ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАРСКОТО
КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

урежда се

отъ

Дѣловодительтъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излазя сѣки мѣсецъ.)

Умъ царува,
Умъ робува.
(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ВТОРА

БЪЛГ. К. ДРУЖЕСТВО
БРАИЛА

БРАИЛА.
Печатница Триѫгълникъ
1870.

Сп 14
I год.
4 екз.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.
I. Нѣколко думи за изучвание и обработвание на българский сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобште. (Продължение отъ книж. I. стр. 16.) . . 3
II. За новобългарското азбуке. Отъ М. Дринова . . 9
III. Животописание. (Продължение отъ книж. I. стр. 36.) . 30
IV. Нови паметници за историята на Българетѣ и тѣхнитѣ съсѣди. Отъ М. Дринова. 52
V. За отхраната. (Продължение отъ книж. I. стр. 102.) . . 69
VI. Стихотворение. Отъ Вазова. 103
VII. Български народни пѣсни, съобштени отъ М. Васильова и Л. Радулова. 106
VIII. Критически отдѣлъ:
1. За критиката. 109
2. Книжовни вѣсти. 122
IX. Книгописъ 137
X. Обща забѣлѣжка къмъ нашитѣ списатели и особенно книгоизваждачитѣ ни и пò-заможни интелигентни еднородци . 138
XI. Извѣстие отъ „Бълг. Кн. Дружество“ . . . 144
XII. Стефанъ Д. Тошковичъ. Некрологъ. 145
XIII. Печатни погрѣшки. 148

ПРИТУРКА.

XIV. Разбойници — отъ Шиллера. Преведи Н. Бончевъ (Продължение отъ книж. I. стр. 16.) 17

НѢКОЛКО ДУМИ

ЗА

Изучвание и обработвание на българский сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобште.

(Продължение отъ книж. I. стр. 16.)

Кѫто има доста добро познание отъ старитѣ, наречени — Класически езици — отъ *латинский и старогрѫцкий;* кѫто има доста понятие за сичкитѣ други — и живи и мрътви — индоевропейски езици или понѣ за пò-главнитѣ и пò-важнитѣ отъ тѣхъ, а нáй-паче и за *самскритский*, тоя баща, тѫй да кажемъ, на всички тѣйзи сродни езици; кѫто е запознатъ доволно добрѣ съ всичкитѣ пò-главни словѣнски езици или нарѣчия, както съ руский, полский, ческо-словѣнский, и съсъ хърватско-сърбский, които сâ отъ всички други индоевропейски езици нáй-сродни и нáй-блажни до българский нашъ езикъ; кѫто знае прилично историческото развитие на всичкитѣ реченни словѣнски езици и нáй-паче историческото развитие на българский езикъ отъ нáй-стари времена до сега, иска се на сегашно време отъ единъ български филилогъ, освѣнъ всички споменѫти, да е изучилъ оште *добрѣ* несамо сичкитѣ велики и преважни открития, които сâ станѫли въ полето на езиковѣдението особенно въ послѣднитѣ години, както вече рекохме, но да се е запозналъ пò-отблизо и съ *народната* българска литература. Съ тие познания, единъ български езиковѣдецъ, ако бѫде инакъ и даровитъ въ специялноста си па и трудолюбивъ работникъ въ полето на българското езиковѣдѣние, може въ малко години да извърши грамадни работи, необходими за обработвание, усъвършенствование и обогатявание на новиятъ нашъ български езикъ; такъвъ български филологъ, съ единъ постоянъ трудъ отъ 20-годинъ на това поле, той може чудеса да направи въ новата наша книжнина, може да стане патриярхъ на сегашната ни възраждаема литература.

Сега и за напредъ не е доволно вече на единъ български филологъ да знае филологическитѣ изслѣдвания само на *Добровски* или и на *Копитара* и пр., при всичко, че тие блаженнопочивши направили са̂, въ свое време, велики услуги на словѣнската наука въобште и особенно на словѣнското езиковѣдѣние, на́й-паче Добровски, който оставя името си безсмъртно че стана̂ основатель на словѣнската филология съ своитѣ грамадни и благоразумни издирвания въ полето на тая словѣнска наша наука, както *Якобъ Гримъ* е основательтъ на германската филология. А всѣки нашъ еднородецъ, който иска съ пълно право да се признае за български филологъ, както се изисква въ наше време и за нанапредъ, трѣбува непремѣнно да е запознатъ твърдѣ добрѣ съ отличнитѣ филологически и историческо-филологически издирвания на *Бопа, В. Хулболта, Пота, Як. Грима, Шафарика, Хатала, Миклошича, Шлейхера, Срезневски, Востокова, Билярски, Григоровича* и пр. и пр., тие велики и неуморими труженици въ полето на науката за езицитѣ особенно за индоевропейскитѣ езици, на които учени мъжие има вѣчно да благодари цѣлъ просвѣтенъ міръ и потомството, че са̂ положили на́й-здрави основи за да се въздигне езиковѣдѣнието на *са̂шта наука* — тъй както всичкитѣ други науки, наречени днесъ на́й-позитивни.

Който прочее отъ нашитѣ учени еднородци се пушта да пише и да говори за питания филологически — кърто авторитетъ въ езиковѣдѣнието, нищто основателно, нищто съ цѣна каква да е не може написа нито изречи, ако предварително нѣма понятие, понѣ малко-много за филологическитѣ издирвания на споменътитѣ превъзходни езиковѣдци. А който отъ насъ иска да съставя рѣчници или граматики за българский езикъ, за да може дѣйствително да си постигне цѣлта понѣ въ достаточна мѣра ако не съвършенно напълно, трѣба или да има пълно образование филологическо, каквото се изисква на днешенъ день отъ всѣки добъръ филологъ, или понѣ да е естественно обдаренъ съ такива способности умственни и нравственни, съ каквито н. пр. се отличаваше презъ цѣлий си животъ приснопаметний *Ст. Вукъ Караджичъ*, тоя Несторъ на сърбската нова книжнина.

Вукъ Караджичъ, можемъ да кажемъ, нѣмаше никакви познания филологически — па нито и други особенни познания въобште, при всичко това, той — самъ самниничъкъ — можѣ да извърши толкова много и тъй превъзходни работи въ полето на сърбската *народна* книжнина, съ които се положи пълна, здрава и трайна основа за обогатявание и усъвършенствование на сърбский езикъ и словесность въобште. Отъ една старна, пламенната любовь, която препълняше Вуковото сърце до послѣдний часъ на живота му за сърбский народъ и отечество, и отъ друга — безкрайната енергия и трудолюбие, които бѣха̂ на́й-вѣрни Вукови приятели и разговорници на всѣки часъ и минута, и на́й-сетнѣ отличното негово познание на искуството, какъ да се събирватъ непосредственно — отъ самий народъ — и записватъ *вѣрно* и *точно* разнитѣ материялв на живата народна рѣчь и словесность въобште, тие всички и други тѣмъ подобни бѣха̂ са́митѣ причини, дѣто Вукъ направи народу си тие безцѣнни услуги, за които е тука думата ни, и съ които оставя безсмъртна и пресладка споменъ не само у сърбский но и у всички словѣнски міръ въобште.

А на́й-великий възкръситель и основатель на ческата нова писменность, *Іосифъ Юнгманъ*, освѣнъ дѣто бѣше накичена душа му и сърце му съ всички такива свойства, както Вукъ, имаше високо образование, особенно познанията му отъ философско-словеснитѣ науки бѣха̂ голѣми и дълбоки, и за това той несравненно много повече надмина̂ Вука съ своитѣ безсмъртни трудове въ полето на ческата нова писменность, кърто, между другитѣ си много и отлични списания, въ растояние на 30 годинъ списа такъвъ грамаденъ и превъзходенъ рѣчникъ за ческий езикъ, какъвто може инакъ само цѣла учена корпорация да състави и довърши въ продължение на много години.

Не току ний сами ами и филологочески на́й-славни авторитети признаватъ изредноста на Юнгмановий рѣчникъ (изданъ въ Прага г. 1835—1839) както и на рѣчникътъ на полский езикъ отъ *М. С. Б. Линде* и *А. Бѣловски* (— първо издание въ Варшава г. 1807—1814, второ въ Лъвовъ г. 1854—1860), на които рѣчници другъ подобенъ още не се е появилъ у никой отъ другитѣ словѣнски народи. Прочее нито на́й-пространний: **Толковый Словарь живаго велико-**

русскаго языка *В. И. Даля* (—Москва 1861—1867), не е тъй пъленъ и съвършенъ както споменътитѣ два; само *Миклошичовий* рѣчникъ на старобългарский езикъ (—второ издание изправено и уголѣмено — у Вѣна 1861—1865), и **Словарь церковно-славянскаго языка** *А. Х. Востокова* (—Петроградъ 1858—1861), съставени сâ съ оная иста преголѣма вѣштина, прилѣжание и дълбоко остроумие, както особенно Юнгмановий рѣчникъ или както и започенътий отъ *В.* и *Як. Гримовци* и слѣдванниятъ отъ тѣхнитѣ вѣрни послѣдователи рѣчникъ на нѣмский езикъ.*)

И така, къто споменуваме тукъ, тъй да кажемъ, мимоходомъ, за нѣкои отъ нáй-отличнитѣ душевни произведения, извършени до сега въ полето на словѣнската филология отъ мъжие обдарени съ голѣми способности и снабдени съсъ дълбоки и здрави познания, искаме съ това да обърнемъ вниманието на своитѣ учени еднородци, особенно на оние отъ тѣхъ, които се тъкмятъ да съдѣйствуватъ съ умственнитѣ си трудове за обработвание и усъвършенствование на българский нашъ езикъ и словесность въобште, а лишаватъ се отъ потрѣбнитѣ за тая цѣль способности и познания, за да гледатъ предварително тъй да постъпятъ, штото послѣ трудоветѣ имъ да могътъ непремѣнно да хванътъ мѣсто понѣ малко много. А не както е било почти до тосъ часъ, дѣто, ако прегледаме штото се е писало по тие питания отъ начало на книжовното ни възраждание до нинѣ, можемъ, безъ всѣко затруднение или двоумие и забикалвание, да кажемъ — смѣло и рѣшително, че почти нáй-многото отъ всичко това има, за съжаление, слаба цѣна въобште, да не казваме, твърдѣ слаба даже и никаква, и за това отъ сетненитѣ му повечето сâ остали, естественно, пусти отъ колкото да могътъ да принесътъ нѣкоя и друга пò-сьштественна ползица за самата работа. Но тукъ, разбира се, нѣмаме нито можемъ нѣкого да обвиняваме, заштото както ний тъй и всички други наши еднородци съ насъ наедно увѣрени сâ напълно, че тие учени Българе, които до сега сâ си опитвали перото да понапишътъ по нѣщто за разработвание и обогатявание на майчиниятъ ни езикъ и словесность въобште, имали сâ воля и намѣрение нáй-добри; а,

---

*) Початечнé скупенины соуглáсек чесkослованских. Псал Мартинъ Гаттала (, професоръ на словѣнската филология на пражский университетъ) В Празе 1870. стр. 10 и 11.

че не сâ могли да сполучатъ желаемото си, до колкото се слѣдва, не е никакъ правадно да се укривяватъ за това, заштото тѣ сâ извършили добросъвѣстно, штото имъ е било възможно да извършатъ—споредъ своитѣ познания и способности. *Тѣ*, прочее, *не* укривявание а *уважение и почетъ заслужватъ отъ всинци ни.* Да, ний трѣба толкова пò-вече да ги почитаме и уважаме, заштото тѣ и особенно пò-първитѣ отъ тѣхъ бидохâ честити да иматъ неизказанно родолюбие, надлежно мъжество и рѣшимость, за да започнътъ всенародното както нáй-свето тъй и по онѣсъ времена нáй-трудно дѣло: *събуждането на свойтъ предрагъ народъ отъ дълбокий и толкова годишенъ сънь на помрѣчението и незнанието, — и да започнътъ възраждането на българската наша задушена и умрътвена книжнина.*

Ако би обаче да има помежду тѣхъ пъкъ и такива, които доста добрѣ да сâ осъштали некъдърноста си за работи, за които тѣхъ отистина никакъ не ги е бивало, а, при всичко това, тѣ пакъ сâ говорили, даже и писали за тѣхъ — къто български анторитети, тѣ не могътъ освѣнъ да бѫдътъ нáй-строго осъдени отъ справедливата критика, извикана отъ естеството на самото дѣло. Толкова пò-строго осъждание ште заслужватъ всичкитѣ ни учени за напредъ, които се готвятъ да бъдътъ труженници въ полето на българската филология въобште, ако да не гледатъ предварително да се снабдятъ съ всички за специялноста си потрѣбни познания. Толкова пò-непростително ште бъде за напредъ на всѣки единъ Българинъ, който нѣма нито повърхно понятие за тая или оная работа и който въ сыштото време вижда себе си и твърдѣ добрѣ самъ съзнава, че не е прочее способенъ да я върши, а, при всичко това, той пакъ се пушта да сâ върши. Непростително казваме, заштото отъ говоренье за какво да е питание, безъ всѣко основание и, да прибавимъ, безъ всѣко надлежно ухваштание отъ всѣка една старна на това питание, произлазьватъ повече такива препирни, които биватъ за самата работа сыштественно вредителни отъ колкото полезни. *Само отъ препирни, основани на истенни — на положителни резони, и водени съ надлежно приличие, — припирни, които не излазятъ вънъ отъ полето на самата наука, или, оште пò-добрѣ да се изразимъ, които не излазятъ вънъ отъ кръгътъ на са-*

мата работа, само отъ такива препирни може да очакваме винѫги сѫщата полза за дѣлото.

При всичко туй, не вѣрваме да се намѣри нѣкой изпомежду ни, който вече да не съзнава напълно тая истина, че време настанȃ и за насъ — Българетѣ да прегледаме вече себе-си добрѣ, за да се познаеме *тъй, както сме*, па да си кажемъ истенно и правичко: *што сме;* и, кѫто видиме до *дѣ* сме дошле, да бързаме толкова пò-скоро да вървимъ напредъ и съ всичко благоразумие да търсиме пò-доброто и за себе-си и за потомството си. Сегашното време не е освѣнъ да разберемъ всинца, че трѣба и ний вече да се заловимъ мѫжски за работи сериозни, за работи положители, ако искаме съ толкова пò-голѣма достовѣрность да стигнемъ въ сѣко едно отношение на́й-просвѣтенитѣ и на́й-чести народи на свѣтътъ. А за това не е вече доста само добра воля и любородни чувства, ами *трѣба пълно, съзнателно родолюбие, трѣба неуморимъ и непрестаненъ трудъ, трѣба дѣйствителни способности и на́й-паче истенни и на́й-здрави познания.* Това се изисква на днешенъ день отъ всѣки единъ човѣкъ, който иска съ пълно право да носи на́й-възвишенното и на́й-блѣскаво име: **человѣкъ науки.**

Пò-нататъкъ ний ще се опитаме, до колкото ще ни бѫде възможно, да направимъ едно систематично-хронологическо изложение на всичко, што е отъ самото начало на книжовното ни възраждание до нинѣ писано по прѣдмѣтътъ, за който е тука думата ни, и, въ сѫщото време, ще направимъ върху това изложенно едно оцѣняване отъ своя страна, до колкото ще се види за потрѣбно и полезно. А въ идущтата книжка на „Пер. Списание“ ще си позволимъ да направимъ единъ само общтъ и кратъкъ обзоръ върху сȃщтий предмѣтъ както и особенно върху всичкитѣ до сега събрани и издани материяли отъ полето на българската *народна* книжнина.

(Слѣдва.)

* * *

ЗА НОВОБЪЛГАРСКОТО АЗБУКЕ.

I

Нѣколко встѫпителни думи за книжовний ни езикъ.

Една отъ най-главнитѣ грижи на „Българското Книжовно Дружество“ ште да е изучваньето българский езикъ, най-първата ни национална опора. Тази грижа възлага на Дружеството, колкото важността на този прѣдмѣтъ и богатий наученъ интересъ, който се съдържа въ него, толкова и желание — чрѣзъ тѣзи си трудове да спомогне за изработванье единъ общтъ книжовенъ езикъ, учвърстенъ на основитѣ на народната ни рѣчь. Нѣма съмнѣние, че отъ изработваньето единъ книжовенъ — писменъ езикъ за сичкитѣ български области много зависи учвърстяваньето на нашата нарадность и добрий успѣхъ на нашето национално развитие. Догдѣ разнитѣ български области оставатъ лишени отъ единъ общтъ органъ, съ който еднакво да въплатяватъ своята висша духовна дѣятелность, еднакво да се мѣняватъ съсъ своитѣ идеи, до тогава българската книжнина ште остава разкѫсана, успѣхътъ й ште да е слабъ; до тогава и българский свѣтъ слабо ште съзнава своето национално единство, каквито благоприятни и да бѫдѫтъ другитѣ основи за това самосъзнание.— За изработванье единъ книжовенъ езикъ Дружеството нѣма да взема нѣкакви искуственни мѣрки, нѣма да кове нови думи, нови граммaтически форми, нито пъкъ да съчинява нови начини за изричания. и т. н. То само ште откопава и събира богатствата на българский народенъ езикъ, било въ лексически, било въ синтаксически изгледъ, и ште ги изважда на видѣло, за да може всѣки да се ползова съ тѣхъ. Съ други думи да кажемъ, „Българското Книжовно Дружество“ ште се старае да издава, колко е възможно по-вече, *народни пѣсни, приказчици, пословици, гатанки* и пр., разумно събрани и вѣрно записани по всичкитѣ бълкарски области. Заедно съ това то ште издава и паметници за историята на българский езикъ. Освѣнъ това, то ште отвори въ своитѣ издания широко мѣсто за научни издирвания въ областа на българский езикъ, които щѫтъ иматъ за прѣдмѣтътъ уловваньето общтитѣ закони, по които се рѫководи гений на езикътъ ни, както при съставаньето на думитѣ, така и при построението на рѣчта ни.— Това сѫ срѣдствата, които, споредъ както е увѣрено Дружеството, штѫтъ да очистѫтъ широкъ пѫть за изработваньето нужний ни писменъ езикъ, който да бѫде основанъ на народната ни рѣчь и да бѫде проникнѫтъ и оживенъ съ нейний духъ.—

За съставяньето единъ обштъ писменъ езикъ иска се:

1. Да се приеме еднакво правописание, съгласно съ духътъ и съ свойствата на езикътъ ни; и

2. Да се приематъ еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта ни.

Послѣдньето, т. е. приеманьето еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта си, не прѣдставлява голѣми мѫчнотии и то може да стане само отъ себе, когато много или малко извадимъ на видѣло лексическото и синтаксическо богатсво на езикътъ си. Нѣма съмнѣние, че и у насъ штѫтъ се явѫтъ писатели, които при широкитѣ си и богати мисли, при голѣмитѣ си творчески способности, штѫтъ бѫдѫтъ обдарени оште и съ тънъкъ вкусъ. Къто иматъ въ рѫцѣ си готово това богатство, тѣ штѫдъ отберѫтъ изъ него отъ хубавъ по-хубавъ материалъ за въплоштение на своитѣ идеи, штѫтъ създадѫтъ примѣри за хубость, за подражание, съ което само по себе штѫтъ се въдворѫтъ еднакви, обшти форми за единъ обштъ писменъ езикъ. Не тъй лесно, и не само отъ себе може да стане 1-вото исканье т. е. приемваньето едно обшто правописание. За това нѣшто се иска сговорътъ поне на по-първитѣ ни писатели. а този сговоръ не може да стане безъ голѣми или малки прѣпирни, за които ште трѣбва много или малко време. Къто си наумимъ, че у насъ твърдѣ малко е позната науката за езикътъ, языковѣдѣнието, съ помошта на която по-лесно можеше да стане този сговоръ, то можемъ да прѣдвидимъ, че у насъ тѣзи прѣпирни твърдѣ лесно могѫтъ да се обърнѫтъ въ безполезни прѣкословия и да се провлекѫтъ на твърдѣ дълго време 1).— Съ мисъль да предотвърне тази безполезна за въпросътъ случайность, Книжовното Дружество намира за добро да очисти добрѣ полето за тѣзи прѣпирни и да посочи пѫтьтъ, по който най-вѣрно и най-лесно може да се доде до нужний сговоръ за приеманьето едно обшто правописание. 2)

---

1) Както бѣше се случало и трая помежду Сърбето, току речи, по-много отъ половинъ вѣкъ, и се свърши у тѣхъ едвамъ преди дестина години.

Подобна борба имахѫ помежду си и ческитѣ учени и хърваскитѣ, която борба у първитѣ бѣше стигнѫла до най-високий си степень около г. 1842 и която се свърши у сѫштитѣ вече преди 20 год. а у вторитѣ по-отпослѣ.—

з. р.

2) Отъ начало изложеннитѣ до тука редове въ тая статия бѣхме прибавили въ друга наша статия въ І-та Книжка, на „Пер. Списание“ (виж. стр. 13, 14, 15) съ цѣль,— да

Безъ да се пуштаме въ дълги разяснения, ние бързаме да забѣлѣжимъ, че най-възможний и най-правий пѫть, по който можемъ скоро да достигнемъ желаемий сговоръ, е слѣдний:

Да се взематъ за начало и основание на нашитѣ изслѣдвания двѣ нѣшта:

1) Живата българска рѣчь вкупѣ съ всичкитѣ ѝ видоизмѣнения по разнитѣ български области; и

2) Старий български езикъ въ най-древнитѣ му и най-правописни паметници.—

Слѣдъ това, ония фонетически свойства и граматически форми, които сѫ обшти, сирѣчь еднакви, въ всичкитѣ области изговаряния, да се внесѫтъ въ писменний ни езикъ, да се внесѫтъ цѣлокупно, както сѫ се съхранили въ живата ни рѣчь, дори и въ такъвъ случай, когато тѣ бихѫ противорѣчели на 2-рото главно основание, т. е. на правописанието на старобългарский езикъ. На примѣръ: ако думата *време* на всѫдѣ се изговоря тъй, както е написахме, то така и да пишемъ, безъ да гледаме на това, че въ старобългарскитѣ паметници тя се пише врѣмѧ.—

Когато пъкъ нѣкоя дума въ разни мѣста се изговаря разно, то това противорѣчие да се помирява съ помошта на 2-рото ни главно основание, т. е. съ помошта на старобългарското правописание; тъй на примѣръ: скратеното възвратно мѣстоимение въ едни мѣста се изговаря *са*, въ други *сѫ*, въ трети *се*. Въ този случай нѣка се обърнемъ къмъ старобългарскитѣ паметници. Въ тѣхъ ние штемъ найдемъ, че това мѣстоимение се пише сѧ. А граматиката на старобългарский езикъ ште да ни каже, че буквата ѧ се е произносяла въ старо време като *ен*, слѣдователно сѧ се е изговаряло тогава като *сен*, както и до сега се изговаря въ полский езикъ. Слѣдъ време звукътъ *н* се е затрилъ, остинѫло е само *се*, което и днесъ се чуе въ нѣкои отъ западнитѣ бълганcки области. Сѫштото намѣрваме да е станѫло и въ сърбский, въ словинский и въ чешский езикъ, гдѣто на сегашно време реченното мѣстоимение и изговаря се и пише се като *се*. Това разяснение, чини ни се, не оставя никакво мѣсто за прѣпирня,

---

поудовлетворимъ великото желание на оние наши едноородци, които съ голѣмо нетърпѣние искатъ отъ „Бъл. Книж. Дружество“ да видятъ по-скоро надлежни трудове и за обработвание и усъвършенствование на писменний ни езикъ. При всичко прочее че сѫ били горespоменѫтитѣ редове вече цитирани на друго мѣсто, ние, обаче, не ги тукъ изоствахме, защото сѫщитѣ сѫ, тъй да кажемъ, неотлѫчима часть отъ цѣлата настояща статия.

з. р.

и токо любителитѣ на безполезни прѣкословия могѫтъ слѣдъ това да стоіѫтъ за *сѧ* или пакъ *ся*, което е свойственно на руский езикъ, гдѣ-то ѧ редомъ е замѣнено съ *я*, но ни най-малко на българский, въ който нѣма примѣръ, гдѣто ѧ да се замѣнува съ *я*. Да се надѣемъ обаче , че при нуждата за по-скорошно изравнение правописанието ни, при тази нужда, която тъй добрѣ изказахѫ въ послѣдньо време вѣстницитѣ ни и която тъй живо се усѣшта отъ всѣкиго, за прѣкословия не ште остане вѣче мѣсто.

Това е най-естественний и най-правий пѫть, по който можемъ да додемъ до съвършенъ сговоръ за приеманьето едно общто правописание. По този пѫть къто отиваме, штемъ се учуваме отъ безполезни прѣпирни и по-скоро штемъ достигнемъ желаемата си цѣль. По този пѫть тръгва и Книжовното Дружество, и призовава на помошть всичкитѣ готови за тази работа работници.—

Къто нѣма оште въ рѫцѣ доста обиленъ материалъ за тъчно запознаванье съ всичкитѣ тънкости на разнитѣ български изговаряния „Българското Книжовно Дружество“ почита сега за прѣждевременно подиганието всичкитѣ спорни въпроси въ правописанието ни. Има обаче, между тѣзи въпроси такива, които и сега, съ този материялъ, който го имаме вече събранъ, могѫтъ да бѫдѫтъ разгледани и рѣшени; къмъ тѣхъ и бърза да пристѫпи вече Дружеството, и за първъ пѫть изважда на-явѣ въпросътъ за нашето *Азбуке*, който въпросъ, мислимъ, е единъ отъ узрѣлитѣ вече въпроси за българското правописание.—

Отъ писателитѣ, които до сега сѫ писали за българското правописание, ни единъ не е излагалъ на критическо разглеждание цѣлий съставъ на азбукето ни, никой не се е вземалъ да го прѣрови и изпита: *съдържа ли то въ себе всичкитѣ бѣлѣзи, нужни за означенье звуковетѣ на рѣчьта ни*; и напротивъ: *нѣма ли въ него нѣкои излишни и ненужни такива бѣлѣзи*. Никому не е доходѣло на умъ, повтаряме, този въпросъ, а нѣма съмнѣнье, че той естественно трѣба да бѫде поставенъ *во главу угла* на цѣлий въпросъ за нашето правописание. Нѣма съмнѣние, че отъ вѣрното натъкмяванье азбукето ни само отъ себе на половина штѫтъ се умалятъ разнорѣчията на писателитѣ ни въ правописанието, на половина слѣдователно ште се улесни рѣшението на въпросътъ за изработванье едно общто новобългарско правописание.—

II

Кратъкъ исторически прѣгледъ на азбукето ни

Азбукето, което сега изучватъ българскитѣ дѣца по букваретѣ и таблицитѣ, което съ твърдо малка разница употрѣблаватъ всичкитѣ български писатели, това азбуке, приeто отъ първитѣ дѣйци за възражданието българската книжнина, състои отъ слѣднитѣ 34 букви:

а, б. в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, іѫ.

Къто извадимъ изъ това новобългарско азбуке буквитѣ *ѫ* и *іѫ*, то ште ни остане азбукето, което намираме въ рускитѣ букваре, т. е. ште остане руското азбуке. Това явление не е една проста случайность,— то е фактъ, въ който е отпечатано началото на новобългарското азбуке, и дори по вече — началото на нашето книжовно възражданье.—

Къто показваме на този фактъ и на неговото значение, ние ни най-малко не мислимъ чрѣзъ това да укоряваме първитѣ дѣйци на нашето книжовно възражданье, да ги окоряваме, че въ този случай тѣ сѫ подпаднѫли подъ чуждо влияние, ни най-малко не мислимъ да умаляваме тѣхнитѣ велики услуги народу ни. Тѣ не сѫ могли да постѫпѫтъ другояче, — не сѫ могли да не подпаднѫтъ подъ влиянието на руский езикъ по сѫштата причина, по която и първитѣ руски писатели въ 11-*тий* в. не сѫ могли да не подпаднѫтъ подъ силното влияние на старобългарский езикъ. Ние почетохме за нужно да покажемъ на този фактъ съвсѣмъ за друго, а именно, за да покажемъ по-ясно, че тъй нареченното новобългарско азбуке, къто приeто отъ руский букварь, а не вземено право отъ старобългарското, прѣработено по свойствата на сегашната българска рѣчь, то не може и да бѫде съвършенно, и има нужда отъ разглежданье и исправянье, което се и опитваме да направимъ въ слѣдната глава. Тукъ штемъ да изложемъ нѣколко исторически бѣлѣжки, които могѫтъ много да улѣснѫтъ това наше опитванье.

Старобългарското азбуке, тъй както го намираме въ най-старитѣ си писменни паметници, т. е. въ рѫкописнитѣ ни книги отъ 11-тий вѣкъ (по-стари отъ това време за сега не сѫ се намѣрили), ималъ е слѣднитѣ 43 букви: а, б, в, г, д, є, іе, ж, ѕ, ꙁ, и, ї, к, л, м, н, о, ѡ, п, р, с, т, оу, (ꙋ) ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ъі, ь, ѣ, ю, ꙗ, ѫ, іѫ, ѧ, іѧ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ. 3).— Такова е било азбукето ни въ 11-тий в., както се виде отъ тогавашнитѣ ни рѫкописни книги. Но да ли е било то такова и въ 9-тий в. при самото си появление? За голѣма жалость не ни сѫ се зачували писменни паметници отъ времето на светитѣ наши първоучители, та по тѣхъ ясно да видимъ, какъ е излѣзло отъ рѫцѣтѣ имъ великото тѣхно изобрѣтение. Най-старитѣ наши паметници, както казахме, сѫ писани около 200 години слѣдъ изнамѣрваньето на азбукето ни. Кѫто знаемъ, какви измѣнения е търпѣло отъ тогава азбукето, въ всѣки вѣкъ почти, то отъ само себе се ражда прѣдположение, че и въ първитѣ два вѣка, които сѫ се изминѫли отъ съставеньето му и до времето, отъ което ни сѫ се зачували писменни паметници, че и прѣзъ това време могли сѫ да станѫтъ малки голѣми измѣнения въ него. Това естественно прѣдположение се подтвърдѣва отъ едно вѣрно свидѣтелство. Черноризецъ Храбръ, който е живѣлъ въ онова време, когато е имало още живи хора, *иже сѫть видѣли* свв. Кирилла и Методия, този тъй да кажемъ, тѣхънъ ученикъ, тъй се изражава въ сказанието си за азбукето (о письменехъ): аще ли кто речеть, ꙗко Курилъ нѣсть добрѣ оустроилъ словѣньскаꙗ письмена, понеже сѧ построꙗѭть и іеще отвѣтъ речемъ симъ: грьчьскы также многажды сѫть построꙗли Якула и Симахъ и потомь инии мнози. оудобѣіе бо іесть послѣжде потворити, неже прьвоіе сътворити . . . . Тѣзи думи не оставятъ никакво съмнѣние, че около 50 години слѣдъ свв. Кирилла, неговото велико дѣло се е *построявало* още, имало сирѣчь хора, които сѫ намирали новосъставенното азбуке несъвършенно и го сѫ усъвършавали, построꙗли. Сѫщото, мислимъ, подтвърждава и слѣдното изречение, което се намира въ едно гърцко сказание за св. Климента, найдено отъ профессора Григоровича въ единъ гърцки рѫкописъ отъ XIII в. ἐσοφίσατο (св. Климентъ) δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους ἀγραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος (измисли други букви по-ясни отъ онѣзи, които изнамѣри прѣмѫдрий Кириллъ).— Това изречние направи голѣмъ гълчъ въ словѣнската наука. Нѣкои учени помислихѫ, че св. Климентъ трѣбва да е съчинилъ особно азбуке; други отидохѫ по надалече и рѣшихѫ, че Климентъ съчинилъ азбукето, което се приписва Кириллу и се нарича *Кирилица* а Кириллъ билъ изнамѣрилъ *Глаголица-та*. 4) Тѣзи мнѣния, обаче, оставатъ безосновни. Ако наистина да бѣше Климентъ изнамѣрилъ нѣкое съвсѣмъ особно азбуке, то Черноризецъ Храбръ, свидѣтель толкова близъкъ и толкова добрѣ познатъ съ работата, нѣмаше да остави такова едно важно дѣло безъ всякакъвъ споменъ. Той само казва, че Кириловото азбуке въ негово време се построявало още, и нѣма съмнѣние, че св. Климентъ е билъ единъ отъ тѣзи построители и усъвършители на Кирилловото дѣло.— Че наистина изобрѣтението на св. Кирилла са е малко или много мѣнявало или допълнело въ първитѣ два вѣка слѣдъ появаваньето си, това се потвърдѣва още и отъ слѣдоіѫщий фактъ. Черноризецъ Храбръ пише, че св. Кириллъ изнамѣрилъ 38 букви, а въ извѣснитѣ ни най-стари рѫкописи отъ 11-тий в. ги намираме 43. Ще да рече, че нечестина нови букви сѫ притурени послѣ отъ исправителитѣ и допълнители на азбукето въ 9, 10 и 11-тий в. в.— Коя е била причината на тѣзи оправания и допълнения? На вѣрно не може да се каже,— може само съ малка или голѣма достовѣрность да се прѣдполагатъ слѣдуіѫщитѣ поводи:

Или при разчлененнието на звуковетѣ Кириллъ не е обърнѫлъ внимание на нѣкои тънкости и не е съставилъ за тѣхъ особни знакове,— или пъкъ при распръсванието на словѣнската писменность по разнитѣ словѣнски области, въ нѣкои отъ тѣхъ се е показала потрѣба да се внесѫтъ нови букви въ азбукето, които да изражаватъ нѣкакви областни звукове, които не е имало въ това нарѣчие, което Кириллъ е билъ взелъ за основание на писменната словѣнска рѣчь. Послѣдньото прѣдположение, види се, да е по-достовѣрно. Има мѣсто и за още едно прѣдположение: може би, че прѣзъ тѣзи два вѣка звуковетѣ, които е слушалъ Кириллъ въ свое време, сѫ се били малко или много поистъркали,— нѣкои сѫ се приближили единъ до други до такъвъ стъпень, щото писачетѣ сѫ се бъркали съ знаковетѣ имъ; бъркали ги сѫ, та за това се е показвала потрѣба да ги натъкмѣватъ отново.— Както и да е било, види се, че прѣстрояванията и допълненията въ Кирилловото азбуке въ 9, 10 и 11 в. в. сѫ се приемали отъ всичкитѣ словѣнски писатели и писаче, инакъ въ този изгледъ ние щѣхме да намираме разногласие въ паметницитѣ, които ги имаме отъ 11 в., което обаче не срѣщаме. Кѫто си

---

3) Кѫто нѣма въ печатницата (отъ старобългарското азбуке) йотировано є, ѧ, принуени сме за сега да замѣстиме първата букба съ граждаиското йотировано іе, а другата да напачаваме така іѧ— безъ да е съединена помежду съ пръчица.—

з. р.

4) Това послѣдньото мнѣние намира особно съчувствие между Хърватитѣ, които вече го иматъ до толкова вѣрно, щото го помѣстихѫ и въ учебницитѣ си, като една съвсѣмъ вече доказана истина.—

наумимъ, че полето на словѣнската писменность тогава не е било тъй широко, че дѣлателитѣ въ този тогава още тѣсенъ виноградъ сѫ били малко и намирали сѫ се въ постоянни сношения, то нѣма и да ни е чудна тази сговорность между тѣхъ. —

Отъ горѣприведеннитѣ 43 старобългарски букви, кѫто извадимъ само шесть (ѡ, щ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ), които сѫ се употрѣблявали по-вечето въ чужди думи, всичкитѣ други 37 сѫ имали въ 11-тий вѣкъ въ езикътъ ни свой особенъ звукъ. Всѣка една си е имала своето мѣсто, отъ което е било мѫчно да се поклати и да го отстѫпи на друга нѣкоя. Съ това само може да се обясни еднаквий брой, еднаквото употрѣбление на буквитѣ, което се забѣлѣжва въ всичкитѣ ни рѫкописи отъ 11-тий, а донѣйдѣ и отъ 12-тий в. Съ това само може да се обясни пълното съгласие въ този прѣдмѣтъ между тогавашнитѣ ни учени списатели и прости прѣписвачи. Пълното и гармоническо съотвѣтствие между тогавашното българско азбуке и тогавашнитѣ български звукове не е оставяло никакво мѣсто за замѣняванье една буква съ друга. Слѣдъ време, обаче, и старобългарский езикъ, като и всѣки други се е измѣнувалъ малко по малко, както въ цѣлий си съставъ изобщо, тъй и въ звуковетѣ си. Отъ тѣхъ едни сѫ дебелѣли, други пъкъ сѫ се истънчавали и сѫ се приближавали единъ до други, или пъкъ и съвсѣмъ сѫ се загубвали. Това измѣнение въ звуковетѣ не е могло да не произведе бърканица и въ тѣхнитѣ начъртания, съ други думи да кажемъ, — въ азбукето. Нѣкои букви, звуковетѣ на които сѫ се били поистрили и приближили единъ до други, наченѫли сѫ да се мѣнуватъ помежду си, да се пишѫтъ една на мѣсто друга. Тъй н. пр. въ 11-тий вѣкъ се е писало: мьзда, стьѕа, сѫмѫштати ,Богъмь. господьствъмь, сѫбраша, имѫщіе, господь, въ, а отъ срѣдата на 12-тий вѣкъ сѫщитѣ думи въ нѣкои паметници намираме написани: мѫзда, стѫза, сѫмѫштати, Богъмь, господьствьмъ, сѫбрашѫ, имѫщіе, Господъ, вь, Въ 11-тий в. се пише ѩзыкъ, ѫгліе, приѩтъ, а въ 13-тий и въ 14-тий ѧзыкъ или и ѫзыкъ, ѧгліе, прıѫтъ и т. п.— Отъ тѣзи примѣри ние гледаме, че буквитѣ: ъ, ь, ѫ и ѧ често се мѣнуватъ помежду си, и пишѫтъ се една на мѣсто друга, гледаме още че мѣкитѣ: ѭ, ѩ, іе и съвсѣмъ вече не се срѣщатъ въ повечето рѫкописи.— Въ 11-тий вѣкъ се е писало редома ѩко, царѩ, всѩкъ Егvптѩне и пр., а отъ 12-тий, особно въ 13-тий сѫщитѣ думи се пишѫтъ понѣкога ѣко, царѣ, всѣкъ, Єгvптѣне и пр. Ще да рече, че и буквитѣ ѩ и ѣ сѫ били загубили по нѣщо отъ първоначалнитѣ си звукове, които отъ това сѫ се приближили единъ до други. Тази бърканица въ старобългарското азбуке е достигнѫло до тамъ, щото въ 14-тий вѣкъ не е имало двѣ книги, които да сѫ били написани съ еднакво правописание. Наший философъ, Константинъ Костенский, говори, че въ 14-тий вѣкъ въ българското царство книгитѣ сѫ били съвсѣмъ развалени по причина на тази бърканица. Въ трѫновскыихъ странахъ, казва той, писмена погыбла была соуть.— Великий между нашитѣ патриарси, *Евтимий*, който сѣдѣ на търновский пѫтриаршески столъ между 1360 и 1389 г., обърнѫлъ е най-голѣмо внимание на тази безредица и взелъ се е билъ за най-дѣятелни мѣрки, за да ѭ отстрани и да тури пакъ на редъ българското правописание. Патриархъ Евтимий, когото споменѫтий Константинъ Костенский нарича великыи хоудожникъ словѣньскыхъ писмень, написалъ е, види се, строги правила за правописанието, потьшта сѧ сѫписати оутвръжденние симь (на писмената), които правила съ голѣма строгость той е наложилъ на всичкитѣ български писатели. Онзи отъ тѣхъ, който не е знаялъ тѣзи правила, нему е било възбранено да пише, вѫзбраненние бысть невѣждамъ, еже не писати божественна писанїа.— Въ това дѣло помагалъ е Евтимию и тогавашний български царь, Иоаннъ Шишманъ, ако не съ познанията си, то съ власта си. Види се, че този царь е поддържалъ съ власта си Евтимиевото правописание. Тъй ние разбираме слѣдньото изречение на Константина Костенскаго: въ трѫновскыихъ странахъ писмена погыбла была соуть, но патріархъ и царь просвѣтиша.— *И гледай*, продължава той, *какво голѣмо добро тѣ направихѫ чрезъ това! Тѣхното дѣло на всегда живѣе и просвѣщава не само тѣхната земя, но и околнитѣ царства,* сѫждєнїє ихъ и основанїє вѫсегда есть, и даже и до нынѣ и окрьстнаа царствїа просвѣштаеть. Какво е било правописанието на патриарха Евтимия? За жалость, написаннитѣ отъ него правила, *утвръждение письменемъ*, не сѫ дошли до насъ, и намъ ни остава да търсимъ отговоръ на този въпросъ въ познатитѣ ни за сега писменни паметници отъ времето на този нашъ светитель1) Тѣзи паметници показватъ, че *художнѣйшій въ писменехъ Евтимій* ни най-малко не се е грижилъ да съобразува правописанието си съ говоримата тогава българска рѣчь, съ нейнитѣ живи свойства и звукове,— главната му грижа е била да възстанови, до колкото му е

---

1) Особно важенъ въ този изгледъ е една проскомодия, която е прѣведена и допълнена отъ патриарха Евтимия и по негова заповѣдь, види се, е била написана на една стѣна въ Зографский мънастиръ. Руский пѫтникъ и археологъ, покойний Севастияновъ е свалилъ отъ нея една фотографическа копия, която се обнародва прѣди малко време въ „Гласникъ" на Сърбското Учено дружество (Книга VIII 1869 г.). За жалость обаче има много причини за да се мисли, че не е обнародвана съ голѣма тъчность.—

било възможно, старото българско правописание въ всичката му правилность и пълнота. Това старание Евтимиево е твърдѣ естественно. Както нему, тъй и на всичкитѣ токо речи тогавашни български писатели, писменноста е била потрѣбна за да служи на христианското благочестие. За тази свештенна цѣль той е прѣдпочелъ да приеме старий български езикъ, който и прѣди него сѫ употрѣблявали българскитѣ писатели. Подиритѣ, види се, макаръ и съ голѣмо старание сѫ вардили този свештенъ езикъ, но отъ незнаяние добрѣ граммагиката му твърдѣ често сѫ допуштали да влазятъ въ него свойствата, особно звуковетѣ на народната рѣчь; отъ това е и произлѣзла тази бърканица, въ употрѣблението на нѣкои букви, която намѣрваме въ рукописитѣ ни отъ 12-тий, 13-тий и 14-тий вѣкъ.— За да отстрани тази бърканица, съ други думи да кажемъ, да възстанови старото употрѣбление на буквитѣ, да възстанови старобългарский езикъ въ всичката му чистота и правилность— това е била най главната грижа на патриарха Евтимия.— Такава кѫто му е била цѣлта, то се разбира, че той е оставилъ и древното азбуке целокупно, безъ да е измѣнилъ нѣшто въ него спроти исканьето на народната българска рѣчь въ онова време. Не е било лесно за писателитѣ да съчиняватъ или да прѣвождатъ на този въ нѣкои изгледи вече мъртавъ за тѣхъ езикъ, но тѣ сѫ били дължни да го изучватъ добрѣ, защото, както казахме, отъ царятъ и отъ патриархътъ възбраненїе бысть невѣждамъ еже не писати божьственнаа писанїа.—

Макаръ поменѫтий Константинъ и да говори, че това дѣло на патриарха Евтимий е остало или по добрѣ ште остане за всегда, ние обаче знаемъ че то не е вѣкувало твърдѣ много.— Слѣдъ паданьето на българското царство и слѣдъ събаряньето на търновската патриаршия. не е вече имало, кой да възбранява *невѣждамъ писати*. Едно това, а друго, че прѣзъ тежкитѣ и усилни години, които сѫ били настанѫли тогава за българската земя, българскитѣ писатели не сѫ имали нито охота, нито пъкъ време да изучватъ тежкитѣ Евтимиеви правила на свештенний, но мъртавъ вече езикъ, и наченѫли сѫ пакъ да пишѫтъ, кой както е можилъ. Въ българскитѣ рѫкописи отъ 16, 17 и 18-тий в. в. пакъ се е загнѣздила голѣма бърканица въ правописанието. Въ тази безкрайна бърканица забѣлѣжва се една обшта чърта, едно стремление обшто на всичкитѣ писатели . Гледаме, че тѣ всичкитѣ малко или много избѣгватъ старий свештенъ езикъ и отварятъ по-малко или по-голѣмо мѣсто въ писменноста на народната ни рѣчь. Што ги е побуждало към това: желание ли да бѫдѫтъ списанията имъ по-вразумителни за народътъ, или пакъ не сѫ знаяли добрѣ старий езикъ? Ние оставяме на страна за сега този въпросъ. Работата е, че въ тѣхнитѣ списания народната ни рѣчь по-вече и по-вече взема върхнина. Въ 18-тий вѣкъ тя вече преобладава и даже господствува. По-вечето писатели отъ 18-тий вѣкъ намирали сѫ за нужно да казватъ, че тѣ пишѫтъ, простымь сказꙋванїемь или бльгарскымь ѩзыкомь, сирѣчь, че пишѫтъ по простонародната българска рѣчь, а не по старий свештенъ езикъ. Въ тѣхнитѣ списания ние наистина намираме говоримий и сега български езикъ, съ членоветѣ, безъ падежнитѣ окончания и прочее.—

Заедно съ увожданьето на живата българска рѣчь въ писменний езикъ естественно е трѣбвало да се роди въпросъ за да се нареди и такова азбуке, което тъчно да изражава звуковетѣ на този новъ писменъ езикъ. За това нѣшто най-добрѣ е било да се прѣтърси старобългарското азбуке и да се очисти отъ нѣкои букви, на които звуковетѣ или сѫ се били загубили отъ времето, или пакъ сѫ се били прѣлѣзли въ други нѣкои звукове. Съ една рѣчь трѣбвало е да се оплѣви старобългарското азбуке отъ мъртвитѣ вече за живий български езикъ звукове. Нуждата за устрояванье новобългарско азбуке, види се, че сѫ усѣштали отъ началото на 18-тий вѣкъ писателитѣ ни, които сѫ почнѫли да пишѫтъ простымь сказꙋванїемь, или бльгарскымь ѩзыкомь. Но тѣ, кѫто сѫ считали старобългарското азбуке за свештенно, не сѫ се рѣшавали да го плѣвѫтъ и го сѫ приемали цѣлокупно тъй, както го сѫ намирали въ по-старитѣ рѫкописи. Нѣкои пъкъ сѫ прѣдпочитали църковноруското азбуке, което имъ е било добрѣ познато, защото по онова време печатаннитѣ църковноруски книги били сѫ вече доста много разпространени по българскитѣ църкви, особно по мънастиритѣ. Отъ приеманьето на тѣзи двѣ азбукета породили сѫ се и двѣ разни правописания въ новобългарский езикъ. Ние имаме отъ първата половина на 18-тий вѣкъ два рѫкописни сборника, които съдържатъ житиа, поучения и слова. Единътъ отъ тѣхъ принадлежи на „Българското Книжовно Дружество“, а другий се намира въ библиотиката на Сърбското *Учено Дружтво*. Макаръ и двата да сѫ писани токо речи въ едно време и все на говоримий български езикъ (простымь сказꙋванїемь), но писецътъ на първий се е държалъ за старобългарското азбуке, а другий— за църковноруското. Твърдѣ е любопитно да видиме, какъ е излѣзла живата българска рѣчь у единътъ и какъ у другий, и не ште да е излишно да приведемъ отъ тѣхъ по единъ примѣръ.—

Примѣръ отъ сборникътъ на „Б. Книж. Дружество“. Изъ житието на св. Димитрия, стр, 70—...зарад таквиа чюдеса и заради дрȣгы мнѡго що се чинѣха сѣкога от стго Димитріа. Та се сѫбыраше мнѡго свѣтъ, ѡт сичкы страни, и ѡт другїй градѡве: на всака година. и чинѣха праздникъ стмꙋ Димитрїю въ Солȣнь. Като и до днесь. и разкра се до исмалвинского кнеза. и сѫбра исмаалвины мнѡго, зль рѡдь и погань. и наговорихасе, като празднȣвать христїаны стмꙋ день: та сѫ весели и пїаны. ами сега да пойдеме да сме настрѣшни днь на стго нестора, да ȣзмеме града Солȣнь, да е под нашн рѫцѣ. и дойдоха и ѡкыколиха около грда нощїа ѡт вѫнка: да прѣминать ѡт стѣныте скрышом: да едны ȣбїать, а другїе да изловѧть да ги порокѫть. ами пакъ и дїаволь сѫщи врагь: и завистникь на Солȣніане, защо имать любовь стмȣ Димитрїю, что измайде да имь стори пакость да гы прѣдаде...

Да приведемъ сега нѣколко реда и изъ сборникътъ на Сърб. Учено Дружество.

л. С П Ѳ. Подобаетъ жены и моми да гледатъ на прстую бцу, како поживе ѡна на той светъ, смирено кротко, и благоговѣйно, и не тѫкмо да си криютъ лицето ѡт мужїе д ги не гледатъ; така иска и да се срамуватъ, да се не смеютъ, и да не думаютъ смешны речи, и да си затикаютъ ушите да не слышутъ зли думи; слышите вие, що се нарицайте моми, и имате телесна чистота не тѫкмо, които имутъ телесна чистота нарицаютсе чисты... 1)

Отъ тѣзи кратки примѣри внимателнитѣ читатели доста добрѣ могѫтъ да разберѫтъ, какво сѫ се мѫчили съ азбукето писачитѣ на горереченнитѣ наши сборници отъ първата половина на минѫлий вѣкъ. Първий, кѫто се е държалъ за старобългарското азбуке, намиралъ е въ него нѣколко излишни букви. Макаръ и да се е старалъ да употрѣблява тѣзи букви спроти старобългарското правописание, но това му старание твърдѣ често е оставало всуетно, защото не се е посрѣщало съ свойствата на живата българска рѣчь. Той е можилъ да изрази всичкитѣ тънкости на живий български езикъ, но изразилъ ги е не съвсѣмъ тъчно, защото нѣкои еднакви гласове той нѣйдѣ е изобразявалъ съ еднакви букви, а нѣйдѣ съ други. На кѫсо да кажемъ: въ неговътъ сборникъ ние намираме живата българска

рѣчь, но намираме іѫ неустроена, граматически неправилна.— Вторий пъкъ, кѫто се е държалъ за църковноруското азбуке. освѣнъ дѣто се е срѣщталъ съ нѣкои лишни букви, които той постоянно бърка, но е срѣщталъ и друга мѫчнотия. Въ своето азбуке той не е намиралъ букви за тъмнитѣ български звукове и е билъ принѫденъ да ги замѣнува съ *ъ* и *ю* спроти свойството на руский езикъ. Освѣнъ грѣшкитѣ на първий, той е билъ принѫденъ да направи, тъй да кажемъ, още по-голѣмъ грѣхъ: кѫто не е можилъ да извади наявѣ всичкитѣ форми на рѣчта ни, той ги е дотъкмѣвалъ съ църковнорускитѣ форми, чрѣзъ което езикътъ на неговътъ сборникъ е излѣзълъ токо на половина живий български езикъ.—

При всичкото относително прѣимѫщество на старобългарското азбуке ние обаче гледаме, че къмъ краятъ на 18-тий в. то по-вече и по-вече отстѫпя мѣсто на църковноруското. Тъй сѫ се бъркали нашитѣ писатели и писачи съ правописанието си до наший вѣкъ. Най главната имъ спънка е било неустроенното, ненатъкмено спроти живитѣ звукове на новобългарската рѣчь азбуке. Тази бърканица трѣбваше да мине и въ печатаннитѣ български книги, защото реченната спънка не се отстрани. Първитѣ ни книгоиздаватели се държѣхѫ то за църковноруското правописание, слѣдователно и азбуке, то за сърбското, то за руското, което най-послѣ се загнѣзди на дълго време и въ което нѣкой кѫто наставихѫ двѣ букви ѫ и іѫ, нарекохѫ го новобългарско азбуке.—

III

Какво трѣбва да ни бѫде азбукето?

Безъ да се простираме твърдѣ много, ние щемъ да пристѫпимъ право къмъ разглежданье на тъй нареченното новобългарско азбуке, което за сега изучватъ българскитѣ дѣца по букваретѣ и по таблицитѣ и за което до скоро се държехѫ всичкитѣ ни писатели. Има ли въ това азбуке всичкитѣ знакове или букви, които сѫ нужни да изобра-

---

2) Въ тие два цитати не можихме да означимъ ударенията както и нѣкои съкращения, биваями въ черковнитѣ ни и други рѫкописни книги, защото липсватъ на печатницата.—

з. р.

жаватъ всичкитѣ звукове на живата българска рѣчь? Да ли не се намиратъ въ него нѣкои лишни за рѣчта ни букви? Това ще бѫде прѣдмѣтътъ на нашето разглежданье.

Къто сравнимъ тъй нареченното новобългарско азбуке съ старобългарското, ние щемъ да видемъ, че въ него нѣма слѣдиитѣ старобългарски букви: съгласнитѣ ѕ, ѱ, ѯ, ѳ и гласнитѣ ѡ, ѧ, ѩ, ѥ, ѵ, Нѣка да разгледаме, да ли нашата сегашна рѣчь нѣма потрѣба отъ нѣкоя изъ тѣхъ?

ѱ, ѯ, ѳ. Тѣзи три букви ги е имало въ старобългарското азбуке само за нѣкои собственни или нарицателни имена, заети отъ гръцкий езикъ, — н. пр. Алеѯандръ, ѯанѳии, ѱалмъ. Особенъ нѣкой звукъ тѣ не сѫ имали: ѯ-то се е изговаряло като *кс*, ѱ то като *пс*. Изхвърганьето на тѣзи съвсѣмъ излишни букви е законно, полезно и противъ него нищо не може да се каже.

Не тъй лесно трѣбваше да се простимъ съ старобългарската буква ѕ. Въ най-старитѣ ни рѫкописи тя се срѣщта само като цифра 6, но че тя не е била измислена само за това, а за да означава и нѣкой звукъ, въ това не трѣбва съмнѣние, и отъ 14 и 15 в. в. ние гледаме да іѫ пишѫтъ въ нѣкой думи на мѣстото, гдѣто по-прѣди сѫ писали з и. пр. ѕвѣзда, ѕвѣрь и пр.. Види се, слѣдователно, че тя е имала много или малко отличенъ звукъ отъ з, и ние нѣма да се излъжемъ, ако кажемъ, че нейниятъ звукъ е билъ сѫщтий, който и до сега се е завардилъ въ нѣкои области български,— гдѣто поменѫтитѣ думи ѕвѣзда, ѕвѣрь и още нѣкои се изговарятъ като *дзвѣзда*, *дзвѣрь* и т. н. Ще да рече, че звукътъ на тази буква и до сега го имаме; трѣбваше ли слѣдъ това да іѫ изхвърлимъ?— Да минемъ по-нататъкъ.—

Буквата ѡ не е имала особенъ звукъ отъ *о*, и въ по-старитѣ ни рѫкописи се е писала твърдѣ рѣдко,— токо въ нѣкои собственни имена, въ които и въ гръчкий езикъ се пише ѡ: Іѡаннъ (Ἰωάννης), Іѡсифъ (Ἰωσήφ), Соломѡнъ (Σολομῶν) и пр., писала се е още и въ междомѣтието *о*! (ѡ боголюбьци). По-подирѣ, тя е наченѫла да се пише по често, кът*о* е замѣнявала въ много мѣста *о*. Исхвърляньето й изъ новобългарското азбуке си има мѣстото.—

ѧ се е изговаряла въ старо време, като *ен* и *ем*, както и до сега се изговаря въ полский езикъ. Тази буква се е писала и въ коренътъ на думитѣ и въ окончанието имъ н. пр. глѧдати, девѧть, свѧтъ, имѧ, несошѧ, сѧ и пр.. Види се, че тя отдавна е загубила

своятъ звукъ, и потова гледаме, че твърдѣ рано е наченѫла да се мѣша съ други нѣкои букви, и по-вѣчето съ ѫ. На сегашно време въ народната ни рѣчь на нейното мѣсто се чуе по-вѣчето *е*, и токо въ малко думи и то въ нѣкои само области се чуе *ѫ* или *а*. Тъй, горепоменѫтитѣ думи сега се изговарятъ *гледамъ*, *деветь*, *светъ* (свети Никола), *име*, и токо старобългарското сѧ въ нѣкои мѣста се изговаря *се*, а въ нѣкои *са* или *сѫ*. Тъй, и тази буква сега вѣче не си има мѣстото въ новобългарското азбуке. Сѫщото ще се каже и за смегчената отъ неіѫ ѩ.

ѥ, тази буква е смегчена отъ є. Въ нашата рѣчь нейниятъ звукъ и до сега се е запазилъ. Въ рѣчта ни и до сега ясно може да се отличи *е* твърдо отъ *е* меко, иле ѥ. Не трѣбваше, слѣдователно, да іѫ изхвърлеме.—

ѵ (ижица) е вземена отъ гръчкий езикъ заедно съ нѣкои слова, пренесени отъ гръчкий въ словѣнский езикъ: леѵитъ, еѵангеліе, стѵхиѩ, порфѵра и пр.. Въ първитѣ двѣ думи, гдѣто тя се намира между гласни, ние іѫ изговаряме,като *в*, а въ другитѣ като *и*. Да іѫ държимъ, слѣдователно, нѣма потрѣба.—

И тъй, отъ това кратко разглежданье слѣдва, че буквитѣ ѕ и ѥ безъ всека потрѣба сѫ изхвърлени отъ азбукето ни: звуковетѣ на тѣзи двѣ букви живѣіѫтъ и до днесь, слѣдователно. да изхвъргаме тѣзи букви ще да рече, да сакатимъ азбукето си. Но къто вземемъ на видъ:

1, че буквата ѕ е отдавна изхвърлена и, тъй да речемъ, забравена отъ всичкитѣ ни писатели,

2, че буквата ѥ не на всѫду еднакво се отличава отъ *е*, и че поради това въстановлението й ще възбуди голѣми прѣпирни и разногласия,

Като вземемъ на видъ това, то въ този случай по-е добрѣ да оставимъ тази невѣрность тъй, както се е вече загнѣздила; особно кога то ѕ се чуе токо въ твърдѣ малко думи. а за ѥ може да се постави правило да се пише все съ *е*, пакъ нѣка си го изговаря всѣки, както ще, кой твърдо. а кой мѣко.—

Да минемъ сега къмъ буквитѣ които не сѫ изхвърлени изъ новобългарското азбуке, а трѣбваше да се изхвърлѭтъ.—

Тѣзи букви сѫ: *щ*, *і*, *ы*, *й*.

Буквата щ, както самото й начъртание показва, е сложена отъ *ш* и *т*, като шт ние іѫ и изговареме;— друго нѣкое изговаряньe, каквото на примѣръ въ русский и полский езикъ, тя у насъ нѣма нито пъкь е имала нѣкога. Тя е била съставена и писала се е само и само краткости ради, на мѣсто *шт*. Забѣлѣжително е, че въ най-старитѣ ни книги тя се срѣшта твърдѣ рѣдко, токо речи, че редома се пише *шт*, н. пр. хоштеть, палаштѫ, крьштеньіе, пештерѫ, штитѫ, штедрота и т. н. И тъй, може да се каже, че буквата *щ* е оставена въ новобългарското азбуке само и само като една съвсѣмъ непужна роскошь, която обаче, скѫпо струва на малкитѣ дѣца, които се учѫтъ да четѫтъ по български. Изхвърлянето на тази буква не е *новизна*, а оште по-малко е *схоластическа непотрѣбность*.—

і изпърво не е имало пъленъ звукъ и звучало е като половинъ и. Писало се е прѣдъ гласнитѣ а, є, ѫ, ѧ, оу, за да ги умѣгча (ꙗ, іе, іѫ, ѩ, юу ю). Като пълна гласна і се е употрѣблявало токо въ нѣкои гръчки думи или собственни имена. Слѣдъ време писателитѣ, кьто сѫ забравили или, по-добрѣ да кажемъ, не сѫ знаяли пърсобитното значение на буквата і, начепѫли сѫ да е мѣшатъ съ *и*, кьто сѫ писали произволно, безъ всѣко правило, то едната то другата. Въ 17-тий вѣкъ единъ Русинъ, Полоцкий архиепископъ, Мелетий Смотрицкий, е издалъ пълна словѣнска граматика, въ която той е съчинилъ за буквата *і* правило, че тя трѣбва да се пише на мѣсто *и* прѣдъ гласнитѣ букви. Това произволно Мелетиево правило е влѣзло въ сегашнитѣ църковни книги, които сѫ исправени и напечатани спроти неговата граматика. Влѣзло е оште и въ руский езикъ отъ гдѣто е било прѣнесено и въ новобългарското азбуке. Всѣки знае, каква голѣма бърканица е тази съвсѣмъ лишна и съвсѣмъ неумѣстна буква въ азбукето ни, и ние молитствоваме добъръ успѣхъ на тѣзи малцина писатели, които въ послѣдньо време захванѫхѫ да іѫ изхвърлятъ.—

ꙑ въ старобългарский езикъ е звучала особно нѣкакъ си. Писала се е и въ коренатъ на думитѣ (дꙑмъ, мꙑшь, тꙑсашта и пр.) и въ окончанието имъ. У Полѣцитѣ, Руситѣ, также и у Чеситѣ, та и сега има звукъ отличенъ отъ *и*, отъ това въ азбукето на тѣзи словѣнски писмена тя си има мѣстото и съхранила се е. Но Сърбитѣ, Хърватитѣ и Словинцитѣ, които также сѫ іѫ употрѣблявали въ старо време, сега кьто й не чуіѫтъ вече звукътъ, изхвърлихѫ іѫ. И у насъ нейнятъ звукъ не се чуе вече никѫдѣ, и писателитѣ, на които

имъ се свиди да се лишѫтъ отъ неіѫ, твърдѣ често іѫ пишѫтъ тамъ, гдѣто и старобългарското правописание не іѫ допушта.—Тъй щото исхвърлянето й, освѣнъ гдѣто ште улесни на дѣцата изучванието на азбукето и ште избави българскитѣ печатници отъ лишни разноски, но ште оште да отстрани единъ съвсѣмъ не нуженъ прѣдмѣтъ за прѣпирни.— Намъ ни се е случвало да слушаме доказателства за оставяние тази буква въ азбукето ни, които доказателства не ште бѫде злѣ да разгледаме сега.

1. „Ако изхвърлимъ *ы*, казватъ нѣкои, ,,какъ штемъ да нахо-
,,димъ тогава коренятъ на нѣкои производни думи? Знае се, доказватъ
,,тѣ, ,,че буквата *ы* се обърштa въ нѣкои производни думи въ *ав*
,,(Wird gesteigert), като на примѣръ: отъ коренятъ *хыт* (хꙑтати),
,,по този законъ е станѫла думата *хваштамъ* (хватити). А кьто
,,изхвърлимъ *ы*, то какъ тогава штемъ да можемъ да найдемъ коренятъ
„на поменѫтий глаголъ *хваштамъ*? Да речемъ, че отъ *хит*, не може,
„заштото нѣма примѣръ, въ който буквата *и* да се прѣвърштa въ *ав*.“
За оборвание това доказателство ште бѫде доста да naумимъ, че и думата *вземание* не става отъ коренятъ *взе*, заштото *е* никога не се прѣвърштa въ *ем*, а отъ взѧ, но чрѣзъ това ние не оставихме буквата ѧ, и изхвърлихме іѫ безъ всяко възражение.

2, Друго доказателство въ полза на ы е слѣдньото:

,,Ако изхвърлите *ы*, то трѣбва и слѣдъ гърлѣнитѣ букви *г*, *к*, *х*,
,,да го замѣните все съ *и*, а тогава ште излѣзе това, че г, к, х, въ
,,нѣкой случай штѫтъ се мѣнуватъ въ *з*, *ц*, *с*, а въ други не; тъй
,,на пр. отъ *ковчегъ*, *рѫкъ*, въ множественното число ште имате *ковчези*,
,,*рѫци*, а отъ *дългъ*, *кротъкъ* — *дълги*, *кротки*. Отъ това, заключаватъ
,,тѣ, ште да се роди бръканица: гдѣ *г*, *к*, *х*,— ште остава неиз-
,,мѣняемо, а гдѣ ште да се мѣнува, бърканица, която, за да се отст-
,,рани, трѣбва да обременяваме граматиката си съ нови правила.“—
Въ отговоръ на това доказателство штемъ да кажемъ, че за природний Българинъ никаква бърканица нѣма да се роди; той природно ште да знае, гдѣ гърлѣннитѣ се мѣнуватъ прѣдъ *и*, и гдѣ не. А за нѣкой иностранецъ безкрайно по-ште да е лесно да запомни тѣзи случаи, отколкото да научи всичкитѣ случаи, въ които единъ и сѫштий звукъ трѣбва да се изобразява нѣкога съ *и*, а нѣкога съ *ы*.

3. Третьо доказателство: „Какъ ште да отличавате безъ *ы* твърдото прилагателно окончание м. родъ отъ мекото; напримѣръ *добрий* (ж. р. добрата) отъ *синий* (ж. родъ синята).“— Само за това отличие, штемъ кажемъ да се държи въ азбукето ни особна буква, то е нѣчто

неразумно. Ето ги Словинцитѣ, тѣзи, които родихѫ Копитара и Миклошича, и тѣмъ имъ трѣбва това отличие, но тѣ не намѣрихѫ за нужно да оставятъ само за него *и*.—

й въ старобългарското азбуке го нѣма, то е изработено отъ Руситѣ, отъ азбукето на които е прѣнесено и въ тъй нареченното сега новобългарско азбуке. Както Руситѣ, тъй и ние го пишеме слѣдъ гласнитѣ, слѣдъ които се чуе половинъ *и*, на примѣръ: *край, мой, твой.* Въ старобългарский езикъ въ тѣзи случаи се е слушалъ пъленъ звукъ *и*, оттова и реченитѣ думи тамъ сѫ се писали краи, мои, твои. Имало е и въ старобългарский езикъ полузвукъ отъ *и*, но той се е намиралъ прѣдъ гласнитѣ, а не слѣдъ тѣхъ, съ други думи да кажемъ — въ старобългарский езикъ е имало само praejotirte но не и postjotirte vocale. За начертание на този половинъ звукъ мѫдрий съставитель на старобългарската азбука взелъ е знакътъ і, който не е друго, освѣнь половина отъ знакътъ *и*, и писалъ е този знакъ прѣдъ гласнитѣ, прѣдъ които се е слушалъ полузвукътъ отъ *и*: ꙗ, ѥ, ю (което е скратено отъ іȣ), ѭ, ѩ. Сега като гледаме, че въ Българский езикъ се чуе този полузвукъ и слѣдъ гласнитѣ, то е най законно, най-естественно, най право да бѣлѣжемъ този звукъ съ сѫштий знакъ, съ който го е забѣлѣжилъ св. Кириллъ прѣдъ гласнитѣ, т. е. на мѣсто чуждото *й* да пишемъ старобългарското і, и реченитѣ думи *край, мой, твой,* и пр. да пишемъ *краі, моі, твоі.*— Като вземемъ обаче на видъ, че чуждото начъртание *й* се е добрѣ загнѣздило и влѣзло е въ общото употребление, то ште бѫде по-добрѣ да го оставимъ вече, като една неправилность, нежели да го изгонваме и замѣняваме съ правилното и законното *і*.—

Остава ни слѣдъ това да поговоримъ оште за нѣкои букви, които е имало въ старобългарското азбуке, които сѫ оставени и въ новобългарското, но за употреблението имъ има голѣми разногласия. Ние разумѣваме буквитѣ; ѣ, ѫ и ѭ, ъ, ь.

ѣ изговаря се въ нѣкои мѣста все като *е*, въ други въ извѣстни нѣкои случаи като я, и токо въ шуменската область то има единъ особенъ звукъ, който е мѫчно да се изобрази (като *іе*). Нѣма съмнѣние, че и въ старо време е сѫштествувала сѫштата разница въ изговаряньето на тази буква, оттова въ нѣкои рѫкописи твърдѣ често ѭ гледаме да се мѣша съ *я* или съ є, тогава когато въ други това мѣшанье не се забѣлѣжва. — *покланѣите сѧ, покланꙗите сѧ; младѣнецъ, младенецъ; ꙗко, ѣко; царѣ* (р и), намѣсто *царꙗ*, и пр. Ние

намираме за добро да ѭ оставимъ, но намѣсто да прѣтърсваме старитѣ си книги и да диримъ гдѣ се е писала, та и ние да ѭ пишемъ тамъ, отъ много страни ште да е по-добрѣ да ѭ пишемъ тамъ, гдѣто нѣкога и нѣкѫдѣ се слуша звукъ *я*, а нѣкога и нѣкѫдѣ звукъ *е*; на примѣръ: *хлѣбъ, мѣрка, добрѣ, злѣ*, макаръ въ послѣднитѣ двѣ думи тя и да не се срѣшта въ най-старитѣ ни рѫкописи, гдѣто срѣштаме: добрє, злє.

ѫ въ старобългарский езикъ се е изговаряла като *он, ом*, както и до сега въ Полский езикъ. Слѣдъ време тя е загубила този си звукъ, или по-добрѣ измѣнила го е въ други, който се срѣшта токо въ английский езикъ.

У насъ по-нѣкои мѣста буквата *а* въ нѣкои случаи се изговаря и тя малко тъмно и звукътъ ѝ се приближава къмъ звукътъ ѫ; това дава поводъ да се мѣшатъ въ нѣкои случаи тѣзи двѣ букви .За да се отстрани тази бърканица, не ште бѫде злѣ да разгледаме добрѣ, гдѣ се е писала тази буква въ старо време, когато е оште имала своятъ първобитенъ звукъ.

1. ѫ се е писало въ Винителний и Творителний падежъ (Ед. число жен. р.) на сѫштествителнитѣ имена, прилагателнитѣ и мѣстоименията (оште и въ творителний падежъ отъ личнитѣ мѣстоимения: мъноѭ, тобоѭ, собоѭ). Сега ние тѣзи падежи нѣмаме, и съвсѣмъ неразумно е да ги отличаваме съ ѫ. Изключение трѣбва да се направи само за мѣстоимението *неѭ* или *ѭ*. То е Винителенъ падежъ отъ *она*, който въ този случай се е зачувалъ, както и отъ *онъ-него, го*. (Сравни въ английский езикъ, който такожде си е загубилъ падежитѣ, отъ sche-her.)—

2. ѫ се е употребявало и въ глаголнитѣ форми: 1 лице един. число и *3* лице множ. число отъ настояштето време: текѫ, текѫть: Въ 3 лице мн. число отъ преходяштето време imperfecti: течаахѫ (течахѫ). Въ дѣйствителното причастие настояштето време: текѫт, текѫштии, текѫшти. Писала се е оште въ слогътъ *нѫ*, бѣлѣгътъ на еднопѫтний видъ. Тѣзи форми ги имаме и до сега, слѣдователно трѣбва въ тѣхъ да пишемъ и сега ѫ, а не глухото *а*; да не ги пишемъ сирѣчь *тека, текатъ, течеха, текаштецъ* и пр.

3. ѫ се е писало въ коренятъ на много думи, въ които сега такожде се мѣша съ *а*. За да се оправи тази бърканица, нужно е въ тѣзи мѣста понѣ, гдѣто по изговаряньето си не се отличаватъ тѣзи двѣ букви, нужно е за тѣзи мѣста да се напише таблица на всичкитѣ корени съ ѫ.

Въ коренитѣ на думитѣ въ нѣкои мѣста ѫ се мѣша съ ъ и ь, за което штемъ да поговоримъ тутакъси при разглежданьето на тѣзи двѣ букви.—

ъ, ь. Тѣзи букви въ старобългарскитѣ рѫкописи се срѣштатъ въ срѣдата и въ краятъ на думитѣ. Въ срѣдата тѣ сѫ имали цѣлъ звукъ, и всяка една особенъ, но да ли и въ краятъ тѣ сѫ били пълногласни, не може да се каже. Оште отдавна тѣзи двѣ букви сѫ наченѫли да се мѣшатъ въ старитѣ Български рѫкописи, което показва, че отдавна оште тѣхнитѣ изпърво отлични звукове сѫ се приближили единъ до други, уподобили сѫ се единъ на други. Забелѣжително е, че при това мѣшанье *ъ* и *ь*, на първото, то есть на *ъ*, се е давало прѣдпочтение въ Българскитѣ рѫкописи; тъй на примѣръ: въ 12, 13 и 14 вѣкъ срѣштаме твърдѣ често *ъ* тамъ, гдѣто въ 11 вѣкъ намираме *ь*: *кнѫзъ*, *пръва*, *безчислъни*, *господъ*, *богъмъ*, *гръкъ*, *сръбли* и пр. На сегашно време, когато звукътъ на тѣзи букви въ срѣдата на думитѣ е съвършенно еднакъвъ, то е най добрѣ да приемемъ само една отъ тѣхъ за означение този звукъ, и именно *ъ*; *ь* да го нахвъмъ изъ срѣдата на думитѣ. Тъй само ште да може да се прекратѫтъ разногласията за мѣстото на тѣзи двѣ букви, които разногласия другояче е мѫчно да се отстранѫтъ, заштото при отдавнашното мѣшанье на тѣзи двѣ букви мѫчно нѣшто е да се опредѣли (по старитѣ рѫкописи) мѣстото на едната и другата. А за да прибѣгваме въ този случай за помошть къмъ църковнословѣнский езикъ или къмъ руский, то е неразумно.— И тъй, за голѣма полза на правописанието и безъ всякакъвъ вредъ за граматиката ни, *ь* трѣбва да се исхвърли изъ срѣдата на думитѣ, изъ срѣдата само, но не и въ краятъ имъ. Тамъ той ни е потрѣбенъ за отличие мекото свършание на думитѣ, което ясно се чуе въ по-вечето Български области: *конь*, *конятъ*, *коньо*, *учитель*, *учительтъ*, *учительо* и пр. Колкото за *ъ* въ краятъ на думитѣ, най доброто да го изхвърлимъ отъ тамъ, на което обаче ние не се рѣшихме за сега.

По-горѣ, кѫто говорихме за *ѫ*, ние споменѫхме, че въ нѣкои мѣста неговътъ звукъ се приближава до звукътъ, за който рекохме да се пише съ *ъ*. Оттова нѣкои намиратъ за добро да пишемъ и на мѣстото на *ъ* въ срѣдата на думитѣ все *ѫ*. То штѣше да е добрѣ, ако навсѫдѣ тѣзи двѣ букви се изричахѫ еднакво. Но помолѣте нѣкой Търновченинъ, или Врачанинъ, или Панагюрецъ да ви изрече *бѫдѫ*, *ѫгълъ*, *първо* или *пълно*, и вие лесно ште да се увѣрите, че буквитѣ *ѫ* и *ъ* иматъ макаръ и не съвсѣмъ ясно, но все особенни звукове. Който познава английското азбуке, той ште забелѣжи твърдѣ лесно, че *ѫ* звучи като английското *u* въ думитѣ ugly (грозенъ, нехубавъ), cut (рѣжѫ), but (но), а *ъ* като *i* въ думи тѣ: bird (птица) dirty (нечистъ), birth (ражданье), Sir (Господинъ) и пр. Поради това ние штемъ да кажемъ, че изхвърлянието на характеристичната българска буква *ъ* изъ срѣдата на думитѣ не може да стане безъ осиромашаванье азбукето ни.

Ние, може би, се разпространихме твърдѣ много, позволихме си да говоримъ и за такива нѣшта, които сѫ добрѣ познати на читателитѣ ни, надаме се обаче, че тѣ нѣма да ни поставатъ за грѣхъ тѣзи подробности, които ние помѣстихме за да ни излѣзе прегледътъ пò-пъленъ. Нѣка сега извадемъ на кѫсо изъ този прѣгледъ пò-главнитѣ си заключения за съставътъ на новобългарското азбуке:

1. Изхвърленитѣ невѣрно изъ него іе и є по добрѣ е да не ги вваждаме вече.

2. Оставенитѣ безъ всяко основание *щ* *і*, *ы* и *ь* (въ срѣдата на думитѣ) да ги изхвърлимъ единъ день по-скоро.

Чрѣзъ това Новобългарското азбуке да състои вече отъ слѣднитѣ 31 букви:

а, б, в, г, д, е, ж, з, и (й), к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ъ, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ.

Съ това азбуке (кѫто пишемъ ѣ, ѫ, ъ, ь тъй, както показахме при разглеждванието имъ) можемъ на вѣрно да кажемъ, че на половина штѫтъ се умалѫтъ разноречията въ правописанието ни. Това азбуке ште държи „Българското Книжовно Дружество,“ него то и прѣпорѫчва на благосклонното внимание на всичкитѣ Български писатели и издатели, а особно на Българскитѣ вѣстници. Ако благоизволѫтъ да го приематъ и тѣ, то половината отъ въпросътъ съ българското правописание е вече рѣшена, та оште и другата половина чрѣзъ това ште бѫде вкарана въ добъръ пѫть за скорошно и правилно рѣшение.—

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ,
1870, Февруарий 8.

ЖИВОТОПИСАНИЕ.

IV.

(Продължение). *)

Ако сега, слѣдъ сичко, што казахме до тукъ, ний, Българетѣ, погледнеме на себе си и се попитаме, да ли имаме казанитѣ три условия, които сà тъй необходими за единъ траенъ националенъ животъ, т. е. да ли населяваме едно извѣстно пространство земя и да ли сме народъ немалочисленъ, да ли имаме самостоятелно умственно живѣение, и — нàй-послѣ — да ли имаме какво да е *особенно* значение за другитѣ народи: ште можемъ ли да дадемъ колко-годѣ утѣшителенъ отговоръ на този въпросъ? Безъ колебание може да кажемъ, че отговорътъ ште бъде до извѣстна степень доста утѣшителенъ.

Първо и първо, ний сме имале историческо живѣение, което, разумѣва се, невъзможно е било да го имаме, ако сме нѣмале първото условие, т. е. ако не сме били народъ доста многочисленъ, и ако не сме населявале (на купъ) едно извѣстно пространство земя. И днесъ ние се виждаме да сме народъ отъ 5—6.000.000 и да заемаме или да населяваме нàй-голѣмата ѝ нàй-добрата въ сѣко отношение часть на тъй нареченниятъ Балкански полуостровъ. Това географическо съединение наше става оште пò-яко и прочно и отъ други двѣ доста важни въ туй отношение причини. Първата причина е тая, че ние — Българете — почти цѣлокупно се намираме подъ едно политическо управление; а другата е — религиозното единство у насъ. Тамъ, дѣто науката не е успѣла оште да се разпространи и усвои както трѣба, — тамъ вѣрата е една отъ важнитѣ причини на съединението или раздѣлението на народитѣ. У насъ науката не е оште хванъла дълбоки корени, просвѣштението и развитието у насъ се намирътъ оште въ

---

*) Виж. Кн. 1. стр. 17—36.

началото си, и за то и религиозното единство е за насъ една отъ важнитѣ причини на нашето народно единство.

И тъй, ний сме имале и сега имаме първото условие за траенъ народенъ животъ. Прѣди сме били ний, безсъмнѣние, не пò-малко на число, а границитѣ, до които се е простиралъ народътъ ни, били сà — споредъ свидѣтелството на Историята — значително пò-широки отъ колкото сега. Били сме прѣди подъ едно политическо управление; била и вѣрата ни една. Това сичкото е и днесъ тъй у насъ — съ едно малко изключение въ религиозно отношение особенно.[1])

Имале сме ние и днесъ имаме и второто условие, т. е. самостоятелно умственно живѣение и развитие. Началото на нашето умственно развитие, ако и да се счита, че се тегли отъ *византийската* цивилизация, а именно отъ къто влѣзохме въ сношение и въ сблъсквания съ Византийцитѣ, преимуштественно же — отъ покръштванието ни, но нѣма ни най-малко съмнѣние, че и до това време ний сме имале свой духовенъ, умственъ животъ, който е билъ чисто нашъ народенъ, самостоятеленъ. Историята помни Словѣнетѣ въобште и особно насъ — Българетѣ, за народъ *културенъ, индустриаленъ.* А такъвъ единъ народъ сè е ималъ какво годѣ свое самостоятелно умственно живѣение. — Съ покръштванието ни, истина, подпаднъхме въ своето умствемно развитие подъ силното влияние на византийската цивилизация, но може да се каже, че това бѣше само въ начялото, и то — тъй да речемъ — въ оффициалната сфера. Малко по малко, обаче, нашето умственно развитие е приемало своятъ народенъ видъ, т. е. ставало е самостоятелно. Нашитѣ Апостоли — Кирилъ и Методий, къто ни просвѣтихà съ свѣтлината на Евангелското учение, — въ сѫштото време ни дадохà и възможность да се развиваме самостоятелно — по духътъ и характерътъ си: тѣ ни дадохà *писменность.* Черквитѣ и училиштата, които се устроявахà на сѫдѣ изъ пространното ни отечество отъ достойнитѣ ученици на Св. Кирила и Методия, и въ които — безсъмнѣние — наставленията и учението не са̀ могли да не бѫдътъ по народниятъ духъ: немаловажнитѣ литературни трудове во времето на Симеона Великий и послѣ, най-сѣтнѣ — *Богумилското* учение и литература, въ която, да забелѣжимъ на̀-бързо, се е въплотила преимуштествено народната философия, народното *міросъзерцание*, — сичко това е немаловажно свидѣтелство не само за стремлението на нашитѣ прѣдци къмъ самостоятелно умствено живѣение, ами и за това, че тѣ — малко-много — имале са̀ подобно живѣение.

---

[1]) Изключението съставляватъ Помацитѣ и Павликянетѣ. Помацитѣ сѫ около 350,000 и най-много се намирѫтъ въ Ловчанската каза и по политѣ на Родопската планина. Сѫшто много мохамеданци-българе (които не сѐ наричѫтъ Помаци) има на сѫдѣ по Македония, особно по западнитѣ ѝ страни.
Павликянетѣ сѫ около 60,000 — въ Филибелийската каза, въ Никополската; сѫшто нѣколко села въ Румѫния около Букурештъ, и сичкитѣ Българе въ Унгария (около 27,000). Тѣзи послѣднитѣ сѫ се преселиле тукъ въ началото на 18 столѣтие.

Истина, въ сичко това, што го наредихме като доказателство за самостоятелно умствено живѣение и развитие на нашитѣ прѣдци, вижда се и византийско влияние, но това влияние е таквосъ, каквото въобште бива влиянието на науката върху сичкитѣ народи. Самостоятелноста въ това отношение се състои въ *начинътъ* на приеманието, развитието и разпространението на просвѣштението и на науката, а не въ самата наука, заштото науката — истинната наука — е една и сѫща за сичкитѣ народи, и не сѫществува *нѣмска, френска, английска* или *грѫцка* наука. Ако ли по нѣкогажъ се прилагатъ тѣзи прилагателни на науката, т. е. ако казватъ по нѣкогажъ *грѫцка* наука или образование, *нѣмска* наука или образование и проч., това не ште рече, че науката е различна — грѫцка, нѣмска и проч., но ште рече, че Грѫцитѣ, Нѣмцитѣ или други нѣкои са̀ успѣли да усвоятъ и да развиятъ една часть на науката тъй, штото другитѣ народи въ данното време (когато са̀ се запознавале т. е. съ резултатитѣ на тѣхнитѣ трудове както и съ самата оная часть на науката) не са̀ намирале какво да измѣняватъ, да прилагатъ и да развиватъ вече въ нея, и са̀ я приели тъй, както са̀ я развили — да речемъ — Гърцитѣ, Нѣмцитѣ или другий нѣкой народъ.

Днесъ, истина, ний къто че никакъ нѣмаме оште самостоятелно умствено развитие и живѣение. По причина на разни неблагоприятни обстоятелства ний бѣхме паднале въ едно длъбоко невѣжество, и къто че бѣше заглъхнѫло у насъ сичко онова народно съзнание, што имахме въ старо време, къто че бѣхме съвършенно изгубиле — тъй да се изразимъ — народниятъ си *ликъ*, народната си *физиогномия*. Но, както искрицата въ пепелта се запазва едно доста дълго време, тъй и народното ни съзнание, народниятъ ни ликъ се е запазилъ

до една доста утѣшителна степень — въ самиятъ ни народъ: въ неговата култура, въ неговитѣ *предания* и пѣсни, въ старитѣ ръкописи и други паметници. Тъй штото, упираяштицѣ се на него, и при свѣтлината на съвременната наука (която толкосъ по̀-добри резултати дава, колкото человѣкъ изказва по̀-вече самостоятелность при нейното усвояванье или разработванье), нашето душевно развитие и усъвършенствование непремѣнно ште става самостоятелно, — толкосъ по̀-вече, че за таквосъ едно самостоятелно умствено развитие ний намираме улеснение и насърчвание въ самото наше Правителство.

Та вече ний имаме и доста утѣшителни задатъци за това. Слѣдъ *десетъгодишна* явна борба за придобивание на черковни правдини, ний, къто имахме за оръжие святата правда и пълната довѣрность въ мѫдроста на Правителството си, излѣзохме отъ тая борба побѣдители и придобихме тѣзи правдини, които ни усигуряватъ единъ добъръ успѣхъ въ самостоятелното наше умствено развитие. Доброчестината на единъ човѣкъ, както и на цѣли народи се корени въ тѣхното нравственно състояние. Колкото единъ народъ е нравственно по̀-горѣ, толкова той е по̀-честитъ въ сѣко едно отношение, или — понѣ има сичкитѣ данни да бѫде честитъ. А въ рѫцѣтѣ на Черквата е оная главна *точка*, на която се упира и корени цѣлиятъ нравственъ животъ на човѣка както и на народитѣ. Черквата има власть *да наставлява* и *поучава*, *да съвѣтва, да утѣшава, да насърчва* и проч., къто въ сѫштото време е снабдена съ власть и да наказва за непослушание. И сичко това *тя* прави, къто се упира на религиозното чувство на сѣки човѣкъ. А къто земемъ във внимание, че нѣма нито единъ човѣкъ, който да не пази въ длъбочината на сърцето си светото това чувство, което на простъ езикъ се казва *вѣра въ Единаго Истиннаго Бога*, ний лесно ште разберемъ, до колко Черквата — тази проповѣдница на Истиннаго Бога и пазителница на истинната вѣра въ Него — може да бѫде единъ най-голѣмъ благодѣтель за единъ народъ — и въ настояштий и въ бѫдуштий вѣкъ, — когато има тя достойни служители — пастири и учители. Нашата Християнска Черква е проповѣдникъ на чиста, истинна и свята вѣра, която е чужда отъ сѣки суевѣрия, и която, поради това, ако и да се *усвоява преимуштественно съсъ сърцето*, но за утвърдението и укрѣпваньето ѝ иска се да бъде тя добрѣ разбрана, което може да стане само при свѣтливъ умъ, свободенъ отъ сѣки суевѣрия. А такъвъ умъ може да се образува само при помопта на истинната наука. Поради това, ясна, здрава, разумна и истинна вѣра е невъзможна, немислима безъ истинна наука, заштото истинната и разумната вѣра необходимо е да бъде безъ суевѣрия, а човѣкъ може да бъде свободенъ отъ суевѣрия, само когато умътъ му е просвѣтенъ съ свѣтлината на истинната наука. Нашето чисто религиозно чувство ни казва, че Богъ е всемогуштъ; на това ни учи и нашата Черква. Но ако не знаеме понѣ повърхностно законитѣ на природнитѣ явления, ний твърдѣ лесно можемъ да припишемъ на Божието всемогуштество нѣкое си просто въздушно явление, и, съобразно съ впечатлѣнието, што би направило намъ това явление, да тръсимъ причината му въ туй или въ унуй Божие намѣрение. А това неизбѣжно води къмъ заблуждение и суевѣрие, отъ което не може да бъде свободенъ нито нàй-благочестивиятъ, но непросвѣтениятъ человѣкъ. Отъ това разбира се само по себе, че нашата Християнска Черква не може да не-си поставя за главна своя грижя — разпространението на истинната наука, — здравото и якото нейно утвърдение въ народътъ ни. Въ противенъ случяй, Тя би измѣнила на себе си, на своето високо и свето призванве, би се отклонила отъ истинниятъ пъть и би паднъла въ най-груби заблуждения и суевѣрия. За това ний казваме, че черковнитѣ ни правдини, што ги придобихме нàй-сѣтнѣ слѣдъ толкосъ тежка борба, усигоряватъ ни единъ добъръ успѣхъ въ самостоятелното наше умствено развитие и живѣение. Като врагъ на сѣки заблуждения и суевѣрия и проповѣдникъ на *истината*, нашата Черква необходимо ште приема за свои *служители* человѣци такива, които имътъ сичкитѣ данни да бъдътъ чужди отъ сѣки суевѣрия и достойни проповѣдници на истината, т. е. — человѣци *учени* и *нравственни*. Такивато достойни служители, кѫто бъдътъ — тъй да речемъ — пронизани *до глубини души* съ тази неопровержима истина, че *нѣма истинна вѣра тамъ, дѣто религиозното чувство не се освѣтлява отъ науката*, тѣ безъ друго ште се грижятъ за *истинското* нравственно и умственно развитие и усъвършенствование на народътъ ни, — по духътъ и характерътъ му, съ което ште му докаратъ едно истинско благополучие — и въ този и въ онзи свѣтъ.

И така, придобиванието на *черковнитѣ ни правдини* е единъ силенъ задатъкъ за самостоятелно умственно живѣение и развитие наше. Освѣнъ това, ний имаме оште много други задатъци за подобно едно развитие. Чувствува се вече у насъ голѣма необходимость за самостоятелно разработванье на езикътъ ни, — а това показва, че нашътъ умственъ *кръгозоръ* става пò-широкъ и пò-богатъ, и че ний на мислитѣ и идеитѣ, ако и да бъдътъ много отъ тѣхъ заимствувани, искаме да дадеме своя събственна, народна форма; ставатъ опитвания за самостоятелно разработванье на историята ни; явяватъ се, макаръ и твърдѣ рѣдко, *словесни* и други *научни* произведения съ претензия на оригиналность и самостоятелность; нѣкои отъ вѣстницитѣ ни сѐ пò-вече и пò-вече взиратъ се въ народното живѣение и се стараятъ да го освѣтляватъ колко може пò-ярко, както и да *разбиратъ* истинскитѣ народни интереси, които и заштиштаватъ по духътъ на времето и обстоятелствата. Откриванието на *Читалиштата* у насъ, ако и да става по подражание, но, споредъ значението, што имъ се дава, вижда се, че нашитѣ Българе и тѣхъ (Читалиштата) се стараятъ да турятъ на *почва* самостоятелна: въ Читалиштата се държятъ сказки; въ тѣхъ се преподаватъ недѣлни уроци; въ тѣхъ се даватъ *театрални* представления; въ тѣхъ ставатъ и събрания, на които се обсъждатъ разни въпроси, относяшти се до нуждитѣ и потрѣбноститѣ на обштинитѣ. Съ една рѣчь, — Читалиштата у насъ зематъ характеръ на нѣкакво си *главно срѣдоточие* за умственното и нравственно народно развитие. Но онова, което има чисто оригиналенъ, самостоятеленъ характеръ у насъ, това е, — откриванието на *Женскитѣ Дружества*. Отъ дѣ се е зела у насъ *идеята* за женскитѣ дружества и по какъвъ *образецъ* (юрнекъ) сâ се скроили тѣ? — Това е трудно да се опредѣли. Ако сме разбрале добрѣ, нашитѣ Женски Дружества нѣматъ оште каквагодѣ опредѣленна, ясна цѣль — нѣшто, което дава силенъ поводъ да се вѣрва, че тѣ сâ се явили у насъ по *подражание*. Но нийдѣ въ образованниятъ свѣтъ не срѣштаме ние учреждения, подобни на нашитѣ Женски Дружества по духътъ и характерътъ. Истина, въ днешното време насъдѣ по просвѣтенитѣ страни съштествуватъ много *женски обштества* съ разни *благотворителни* цѣли; при това днесъ въ просвѣтениятъ міръ съштествува и тъй нареченниятъ *женски въпросъ*, който се състои въ това, че женитѣ, „кѫто се виждътъ унижени и онеправдани отъ мъжьето, които имъ отнѣли ужъ сѣко право за самостоятелно развитие и живѣение, а ги удостоили само съ своето покровителство“, искатъ да се освободятъ отъ едно таквосъ *робство*, недостойно за човѣка въобште, и отъ едно таквосъ *непросено* покровителство, и за то съставятъ разни учреждения въ полза на дѣлото си. Но нашитѣ Женски Дружества не може да се каже оште, че тѣ сâ учредени съ нѣкаква си *благотворителна*, предварително пресмѣтната цѣль; оште пò-малко пъкъ тѣ имътъ претензия да се грижятъ за отмахванието отъ женскиятъ полъ на *яремътъ*, който сâ имъ наложили мъжьето. Но каква е цѣлта на нашитѣ Женски Дружества? Когато тѣ вече съштествуватъ, разбира се само отъ себе, че имало е причини, които сâ — тъй да речемъ — извадили на видѣло тѣзи дружества, заштото ништо не бива безъ причина, — била е и цѣль, съ която сâ се тѣ учредили.

Истина, Женскитѣ Дрржества у насъ не сâ се явили туку тъй, безъ сѣка причина; тѣ не могътъ и да не имътъ цѣль. Ако и да не се е оште уяснила и опредѣлила добрѣ цѣлта на тѣзи Дружества, както и причинитѣ на тѣхното *изникване*, но съдяштицъ по умственното и нравственно наше народно състояние, както и по особенноститѣ на нашътъ обштественъ животъ, особенно въ градиштата; съдяштицъ оште и по малката тази дѣятелность, която вече изказахâ нашитѣ Женски Дружества, — ний можемъ твърдѣ справедливо да заключаваме, че причинитѣ, по които сâ се явили тѣзи Дружества, сâ важни, важна е и цѣлта имъ, ако и да е *скромна*, много пò-скромна отъ колкото цѣлта на сичкитѣ почти женски обштества въ просвѣтениятъ міръ. Въ развитието си ний сме останъле много назадъ, а между гова *средствата* за развитие — нравственно и умственно — у насъ сâ твърдѣ ограничени. У насъ нѣма *обштественни домове*, въ които да се събира публика и отъ двата пола и, заедно съ приятното прикарванье на времето, да си образува и духътъ. Ний сме отвикнъле да правимъ въ кѫштята си събирания отъ фамилиитѣ на роднинитѣ, приятелитѣ и съсѣдитѣ си, на които събрания въ веселитѣ разговори, смѣхове и други развлѣчения, да смѣсваме и разговори таквиа, които би дали добра храна на духътъ ни, би съдѣйствували за нашето душевно развитие.[1] Истина, събиратъ се и у насъ въ праздницитѣ по купишта-купишта млади момци, както и женени хора, и ходятъ отъ кѫшта въ кѫшта, но за какво? за съжалѣние, не за друго, а-ми само да се *наядътъ, напиятъ* добрѣ и да се *напѣятъ*...[2] Въ тѣзи събрания става ли по нѣкогажъ дума за нѣшто пò-високо отъ колкото пѣснитѣ (твърдѣ често съвсѣмъ непристойни), виното и ѣденьето, за нѣшто пò-важно, — за нуждитѣ на обштината на примѣръ? Никакъ! На другиятъ день, слѣдъ праздникътъ, прислушайте се на разговоритѣ на млади и стари, и вий друго не ште чуете, освѣнъ разказванье за вчерашнитѣ подвизи съ виното и т. п. Въ кавенетата, които наистина се пълнятъ отъ млади и стари, — и тамъ не става рѣчь за нѣшто такова, което би съдѣйствувало за нравственното развитие на посѣтителитѣ. Театри нѣма у насъ. Оставатъ Черквитѣ, Читалиштата и Училиштата, които би могли да съдѣйствуватъ на народното развитие. Но тая възможность е само за бѫдуштето поколѣние, заштото за възрастнитѣ тя се парализира съ свойството на сегашниятъ нашъ *ненормаленъ* обштественъ животъ, тъй кѫто празничнитѣ веселби, пиението, непристойното пѣение и кавенетата съ своитѣ ра-

---

1) Ний Българетѣ, както въобште сичкитѣ Словѣне, обичаме обштественнодомашниятъ животъ, събираме се у роднинитѣ или у съсѣдитѣ си, но само — да си поѣдемъ, попиемъ, повеселимъ и да си поразкажемъ за своитѣ лични нужди: отъ това пò-горѣ не се простира и не се възвишава разговорътъ ни. Криви ли сме ние дѣто не се грижимъ въ тѣзи събрания за духовната си храна, когато нѣмаме оште това съзнание, тѣзи побуждения? Разумѣва се, че — не. Отъ това, обаче, не слѣдва, че не трѣба да изповѣдваме този си тъй прискърбенъ недостатъкъ.

2) Пѣснитѣ и пѣението е необходимо и твърдѣ полезно, но не таквизи пѣсни и таквози пѣение, каквито се чувѫтъ въ праздничии дни у насъ по улицитѣ и по кѫштята. Пѣсента облагородява, освѣжава и възвишава душата. Тя е изражение на душевната скърбь и на душевнитѣ радости; въ пѣсната човѣкъ намира и утѣшение, и насърчение и въодушевление за нѣшто добро и високо. Но таквиа ли сѫ тѣзи пѣсни, што ги пѣіѫтъ у насъ стари и млади съсъ шишята въ рѫка? О, да би били таквиа!.. Но тѣ сѫ непристойни, развратни... тѣ сѫ извикватъ не отъ потрѣбноста на душята, а отъ виното, и за то бивѫтъ изражение на скотскитѣ чувства, а това помага за развалата на нравственноста и характерътъ.
Тукъ не трѣба, обаче, да смѣсваме онѣзи тихи и приятни веселби, които срѣштаме и виждаме у насъ по селата. Трѣба да забелѣжимъ, че ний когато говоримъ за ненормалноста на нашиятъ обштественнодомашенъ животъ, разбираме преимуштественно нашиятъ животъ по градиштата, дѣто наистина той е зелъ таквосъ направление и таквази форма, споредъ които доста се отличява отъ селскиятъ. Да си кажемъ правичката, селскитѣ обштественно-домашни събрания и веселби въ сѣко едно отношение стоятъ много пò-горѣ отъ градскитѣ. Пѣснитѣ, што се пѣіѫтъ на тѣзи селски веселби, винѫги сѫ таквиа, штото правіѫтъ добро впечатлѣние на слушателитѣ и присѫтствуіѫштитѣ и малко-много смѣкчаватъ, облагородяватъ и възвишаватъ душата на човѣка.

знообразни игри, поглъштътъ и заглушаватъ добритѣ зарна, които би паднъли въ душитѣ на тѣзи възрастни отъ черковнитѣ и училиштни наставления. До колко сме парализирани въ това отношение, твърдѣ ясно може да се види отъ това, че когато дойде работата за нѣкоя веселба, дѣто ште има да се ѣде, пие и кряска, —съ една рѣчь— ште има да се лудува, ний съ готовность даваме своята *лепта*, по нѣкогажъ твърдѣ значителна, а когато е нужно да жертвуваме за нѣкоя обшта и твърдѣ полезна работа — ний се *чумеримъ* и свиди ни се да дадемъ и най-незначително количество… [1]) —Криво ни е дѣто говориме това, но какво да сториме, когато си е тъй. Съ това не искаме ние да *осѫждаме* или да *изобличаваме* нѣкого, но искаме да кажемъ, какъ нѣмаме ние въ обштественниятъ си животъ почти никакви срѣдства за нашето умственно развитие.

Но тѣзи срѣдства сâ оште пò-ограничени у насъ за женскиятъ полъ. Забиколѣна съ дѣца, отрупана съ кѫштна работа, жената има твърдѣ малко време да се грижи за своето умственно развитие. Мома оште, тя не е излизала отъ кѫшти (рѣчта ни е преимуштественно за градоветѣ), тя се е готвяла за единъ дѣятеленъ домашенъ и окончателно подчиненъ на мъжътъ животъ. Сичкото нейно развитие се е състояло — въ да знае да плете, да преде, тъче, да знае да мѣси хлѣбъ, да готви ѣстие и пр. Женитѣ не сâ приемале и не приематъ нѣкое колко-годѣ свободно участие въ събранията на своитѣ мъжье. Напълно подчинени на мъжятъ, женитѣ у насъ сâ осъдени да бѫдѫтъ винѫги *пассивни*, и отъ тѣхъ е отнѣто сѣко право да се смѣсватъ въ какви да е обштественни работи, да даватъ своето мнѣние [2]) въ нѣкои важни или и неважни въпроси, които не се отнасятъ до *огништето й*. И тъй, нашитѣ жени сâ запрѣни въ тѣсниятъ кръгъ на кѫштата, въ който кръгъ тѣ прекарватъ днитѣ и годинитѣ си. За съжалѣние, и този кръгъ пò-вечето е *удушливъ;* той пò-вече снижава и убива духътъ отъ колкото го

---

1) Пò-вечето отъ нашитѣ Читалишта имѫтъ и Кавенета, които се правѭтъ нарочно, заштото при това условие Читалиштата имѫтъ пò-вече посѣтители и абонати. И това свидѣтелствува до колко ние цѣнимъ душевното си развитие и до колко се грижимъ за него.

2) Истина, има жени, които сѫ пълновластни господарки въ кѫшти и надъ мѫжьето си, които поради това вършѫтъ сичко — и въ кѫшти и вънъ отъ кѫшти — по диктовката на своитѣ жени. Но това е изключение и пò-вече зависи отъ слабиятъ характеръ или слабиятъ мозъкъ на мѫжятъ, нежели отъ правото на жената.

възвишава и съживява. А жената не може да излѣзе вънъ отъ този кръгъ. Дѣ е, прочее, *сферата*, въ която жената би имала възможность да си убогатява познанията, или — тъй да речемъ — кръгозорътъ понѣ на домашното свое житие-битие? Дѣ е сферата, въ която нашата жена би могла да почерпва што-годѣ възвишенни идейки, да почерпва *съзнание* за своето човѣческо достойнство, за своето високо назначение и за своитѣ свети длъжности къмъ кѫштата и дѣцата си, както и къмъ другитѣ? А на една жена е необходимо подобно съзнание, необходимо е за нея душевно развитие. Въ рѫцѣтѣ на жената сâ дѣцата ѝ — тѣзи бѫдушти гражданье. Тѣхното отхранвание —и душевно и тѣлесно— естественно зависи отъ нея. Но дѣ сферата, въ която жената би могла да се научина своитѣ свети и високи длъжности, както и това, — какъ пò-добрѣ да ги изпълня? До сега имало ли е у насъ нѣшто такова, което понѣ што-годѣ да е съдѣйствувало за душевното развитие и усъвършенствование на жената?

До сега е нѣмало у насъ таквосъ нѣшто; нѣмало е *сфера*, въ която нашитѣ жени да могѫтъ да си освѣжѣватъ духътъ, да го обогатяватъ. Но сега — това го казваме съ голѣмо душевно задоволение — такава сфера има вече у насъ и за напрѣдъ — въ бѫдуштето — ште я има. Тая сфера сâ — Женскитѣ Дружества. У насъ се съзнава вече необходимоста да бѫдѫтъ женитѣ и умственно развити, да си цѣнятъ важното значание както въ домашниятъ тъй и въ обштественниятъ животъ, и да умѣятъ да си изпълняватъ добрѣ важнитѣ обязанности; но по причина на много предразсѫдъци и криви нравственни ужъ правила, които отъ време сâ се вкоренили вече въ насъ, — Богъ знае колко години штѣхме да отнемаме оште отъ жената възможность да се грижи за своето умственно развитие и усъвършенствование. Но съ възникването на Женскитѣ Дружества у насъ, нашитѣ жени получихâ вече възможность да попремислюватъ и за своятъ духъ. Женскитѣ Дружества събирѫтъ сега нашитѣ жени на едно мѣсто, и ги събиратъ въ името на просвѣштението и умственното развитие; събиратъ ги не тъй, както ги събиратъ свадбитѣ, сбороветѣ и хорàта, — съ единственна цѣль да си поприкажѫтъ, да се посмѣятъ, да си поиграятъ и да помъмрятъ една за друга, а послѣ по цѣла недѣля да разправятъ на съсѣдитѣ си (кону-комшу), коя какъ била облечечена, коя какво рекла и проч.; но ги събиратъ съ цѣль — да попремислятъ и за потрѣбноститѣ на духътъ си, да попремислятъ за своето развитие и усъвършенствование душевно; съ една рѣчь, — събиратъ ги за да имъ разбудятъ съзнанието, да имъ внушътъ уважение къмъ сами себе си, и проч. и проч. Истина, не Богъ знае какви високи идеи се проповѣдватъ въ Женскитѣ Дружества, но и това е достаточно, че жената утива на събрание съ единственно увѣрение да чуе нѣшто за просвѣштение, нѣшто отъ наука. Ако въ едно събрание на Женското Дружество се прочете понѣ нѣкой вѣстникъ и слѣдъ това станътъ малки едни разсъждения върху прочетеньето, — и то е достаточно, заштото при подобно четенье и разсъжданье жената, безъ друго, начева да се чувствува нѣкакъ пò-свободна, отъ колкото въ тѣсната и еднообразна сфера на нейното сегашно домашно живѣение, криво-лѣво придобива тя понятия за сѫштествованието на други хора и жени, на други събития и случки, отлични отъ нейното домашно еднообразие. А съ този начинъ жената малко по малко получава обогатявание на понятията си, и умственно развитие. Но не е само това. Въ тѣзи събрания нашитѣ жени се запознаватъ една съ друга, завързватъ приятелски сношения, стъпватъ между си въ разговоръ, начнаватъ да съобштаватъ една на друга нѣшто отъ своето домашно житие-битие, нѣшто ото своитѣ впечатлѣния тукъ тамъ, и слѣдъ малко гледашъ, че нѣкой обштественъ въпросъ вече станълъ — тъй да речемъ — обшто достояние на сичкитѣ, които го обсѫждътъ и рѣшаватъ между себе си. Слѣдствието на това е — че малко по малко нашитѣ жени начеватъ да се интересуватъ съ обштественнитѣ работи и да влиятъ на тѣхното извършвание. Ето кое дава на нашитѣ Женски Дружества съвършенно оригиналенъ характеръ. Както виждаме, тѣ отъ сега оште се евяватъ като основа на бѫдушти едни учреждения, на които цѣлта ште е — и женитѣ сами, съ събственнитѣ си сили и средства да съдѣйствуватъ за развитието и образованието не само на свой женски полъ, но и въобште на сичкото младо поколѣние. Истина, и въ просвѣтената Европа женитѣ имътъ грижата за своето развитие и образование, но тая грижа преимуштественно се упира на грижата за това на *Правителствата* и *Министерствата на Просвѣштението*. Въ тѣхъ женитѣ винъги намиратъ и поддръжка, и насърчвание, и *побуждение* най-сѣтнѣ. Но нашата жена не чака нѣшто отъ вънъ, отъ страни, а иска да намѣрва поддръжка, насърчвание и побуждение за своето умственно развитие винъги въ сама себе си. Истина, тя винъги би срѣшнъла въ Правителството силна поддръжка, насърчвание и най-искренно съчувствие къмъ дѣлото си, но, вижда се, подобно на Американката, тя се счита пò-сигурна въ успѣхътъ на предприятието си, когато сама въ себе си намира и побуждение и насърчвание и поддръжка. Въ Америка, наистина, женитѣ иматъ пълна свобода и право сами да се разпореждатъ съ своята сѫдба, сами да се грижътъ за своето умственно развитие, за своятъ напредъкъ, и поради това женитѣ иматъ тамъ банкове, разни търговски компании и много други женски обштества и дружества. Но не отъ Америка е прехвръкнъла у насъ идеята на нашитѣ Женски Дружества. Тамъ, въ Америка, женитѣ си правятъ обштества и дружества пò-вечето съ цѣль — да ведътъ борба съ мѫжътъ за окончателната своя самостоятелность и независимость отъ него,1) да измѣнятъ сѫштествуюштитѣ отношения между мѫжътъ и жената на други пò-добри ужъ, да дадътъ другъ видъ, друга форма на домашниятъ свой битъ. Но нашитѣ жени нѣматъ тази претензия. Тѣ искатъ да вървятъ въ своето развитие заедно съ мѫжътъ. Безъ да се отдѣли отъ кѫштата си, отъ огништето си, отъ мѫжътъ си, нашата жена иска да се просвѣштава, да се развива умственно. Нейното положение въ кѫшти сега за сега не е до венно. На нея лежѫтъ грижитѣ за дѣцата ѝ и за сичкиятъ кѫштенъ редъ, а въ додатъкъ на това — на нейната глава пада сичката тежина на произволътъ на мѫжътъ ѝ, който, ако не винъги, то доста често се изказва твърдѣ грубо. Но, при сичко това, нашата жена нѣма намѣрение да развали този домашенъ животъ и да го замѣсти съ другъ пò-хубавъ

---

1) Но Американкитѣ не се задоволяватъ вече само съ това: тѣ искатъ вече и да покорѭтъ на себе си мѫжътъ. Прѣди нѣколко време въ една Американска газета „Ню-Йоркъ Хе-ралдъ" бѣше се появило едно писмо, писано отъ нѣкоя си госпожа Виктория Вудчулдъ (която има и банкирска кънтора), въ което писмо тая госпожа доказваше, че управлението на сегашниятъ Президентъ на Съединенитѣ Штати, г-на Гранта, било слабо и недостойно, и за то трѣбало тя сама да стане Президентъ и да земе въ рѫцѣ управлението, което тогава штѣло да бѫде пò-достойно и енергично...

ужъ. Тя като че инстинктивно чувствова какъ не е въ това злото, т. е. въ сегашниятъ домашенъ животъ, който е осветенъ отъ времето и се е слялъ съ кръвта и коститѣ ни, — а е въ *грубото невъжество.* Поради това тя иска да изгони отъ свештенното домашно огнеште туй грубо невъжество; иска да освѣтли съ свѣтлината на истинната наука сегашнитѣ семейни отношения, и съ този начинъ да направи къштата си *земенъ рай.*

Ето какъ гледаме ние на нашитѣ Женски Дружества и какви резултати предвиждаме отъ тѣхъ. Подъ този изгледъ на тѣхната цѣль, на тѣхнитѣ стремления ний признаваме и утвърждаваме тѣхната оригиналность и самостоятелность. Но и въ изникванието си може да се каже, че тѣ сâ самостоятелни. Развитието у насъ е оште на твърдѣ долня степень, при това то става у насъ подъ силното влияние на Европа, дѣто нѣма дружества или обштества женски съ подобенъ характеръ, каквито сâ нашитѣ Женски Дружества, тъй што-то можемъ да кажемъ, че тѣ сâ наше оригинално, чисто народно произведение. Впрочемъ, изслѣдованието на интересснѣйшиятъ въпросъ „какъ сâ се явили у насъ Женскитѣ Дружества и по какъвъ образецъ" ште покаже лъжеме ли се ние или не. —

Сичко това, што казваме като доказателства на нашето самостоятелно умственно развитие и живѣение, е слаби признаци, които обаче даватъ ни голѣми надѣжди за въ бѫдуштето. Но има оште една друга сфера на нашата дѣятелность обштественна, въ която нáй-ясно и положително се изказва нашата умственна самостоятелность. Тая сфера е *културата, индустрията.* Историята свидѣтелствува, че ние оште отъ незапамятни времена сме били народъ културенъ, индустрияленъ. Такива сме си останъле и до сега. Колкото превратности на своята историческа сѫдба и да е търпялъ народътъ ни, колкото и да е бивало плачевно нашето положение, колкото народното наше сѫштествование и да се е намѣрвало вече на край на загинвание, — културата и индустрията сâ се пазиле и почитале у насъ винъги. Нашиятъ народъ инстинктивно е чувствовалъ, че съ запазванието на тѣзи нѣшта тѣсно е свързано и запазванието на сѫштествованието му, и за то търговията, занаятитѣ, земледѣлието, и проч. винъги сâ били у насъ на една голѣма почетъ, и човѣкъ безъ какъвъ-годѣ занаятъ се е считалъ и сега оште се счита за загубенъ човѣкъ. Хвърлѣте единъ, ако и повърхностенъ погледъ върху занятията на нашитѣ Българе, въ която старна или царство и да бѫдѫтъ тѣ, вие ште видите, че тѣ сѣкогажъ предпочитътъ да се занимаватъ съ занаяти, ако и малко прибилни (кярлие), но за то *положителни,* на които се изисква и тѣлесна и умственна работа. И въ сичкитѣ тѣзи почетни занятия нашитѣ Българе постигътъ възможенъ успѣхъ и усъвършенствование съ собственнитѣ си сили, съ собственното си умѣние и съображение, както и постоянство. Както въ селскитѣ, тъй и въ много отъ градскитѣ къштя български постелкитѣ и другитѣ разни украшения, доста искуственни, сâ направени преимуштественно отъ нашата Българка, по нейниятъ вкусъ и умѣние. Платна и други материи за дрехи тькътъ се у насъ пакъ отъ нашата Българка, изъ рѫцѣтѣ на която излизатъ и доста хубави *килиме.* И мѫжьето въ своитѣ занятия предпочитътъ сѣкогажъ да изработятъ нѣшто самостоятелно, отъ колкото да заимствуватъ нѣшто на готово. Въ сичкитѣ занаяти ний ште намѣримъ отъ нашитѣ си Българе искусни майстори самоучки. Въ послѣдньо време отъ силното натрупванье у насъ на европейскитѣ произведения, особенно мануфактурни, нашитѣ Българе кѫто че бѣхâ зели да предпочитътъ европейското отъ своето, толкосъ пò-вече, че европейското на гледъ бѣше и е пò-хубаво и пò-изгодно; но тази по видимому двойна изгода не направи нашитѣ Българе *пассивни,* напротивъ, възбуди имъ пò-вече самодѣятелность, и ний виждаме днесъ *шаяци* и други материи, направени отъ нашитѣ Българе и Българки, които, ако и да не сâ до тамъ искусни, но иматъ — тъй да речемъ — изгледъ да стѫпятъ сьсъ време въ силно и успѣшно съперничество съ европейскитѣ произведения въ този родъ. Не можемъ да кáжемъ, наистина, че ний сме съвършенно свободни отъ влиянието на Европейцитѣ и че не заимствуваме ништо отъ тѣхъ; но важното тукъ е въ това, че не оставаме пассивни или съ *сгърнѫти рѫцѣ* предъ европейското искуство, а правимъ усилия да стѫпимъ на почва самостоятелна, и въ тѣзи си усилия достигваме доста добъръ успѣхъ.

И тъй, и второто условие, т. е. *самостоятелно умствен-*

но живѣение и развитие ний сме имале, имаме го отчасти и непремѣнно ште го имаме напълно въ недалекото бъдуште.

Третьото условие, т. е. *да имаме осабно нѣкое значение за другитѣ народи,* — това условие е едно — тъй да речемъ — сериозно, тежко условие. За него трѣба непремѣнно наука, и наука колко може *здрава, истинска*, заштото, за да имаме значение за другитѣ, трѣба да имаме надъ тѣхъ *нравственно* превъзходство, а само науката може да даде на човѣка това превъзходство. При сичко това, обаче, ний сме имале такова значение, имаме сега што-годѣ, ште имаме и за напрѣдъ.

Нашитѣ Св. Апостоли, Кирилъ и Методий, сâ тъй съшто апостоли и за другитѣ Словѣне; нашътъ Черковенъ езикъ, нашата писменность бѣхâ за сички Словѣне, а днесъ сâ и за много милиона отъ тѣхъ тѣхна събственность, тѣхно притежание. За *всесловѣнското* значение на Кирила и Методия, — ето какъ се изражава рускиятъ историкъ, *Гилфердингъ*: „Кирилъ и Методий иматъ тази забелѣжителна сѫдба, че и подиръ хиляда години тѣ не принадлежътъ съвършенно на минълото, че и сега, въ XIX вѣкъ, тѣхното име е неразлъчно съ въпроситѣ и страститѣ на съвременниятъ словѣнски міръ. Това се обяснява съ туй, че въ старо време *тѣ сâ били единственнитѣ всесловѣнски дѣятели.* Тѣхнитѣ трудове еднакво принадлежале и на Южнитѣ Словѣне, и на Западнитѣ, и на Въсточнитѣ. Словѣнската *Македония* и *България* справедливо ги считътъ свои, справедливо ги считатъ за свои и *Моравия*, и земята на *Словацитѣ*, и *Чехия;* и на *Полѣцитѣ* тѣ не сâ чужди, заштото Краковската земля (която е била областъ на тогавашното Великоморавско господарство) влизала въ Методиевата епархия, и нѣкой-си князь, който е извѣстенъ подъ титулъ „князь силенъ вельми, сѣдя въ Вислѣхъ“, билъ отъ него (отъ Св. Методия) убѣждаванъ да приеме Християнството; даже на *Лужицкитѣ Сърби* се е простирало влиянието на Методия; нâй-послѣ и до тѣхъ Словѣне, които се наричътъ *Руский народъ* е стигнъло непосрѣдственно словото на Солунскитѣ братия.“ Ето такива сâ словата на знаменитиятъ руски историкъ за всесловѣнското значение на нашитѣ св. Апостоли. А другий, не пô-малко достоинъ и ученъ Русецъ, ето какъ се изражава за другъ нашъ великъ мъжъ, за Св. Бориса: „Кой е този мъжъ, на когото паметта ни е свикала тукъ на тържество? — пита г. Григоровичъ въ тържественната си рѣчь, казана по случай на празднуванието денятъ на Бориса, и отвѣштава: — „Той е *праотецъ* на *всесловѣнското* просвѣштение; той е билъ избранно орудие на Божиятъ Промисълъ въ устрояванието на словѣнскитѣ сѫдби.“ Освѣнъ това, руската история свидѣтелствува, че първитѣ проповѣдници на Християнството у тѣхъ — уРуситѣ — първитѣ тѣхни учители и презвитери, както и Архипастири, били — Българе, че тѣ — Руситѣ — зели отъ насъ и писменность и книги. При това днесъ сичкитѣ Православни Словѣне се молятъ въ черквитѣ си на онзи езикъ, на който сâ се молиле нашитѣ прѣдци прѣди хиляда години.

Но нашето влияние и значение не се е ограничавало само съ словѣнскиятъ міръ: то се е простирало и на цѣла Европа. Богомилството се породи у насъ. Злоупотрѣбленията на съштествуяштето тогава у насъ духовенство, което се намираше подъ силното влияние на Гръцкото (духовенство), бѣхâ главна причина да се породи Богомилството, което не е друго, освѣнъ силенъ и явенъ протестъ на самостоятелната народна мисъль, народно *міросъзерцание* противъ тия злоупотрѣбления, както се види и отъ самото това богомилско учение.[1] Но у насъ, както въобште на въстокъ, Богомилството биде усъдено и изгонено. Насъдѣ по въстокъ, слѣдователно, и у насъ, въ религиозно отношение господствуваше *деспотизмъ.* Християнската Черква на въстокъ въ своето учение и въ своята практика винъги даваше едно широко предпочтение на свештенното *Предание*, и, основаштицъ се на това предание, не търпѣше никакво нововведение у себе си, никакво проявление на личната независима мисъль, както и на самобитната мисъль народна или фантазия. Но на Западъ условията бѣхâ други. Тамъ не отхвъргахâ, наистина, Св. Предание, но давахâ въ черковното учение и въ черковната практика широко мѣсто и на мисъльта. Когато на въстокъ тълкованието и изяснението на Евангелието и въобште на Св. Писание трѣбаше да се основава на Светитѣ Отци и Учители Черковни, на Западъ това можѣше да става и по личниятъ умъ, личната мисъль на тълкователя, —

---

[1] Знае се, че тѣ отхвъргале сѣка духовна власть.

стига само Християнското учение да не се е повреждало въ основитѣ си.[1] Поради това и Богумилството, ако и да бѣше се разпространило по сичкитѣ почти Южнословѣнски Земи, не можя да има такива сътнини, каквито имà за Западна Европа. Тукъ то поради разни секти, дору нàй-послѣ биде причина на Реформацията, която нанесе такъвъ ударъ на Папството, и съ това даде пълна свобода на человѣческиятъ умъ. Подъ силното давление на папскиятъ *абсолютизмъ*, човѣческата мисъль на Западъ цѣпенѣше и се управляваше само отъ волята и мисълта на Папата, който се считаше *непогрѣшимъ.* Но слѣдъ появяваньето тамъ на свободниятъ богумилски духъ, и сцѣпената тамъ мисъль доди въ себе си и се отправи по онзи пъть, който ѝ показа Богумилството.

И така, въ старо време ний — Българетѣ — имале сме особно значение за другитѣ народи. Но сега имаме ли понѣ сѣнчица отъ подобно значение? Вървàме да не бъде самооболштение, ако кажемъ, че особно въ една сфера, — въ сферата на индустрията и културата, ний и сега имаме значение, макарь и малко, — понѣ за съсѣдитѣ си. Въ Сърбия, и въ Съединеннитѣ Княжества *дюлгерството, калдарамджилъкътъ, градинарството* и т. п. се работятъ и усъвършенствуватъ почти единственно отъ нашитѣ Българе. Послѣдньото (градинарството) се работи отъ насъ даже и въ Австрия, а въсточнитѣ Сърби не могътъ отказа, че на орачеството тѣ сá се учили и се учятъ пакъ отъ насъ, Българетѣ. Но у насъ има *задатъци* на значение за другитѣ народи и въ друга пò-висока, пò — тъй да речемъ — благородна сфера — въ сферата на науката, ако и да е това за въ бъдуштето. Ний прекарахме тежки години, — години на дълбоко невѣжество; но ето, че при самото си разбуждание и свѣстяване, ний полагаме усилия да направиме нѣшто такова, което да стане обшто достояние на сичкитѣ народи. Тѣзи усилия може да сá незначителни, може даже да извикватъ усмивка у много сериозни дѣятели; но тѣ свидѣтелствуватъ за това понѣ, че у насъ има *стремление* да заявимъ себе си прѣдъ цѣлъ свѣтъ съ нѣшто сериозно и полезно и въ научната сфера. Г-нъ П. Беронъ има огромни оригинални съчинения на френски езикъ, съ които се сили да постави съвременната наука на съвършенно нови начала, да обори съштествуяштитѣ сега научни системи за *произхожденето на міръть и за законитѣ на природата и тѣхното проявление*, и на мѣстото имъ да постави свои, чисто оригинални. До сега г. П. Беронъ възбужда само очудвание въ учениятъ міръ съ своитѣ громадни познания. Ако не се признаватъ сега съчиненията му и не се приематъ идеитѣ му, — това не може да умали значението на г. Берона. Учениятъ міръ сè ште се ползува *нѣшто* отъ таквосъ едно натрупване на разни познания, г. Бероновитѣ съчинения сè ште да иматъ своето значение и своята цѣна за человѣчеството, ако и да не *разклатятъ* отъ основание съвременната наука, както мисли самъ г. Д-ръ П. Беронъ.

И тъй, тритѣ условия, необходими за трайното съштествование на кой да е народъ, т. е. *почва и съединенна численность, самостоятелно умственно и нравственно живѣние* и *особно значение за другитѣ народи*, ний сме имале, имаме сега што-годѣ и безъ друго ште имаме и въ бадуштето си много пò-вече отъ колкото сега. Това го казваме тъй положително, заштото сме напълно убѣдени, че единъ народъ, къто има вече што-годѣ съзнание, къто има *култура*, писменность, — такъвъ народъ *непремѣнно* ште има и свѣтла, трайна бъднина, само *ако, заедно съ облагородванието на характерътъ, на душата си, той се грижи за усвояваньето на науката.* А, както е извѣстно, ний сме народъ културенъ, имаме и писменность; при това ние вече търсиме науката, усвояваме я малко-много, вече съзнанието, че *въ науката е почти единственната, истинната честитина на човѣка и на народитѣ.* — това съзнание сè пò-вече и пò-вече се вкоренява въ насъ. При такива условия, за насъ не може да бъде друго, освѣнъ — успѣхъ и добра, трайна народна бъднина.

Твърдѣ е възможно тѣзи наши слова да породятъ у читателитѣ единъ такъвъ въпросъ: „Има ли нашиятъ народъ

---

[1] Въобште мисълта на Востокъ се е различававала отъ мисълта на Западъ. На Востокъ винъги е преобладавала отвлѣченноста, съзерцанието, а на западъ — пò-вече положителноста, практичноста. При това на востокъ человѣческата мисъль сѣкогажъ се е подпирала на авторитети, тогасъ, когато на западъ авторитетътъ твърдѣ-твърдѣ не се е уважавалъ. Само Папството можя да утвърди и укрѣпи своятъ авторитетъ тъй, штото на него се упираше сичката религиозна практика на Западната Християнска Черква. Самò Папството не признаваше никакъвъ авторитетъ и твърдѣ малко значение даваше на Св. Предание. Въ това отношение То (Папството) постѫпваше съобразно съ духътъ на западнитѣ народи, но доди въ съвършенно противорѣчие съ този духъ, штомъ постави себе си на мѣсто сѣкакъвъ авторитетъ, и поиска человѣческата мисъль да върви по неговътъ личенъ произволъ. Но никогажъ не може безнаказанно да се оскверн оправдава свободата на человѣческата мисъль. Историята на Папството и съвременното негово състояние сà ярки свидѣтелства на това.

достатъчно данни за успѣхъ въ науката и въобште въ умственниятъ и въ нравственниятъ напрѣдъкъ, който, както се каза, е тъйваженъ и необходимъ за траенъ и честитъ народенъ животъ?" — Ний ште кажемъ, че въ настояштето време — има ги вече. Какво се иска за да прави единъ човѣкъ успѣхъ въ умственното си развитие? — Споредъ доказателствата на новата наука, иска се най-първо *физически удобства*. Това е истина[1]). Дору сме ние потъпъле въ сиромания, дору нѣмаме понятия за други пò-високи потрѣбности, дору се задоволяваме само съ това, штото да работиме по цѣли дни пòвече отъ добитаци и, при сичко това, наградата за този ни трудъ да състои въ ѣденьето сухъ хлѣбъ и чесанъ, и въ спаньето на голата земля, — разумѣва се, че до тогава ние ште бѫдиме сиромаси и умственно и нравственно. Но штомъ се понаучимъ и попривикнемъ на пò-доброто, ние непремѣнно ште употрѣбляваме усилия да се удържимъ въ това *по-добро* и, ако е възможно, — да го направиме оште пò-добро. А това усилие непремѣнно ште съдѣйствува за нашето пò-добро умственно развитие, заштото въ него (въ усилието) ште приема, безъ друго, участие и умътъ ни. И така, колкото пòвече ставатъ нашитѣ физически удобства, толкова пò-голѣмъ успѣхъ ште правиме ние въ умственниятъ и въ нравственниятъ нашъ напрѣдъкъ. *Дреперъ*, единъ отъ знаменититѣ съвременни учени въ Америка, къто превъсходно развива и доказва тази истина (въ своето съчинение: „Гражданското развитие на Америка"), прилага я и на цѣли народи. „Ний, — казва той, нà-пусто би се старале да усъвършенствуваме единъ народъ умственно и нравственно, ако не гледаме да удобриме неговитѣ физически условия, заштото *измѣнението* на послѣднитѣ ште ни даде възможность да направиме измѣнение и на първитѣ (т. е. на умственното и нравственно негово усъвършенствование). Пò-добрата кѫшта, пò-добрата дреха и пò-добрата храна, — всѣкогажъ сà били предшественници на пò-добритѣ умственни понятия."

---

[1]) Въобште, физическитѣ удобства могѫтъ да се считѫтъ за всемогуштиятъ онзи устенъ, който е накаралъ човѣка да развива и усъвършенствува и умственнитѣ си способности. Ако човѣкъ не бѣше принуденъ отъ гладътъ, студътъ и толкосъ други неволи, да си търси храна, облѣкло, заштита отъ дъждътъ, вѣтара, студътъ и проч. и проч., той не штѣше да владѣе сега съ толкова искуства, спечелѣни съ умътъ, искуства, които му даватъ толкосъ разнообразни удобства въ животътъ и го правятъ господаръ надъ природата.

Сега, имаме ли ние тѣзи *физически удобства*, понѣ на толкосъ, колкото е нужно да се извиква умътъ ни на пòвече и пò-добра дѣятелность? Никой не може да откаже у насъ такива удобства, ако и да не сà тѣ оште до тамъ добри, както е желателно. Като народъ културенъ, като народъ индустриаленъ, като народъ, който отъ день на день развива търговската си предприимчивость и вече криво-лѣво прави успѣхъ въ умственното си развитие, — ний — Българетъ, като такъвъ единъ народъ, не може да не имаме вече какви да е физически удобства. А еднъжъ къто сме сà запознале съ какви да е физически удобства, ний непремѣнно ште гледаме да увеличваме тѣзи удобства, и ништо не ште бѫде въ състояние да ни въспре въ това наше стремление. Истина, *прѣпятствия* могѫтъ да ни правятъ въ това ни стремление, но да ни въспрѫтъ — никога.

Но имаштицѣ малко-много физически удобства, които сà *потикътъ* къмъ умственното и нравственно наше развитие, ний трѣба да полагаме голѣми усилия за да имаме пò-вече успѣхъ въ това си развитие, при помоштта на което е само възможно и да запазимъ физическитѣ си удобства, оште да ги увеличимъ, да ги разширимъ. Тукъ умственното развитие — тъй да речемъ — *се отплашта* на физическитѣ удобства за услугата, която правятъ нему. Ако умственното развитие не може да прави какъвъ да е успѣхъ, дору предварително не се появятъ физическитѣ удобства, — така също и тѣзи послѣднитѣ не могѫтъ да поддържѫтъ своето *сѫштествование* и да направятъ какъвъ годѣ прогресъ безъ първото (умственното развитие). Нашиятъ земледѣлецъ не е лишенъ отъ малко-много физически удобства: той си има доста добрѣ направена и накичена кѫшта, има си хубави дрешки, не си отказва и въ добра храна; но погледнѣте, колко малко възможность има той да удържи тѣзи удобства, или да ги увеличи. Сичко зависи у него отъ голѣмиятъ му трудъ, който често се уништожава отъ нѣкои си ништожни причини, които той би лесно отстранилъ, ако да е знаялъ какъ. Нашиятъ земледѣлецъ отъ пò-вече земля, която е и плодородна, вади много пò-малко плодъ, нежели — да речемъ — Англичанинътъ отъ пòмалко земля. При това, не трѣба да забравяме, че нашиятъ земледѣлецъ се труди и двойно и тройно пò-вече. Кое е причината на това? Разумѣва се — *незнанието*. Ако нашиятъ земледѣлецъ би ималъ тѣзи познания, които има Англичанинътъ, безъ друго — той би билъ много пò-богатъ, заштото земята му е и пò-голѣма и пò-плодовита.

И така, умственното развитие е необходимо за доброчестието на человѣка. При сичкитѣ физически удобства, человѣкъ не може да бъде оздравенъ въ доброчестината си безъ умственното развитие. Безъ него се изгубватъ и физическитѣ удобства.[1] Толкосъ пò-вече е необходимо умственното развитие за доброчестината на цѣли народи. Споменътиятъ Американски ученъ казва връхъ това: „Просвѣштеннитѣ правителства вече съзнаватъ тази истина (т. е. че умственниятъ напредъкъ е необходимъ за доброчестината на цѣли народи). Тѣ възлагътъ своитѣ чакания и надѣжди на всеобштото образование, и, ако е нужно, даже нà-силно даватъ възможность сѣкому да се просвѣштава, да се усъвършенствува, — споредъ колкото му позволяватъ природнитѣ способности.“

Слѣдъ сичко това, остава ли мѣсто за горниятъ въпросъ, който предположихме въ читателитѣ си? Мислиме, че — не. Въ това умственно и нравственно състояние, въ което се намираме днесъ за днесъ, при тѣзи физически удобства, които ги имаме сега за сега — ма били какви били — отъ никого пò-вече не зависи нашето народно доброчестие, освѣнъ отъ самитѣ насъ. Ако ний имаме твърда воля, енергия и постоянство въ запознаванието съ резултатитѣ на науката, както и въ нейното усвояване, — тогава непремѣнно ште имаме успѣхъ въ сичко и ште можемъ да си оздравимъ добра и трайна народна бъднина, — безъ да гледаме на препятствията, които може би да срѣшнемъ отъ нѣкѫдѣ. Но ако *сами* не се грижемъ за своето умственно и нравственно развитие и усъвършенствование, ако бъдемъ хладнокръвни къмъ науката и не полагаме старания да я усвояваме малко по малко, да се запознаваме съ благодѣтелнитѣ нейни резултати, — тогава *ништо не ште ни спаси, тогава ште си заглъхнемъ сами отъ себе си и ште изгубимъ и това, което го имаме сега.*

Науката е *всемогъшта*. Кой може да въспре нейнитѣ благотворни лучи? Никакви *прѣгради* — рѣшително *никакви* — не сà въ състояние да въспрътъ тѣзи лучи. Истина, по нѣкогажъ къто че се въспиратъ тѣ отъ нѣкои препятствия, но това е само *на време*. Рано или късно препятствията се унищтожаватъ, преградитѣ се разрушаватъ отъ всемогуштеството на науката, и нейнитѣ благотворни лучи оживотворяватъ и облагодѣтелствуватъ ония — но само *ония, — които неуморно сà я дириле и усвоявале.* Това си е *непрѣложенъ, неумолимъ* законъ. Историята на цѣлото человѣчество велегласно потвѣрдява непрѣложноста, неумолимоста на този законъ. Притворствата и хитруванията на *древнитѣ жреци и маги* ли не бѣхâ за чудение? Мѫкитѣ и убийствата ли отъ старна на *инквизицията*, както и на много други подобни учреждения не правѣхâ сѣкиму да настръхвътъ космито и сичко да нѣмѣе? Проклятиитѣ на папството ли не бѣхâ страшни? Но ништо не можя да въспре ясната человѣческа мисъль: слѣдъ лоша и постоянна борба съ хиледи години, науката удържа връхъ надъ *мракътъ*, и сега нейното господство се утвърждава се пò-вече и пò-вече по сичкитѣ страни на нашата земля.

Ето и у насъ. Много време ли има отъ както у насъ господствуваше пълно невѣжество? При това, малко ли бѣхâ и препятствията, които се полагахâ на *пѫтятъ* на нашето свѣстяване? Но ето че днесъ се виждаме *поутрѫсиничкu* отъ невѣжество, виждаме се да имаме вече задатъци за успѣшното наше умственно и нравственно усъвършенствование. Прочее, прѣди, дору невѣжество ни натискаше, както и много други несгодности, ний не *заглъхнѫхме*, а излѣзохме на видѣло, добихме свѣсь и съзнание, та сега ли, когато времената сà вече *съвършенно други*, когато сà тѣ таквизъ, штото на сѣка *стѫпка* се вижда тържеството на науката, и нейната необходимость за доброчестината както на единъ отдѣленъ човѣкъ тъй на цѣли народи се признава отъ сички, — сега ли, казваме, да се страхуваме отъ какви да е препятствия или прегради на умственното и нравственно наше напрѣдва-

---

1) Тукъ, по видимому, практиката противоречи на нашитѣ слова. Има много богати търговци и въобште много богати хора, които, благодарение на богатството си, ползуватъ се съ сичкитѣ удобства и съ сичкитѣ **блага міра сего**, а между това, не сà обогатени съ познания и наука. Истина, това е тъй. Но между тѣзи богати търговци има много такива, които отъ природата сà надѣлени съ остъръ и смѣтливъ умъ, и които съ практика сà придобиле много полезни за тѣхъ познания. При това можеме ли отказа въ тѣхниятъ материяленъ успѣхъ силното и почти най-главното влияние на **умътъ**? Богатиятъ търговецъ спечелва много, когато си изпрати стоката — да речемъ — въ Цариградъ; но тази стока се доносва тукъ съ **параходитѣ**, които сà чисто произведение на умътъ. При това, стоката ако не е **сурова**, тя непремѣнно е произведение пакъ на **умътъ**. Мануфактураджиятъ не би ималъ възможность да продава разнообразна и тъй хубава стока, ако человѣческиятъ умъ не би **открилъ** и **завладѣлъ** много тайни отъ природата.

ние и усъвършенствование? Никакъ! Нѣка имаме пълна, непоколебима вѣра въ бъдущтето си, нѣка имаме твърда воля, енергия и постоянство въ стремлението си къмъ умственното народно развитие и усъвършенствование, и — сички препятствия щте паднътъ, щте се унищтожътъ.

(Слѣдва).

НОВИ ПАМЕТНИЦИ

за историята на Българетѣ и на тѣхнитѣ съсѣди.

ПИСМО III.

Минълата година, въ броятъ си отъ 11 януария, „Дунавска Зора“ бѣше напечатала едно твърдѣ любопитно извѣстие. Нѣкой си Български пътникъ извѣстяваше, че се срѣшнълъ по Дунавътъ съ единъ православенъ Хърватинъ на име *Мавро-Урбини*, родомъ отъ *Пезаро*, който зарадвалъ нашийй пътникъ съ новость, че у него, у Мавро-Урбини сирѣчь, се намирала Българска пергаменна ръкопись, която съдържала въ себе историята на Българский царь Самуила. Въ това извѣстие бѣше ощте притурено, че Мавро-Урбини драговолно предлага тази ръкопись да я прѣгледватъ и правътъ изводи изъ нея онѣзи, които додътъ съ такава цѣль при него въ Пезаро. Думитѣ: *православенъ Хърватинъ, Мавро-Урбини, отъ Пезаро* — давахâ голѣмо съмнѣние за точноста на тази новость, но отъ друга старна това съмнѣние го разсѣйвахâ нѣкои подробности, съ които тя бѣше изложена и които ѝ давахâ документаленъ видъ. Поради това, една отъ първитѣ ми грижи, когато идѣхъ въ Италия бѣше — да издиря Мавро-Урбини и да се въсползувамъ отъ любезното му предложение. Съ тази цѣль азъ нарочно додохъ тѣзи дни въ Пезаро, дѣто става вече два дни какъ питамъ и разпитвамъ за владѣтелятъ на драгоцѣнното българско съкровищте, но всуе! И, уви, могâ вече на вѣрно да ви кажâ, че въ Пезаро нито Хърватинъ на име Мавро-Урбини или Мавро Орбини, нито

пъкъ други нѣкой гражданинъ съ такова име не се намѣрва. Пезаро е малъкъ градецъ, — жителитѣ му сâ всичко около 10,000 души и токо речи всичкитѣ се знаятъ и познаватъ по между си, както е редомъ по такива малки градовци. Разпитвахъ по гостинници, по магазии, по кафената, у много хора по улицитѣ; питахъ у чиновницитѣ и служителитѣ на пощтата, трасихъ въ градский Магистратъ, гдѣто сâ записани имената на всичкитѣ граждане. Въ цѣлий градъ се намѣри токо единъ *Орбини*, та и той безкниженъ берберинъ. Дойде ми на умъ, да не би въ извѣстието на нашийй пътникъ името Мавро-Урбини да е побъркано и поставено на мѣсто друго нѣкое име, съ други думи, — да не би нѣкой Пезарски гражданинъ съ друго нѣкое име да има Самуиловата ръкопись. Но скоро трѣбаше да се отрекâ и отъ тази надѣжда. Двама Пезарски жители, Директорътъ на гимназията г. *Ванцолини* и графътъ *Доменико Бонамини*, ме увѣрихâ, че ни у едного отъ съгражданитѣ имъ не се намира никаква българска ръкопись и че ако да се намираше такова нѣщто въ градътъ имъ, тѣ щтѣхâ да знаятъ безъ друго. Трѣба да ви кажâ, че господство имъ сâ страстни любители на всѣкакви стари ръкописи, иматъ свои частни ръкописни събрания и знаятъ почти всѣка ръкопись, што се намира въ Пезаро и въ околноститѣ му. Ето защто слѣдъ тѣхното увѣрение азъ трѣбаше да загубя всичката си надѣжда. Работата види се да е ето каква. Рагуский абатъ *Мавро Урбини*, който е живѣлъ ощте въ 17-тий вѣкъ, *печаталъ* е своята добрѣ позната у насъ история на Словѣнскитѣ народи въ *Пезаро*. Въ тази история, както е извѣстно, говори се и за Българский царь Самуила. Трѣба за този Мавро Урбини и за неговата история да е приказвалъ нѣкой чужденецъ на нашийй пътникъ, който или не е дочулъ добрѣ или е злѣ разбралъ и съчинилъ е реченното извѣстие за ръкописната Българска Самуилова история въ Пезаро.

Както ви споменъхъ, Г. Ванцолини и графътъ Бонамини иматъ свои частни сбирки отъ ръкописи. Тѣ бидохâ толкова любезни, штото ми ги предложихâ да ги прѣгледамъ, кътò ми пожелахâ при това, данò найдâ въ тѣхъ нѣщто любопитно, което да възнагради всуетний ми трудъ за мнимата българска ръкопись.

Въ сбирката на Г. Ванцолини намѣрихъ една любопитна история за прѣвземаньето на Константинополь отъ *Мухамеда II* (De Constantinopolis expugnatione), която, до колкото зная, — не е обнародвана. Намѣрихъ и нѣколко извѣстия отъ нѣкои Венециянски посланници за Турция, между които и Соранцовото извѣстие отъ 1581 г. (Relazione e Diario del viaggio di Iacopo Soranzo ambasciatore nel 1581). Между многото твърдѣ любопитни свѣдѣния, които излага Соранцо за Турската държава въ онова време, намира се и слѣдуюштето: Въ царуваньето на *Султанъ Мурадъ III* (1574—1595) първъ визиръ е билъ *Синанъ Паша*, родомъ Албанецъ (di nazione Albanese); втори — *Чаушъ Паша*, родомъ Хърватинъ (di nazione Croato), трети *Месиръ Паша*, родомъ Бошнякъ (di natura Bossinense), четвърти — *Мехметъ Паша*, родомъ Българинъ (di nazione Bulgaro). За послѣдний Соранцо казва, че е билъ роденъ отъ проста рода, нѣгдѣ между София и Новибазаръ (nato vilmente tra Sofia e Novibasar). Въ Костантинополь го довели като робъ, — тамъ нѣколко време той билъ простъ берберинъ, но сѫдбата му помогнъла да стане берберинъ на Султанътъ (barbiere di S. M.), който го обикнълъ и направилъ го *Еничеръ Ага* (Aga di Giannizari), та че го оженилъ за сестра си, а послѣ го въздигнълъ до визиръ. — Привождамъ тѣзи подробности отъ прѣписътъ на Г. Ванцолини, заштото тѣ не се намърватъ въ напечатаното извѣстие Соранцово (то е напечатано въ Флорентинский сборникъ — Relazione degli ambasciatori Veneti), та освѣнъ това въ послѣдньото на мѣсто Нови-базаръ (Novibasar), напечатано е Nuovo Balaro.

Г. Ванцолини, който се занимава специялно съ историята на Пезаро, ми каза, че въ старитѣ имъ градски книги се споменува твърдѣ често за търговски сношения между Пезаро и Далматинскитѣ Словѣне. Отъ него азъ оште се научихъ, че около една миля на сѣверъ отъ Пезаро се намѣрва единъ морски носъ, който се нарича *Словѣнски носъ*, punta degli Schiavi. —

Сбирката на графътъ Бонамини състои отъ рѫкописи, които иматъ важность токо за Италиянската История. —

Въ Пезаро се намѣрва публична библиотика, която отъ името на учредителятъ ѝ, графъ Аннибалъ Оливиери се нарича *Оливериянска*. Тя съдържа до 20,000 печатани книги и до 1,000 рѫкописи. Благодарение на особната любезность на библиотекарятъ — Отца Рафаели, азъ можихъ да прѣгледамъ каталогътъ на рѫкописитѣ, макаръ и да се случихá праздничени дни, и забѣлѣжихъ слѣдуюштитѣ много или малко любопитни за насъ. —

Nr. 47, Relazione di Benedetto Rhamberti del viaggio fatto da esso da Venezia a Constantinopoli, insieme con il magnifico Daniele dei Lodovici, mandato dalla republica per un incontro sequito tra l'armate Veneta e la Turchesca. Partirono da Venezia nel 1530. —

Nr. 113, Relazione delle cose del Turco con Soffi nel 1553. — Relazione di Marino Cavalli, ritornato ambasciatore dal gran Turco. — Trattato e Conclusione di lega nel 1571. —

Nr. 117, Relazione di Sasomeno dell' armata Turcheschа.

Nr. 118, Diploma del gran Signore, che dechiara Tekeli principe d' Ungheria 1682. — Letteri di Osman Comandante di Aleppo a Massimigliano duca di Baviera, generale dell' Imperatore. — Responsio Maximiliani ad Emmanuelem Osman pascia Aleppinum. — Ambasciata, del gran Signore per dar parte all' Imperatere della sua esaltazione al Trono. — Relation de Ligourne touchant l'ambassadeur des Moscovits. —

Nr. 167, Vratislao Re di Boemia del Sig. Gerolamo Vespa tragedia in 5 atti in Prosa. —

М. ДРИНОВЪ.

ПЕЗАРО,
1870, Мая 4.

ПИСМО IV.

Отъ Пезаро азъ додохъ въ Римъ, пѝ-вечето за познатата ви българска ръкопись, която съдържа българский прѣводъ на *Манасиевата* лѣтопись и се намира въ Ватиканската библиотика. Византийский лѣтописецъ *Манассий* е живѣлъ въ 12-тий вѣкъ и написалъ е своята лѣтопись во времето на императорътъ *Мануилъ Комнинъ.* Тази лѣтопись е писана въ стихове и иде отъ създанието на свѣтътъ до царуванието на Никифора Вотанията, сирѣчь до 1078 г. Манасий е събиралъ своитѣ лѣтописни сказания отъ други пѝ-стари византийски лѣтописци, които ни сѫ добрѣ познати, тъй щото неговата лѣтопись не съдържа нѣкакъвъ особенъ исторически материалъ. Като *поетическо* творение тя е много долна: прѣизпълнена е съ многосложни думи и съ високи-изричания, въ които обаче има малко поезия, и *Лессингъ* привожда изъ нея нѣколко стихове въ *Лаоконътъ* си за примѣръ на лоша описателна поезия. — При всичко това Българский прѣводъ на Манасиевата лѣтопись, който е направенъ въ 14-й вѣкъ, е твърдѣ важенъ за насъ.—

1. Българский прѣводвачъ е измѣнявалъ и прѣправялъ нѣкои мѣста отъ оригиналътъ, въ много мѣста той е допълнилъ прѣводътъ си съ свои лѣтописни бѣлѣжки, които пѝвечето се относятъ до Българската история. Тѣзи бѣлѣжки, като писани отъ Българинъ въ такова време, когато Българетѣ сѫ имале още свой политически животъ и старобългарската писменность е била още въ цвѣтуще състояние, сѫ драгоцѣнни за нашата история.

2. За сега ни сѫ познати токо два прѣписа отъ Българский прѣводъ на Манасиевата лѣтопись,—единъ е Византийский, а другий се намира въ Синодалнята библиотика въ Москва. И двата сѫ отъ 14-ий вѣкъ, и за още пѝ-голѣма честитина — и двата сѫ писани нѝ-скоро слѣдъ появяваньето на прѣводътъ, който е билъ направенъ по желанието на ученолюбивий Български царь — Иоаннъ Александръ, въ царуваньето на когото сѫ написани и реченнитѣ прѣписи. По тѣзи прѣписи ние можемъ нѝй-добрѣ да се опознаемъ съ състоянието на Българский езикъ въ срѣдата на 14-й вѣкъ, т. е. не много време прѣди паданьето на Българското царство. Въ този изгледъ сѫ любопитни не само граматическитѣ форми и правописанието на тѣзи прѣписи, но и думитѣ и изричанията, които българский прѣводвачъ е искусно събиралъ за да изрази по български гърчкото велеречие Манасиево.

3. Ватиканский прѣписъ е украсенъ съ много изображения (миниатюри), които сѫ до 70 на брой и които прѣдставятъ лица и произшествия отъ Свещенната, Гърчката, Римската, Византийската, Българската и Русската История. Освѣнъ дѣто сѫ важни за историята на Българското и Византийско *живописание*, тѣзи изображения сѫ още драгоцѣнни за изучванье Българската и Византийска старина, особно за опознаванье облеклото, въоружението, домашний битъ на Българетѣ въ 14-й вѣкъ, когато сѫ писани тѣзи изображения; защото нѣма съмнѣние, че писецътъ имъ малко или много е запечатлѣлъ въ тѣхъ съвременната и родственна нему дѣйствителность. Освѣнъ това, въ изображенията, които се относятъ до Българската история, намиратъ се образитѣ на Крума, Бориса-Михаила и жената му, Симеона, Самуила, Иоанна Александра съ жената и синоветѣ му: Михаила, Иоанна Шишмана, Иоанна Асѣня. — Нѣма съмнѣние, че въ тѣзи образи малко или много вѣрно сѫ съхранени чъртитѣ на тѣзи Български вѣнценосци, отъ които послѣднитѣ писецътъ е познавалъ, като тѣхенъ съвременникъ, а първитѣ трѣба да е изобразилъ спроти нѣкои стари тѣхни изображения.

Ватиканский прѣписъ е описванъ отъ нѣколко учени, а именно, отъ *Ассемани*, който пръвъ е обърнълъ на него внимание, отъ *Бобровски*, *Шевирева*, *Палацки* и *Черткова.* Шевиревъ е напечаталъ и кратки изводи отъ него за опознаванье съ езикътъ и правописанието му. Палацкий е извлѣкълъ прѣтуренитѣ отъ Българский прѣводвачъ лѣтописни бѣлѣжки и ги е напечаталъ (съ латински букви обаче). Чертковъ е писалъ и подробни бѣлѣжки за езикътъ и правописанието му, къто ги е сравнявалъ съ езикътъ и правописанието на прѣписътъ, што се намѣрва въ Московската синодална библиотика. Други единъ ученъ Славистъ, покойний *Билярски*, е посвѣтилъ особно списание на тѣзи два прѣписа, списание, което се почита за едно отъ нѝй-добритѣ списания на словѣнската наука. — И тъй, колкото до първитѣ двѣ важни старни на Ватиканский прѣписъ може да се каже, че тѣ сà вече извадени на свѣтъ, но третята, сирѣчъ изображенията му, — и до днешенъ день остава съвсѣмъ непозната. Покойний Чертковъ е ималъ намѣрение да извади на свѣтъ и тази не пò-малко важна старна, но преждевременната му смърть му е дозволила да издаде токо 4—5 отъ изображенията, што се относятъ пò-вече до Руската история, и то безъ боитѣ, които сà отъ голѣма важность въ този видъ паметници. Не иска тълкуванье, че при този дълбокъ мракъ, който лежи на нашата мила старина, и при нѣманьето други нѣкакви паметници, които бихà можале да разсѣятъ колко-годѣ този мракъ,[1] не иска тълкуванье, повтарямъ, че изважданьето на свѣтъ изображенията отъ Ватиканский Манассия не малко ште зарадва любителитѣ на нашата старина. Ето защто азъ намѣрихъ за небезплодно да обърнà внимание на тѣзи изображения и да вземà копии понѣ отъ пò-характеристичнитѣ.—

За да се занимава человѣкъ съ ръкописитѣ на Ватиканската библиотика и да прави изъ тѣхъ изводи или да снема копии, за това той е дълженъ да земе особно дозволение отъ правителственний секретарь на Папата, *Кардиналъ Антонелли*. Тази формалность ме много плашѣше, защтото мнозина бѣхà ми я прѣдставяли като твърдѣ мъчна: едни ми казвахà, че за да се получи такова дозволение трѣба да се чака 10—15 дни, други пъкъ, че по нѣкога то и съвсѣмъ не се дава. Ето защто азъ се почетохъ за особенно честитъ, когато оште на другий день слѣдъ подаваньето просба на Кардиналъ Антонелли се извѣстихъ, че ми се дало нужното дозволение. За тази добра сполука има да благодарà пò-вечето на *Термолский* епископъ, монсиньоръ *Луиджи Ветта*, родомъ отъ Италиенскитѣ словѣне, който има добрината да препоръчи просбата ми на Кардиналътъ. Въ библиотиката, дѣто се упътихъ, штомъ получихъ нужното дозволение, ме посрѣшна нова радость, съ която надамъ сè да възрадвамъ и васъ. Служительтъ, комуто любезний библиотекарь, монсиньоръ *Мартинучи*, поръча да ми найде нужната ръкопись, слѣдъ малко се завърна съ извѣстие, че тя не се намира на мѣстото си. Захванъхà да разпитватъ и узнахà, че съ нея се занимава единъ отъ професоритѣ на Римский университетъ — Отецъ *Джовани Боллигъ*, съ когото азъ прибързахъ да се запозная. От. Боллигъ, родомъ Нѣмецъ, прѣдава въ Римский университетъ *Източнитѣ езици*, отъ които се слави да има дълбоки познания. У него има голѣмо събрание отъ ръкописи на различни източни езици, които той е събиралъ по Ориентътъ и по Италиенскитѣ библиотики, и които мисли да обнародва. Старословѣнский езикъ той, види се, познава također добрѣ: въ библиотиката му азъ намѣрихъ *Востокова*, *Миклошича*, *Шлейхера* и другитѣ *корифеи* на словѣнската филологическа наука. На сегашно време той се занимава съ прѣписвание Ватиканската Манасиева ръкопись, съ намѣрение да я издаде заедно съ Гърчкий оригиналъ, който му е познатъ по единъ прѣписъ пò-старъ и слѣдов., — пò-правиленъ отъ прѣписътъ, който е напечаталъ *Беккеръ* въ *Боннското* събрание на Византийскитѣ историци. При това той оште мисли да притури и Латински прѣводъ пò-точенъ отъ Бекеровътъ. Трудъ голѣмъ и тежъкъ, но дълбокитѣ познания и трудолюбието на Отца Боллига даватъ надѣжда, че този трудъ ште бъде важно приобрѣтение за Словѣнската наука.—

Отецъ Боллигъ биде толкова любезенъ, штото прекрати занятията си въ Манасиевата ръкописъ, която ми отстъпи догдѣ я разгледамъ и извлѣкà штото ми е потрѣбно. Благодарение на тази голѣма любезность, азъ можихъ отведнъжъ да се земà за разгледваньето ù. — Тя заема единъ особенъ томъ добрѣ подвързанъ, който на дльжъ е около половинъ аршинъ, а на ширь — около 3 рупа. Листьето му сà на брой 215, всичкитѣ кожани и всичкитѣ изписани, освѣнъ една страница (на листо 127), която е оставена бѣла. 20 отъ тѣзи листье, а именно отъ 42 до 63 л. л. сà заузети съ една особна повѣсть, която не се намира въ гръчкий оригиналъ на Манасиевата лѣтопись, нито пъкъ въ Московский прѣписъ отъ българский ù прѣводъ, и отъ това се види, че е притурена отъ прѣписвачътъ на Ватиканский прѣписъ. Писмото на тази повѣсть, както и на самата лѣтопись е едро, право (уставъ), твърдѣ чисто и хубаво. Изображенията ѝ сѫ писани съ бои и сѫ размѣстени всѣко, гдѣто се говори или споменува за прѣдмѣтътъ му въ текстътъ, освѣнъ нѣкое и друго, които сѫ помѣстени безъ да иматъ нѣкое отношение къмъ текстътъ. Тѣ пѫ-вечето сѫ се зачували добрѣ, но има нѣкои, и при това отъ пѫ-важнитѣ за насъ, които отъ времето сѫ замърчкани до толкова, щото е мѫчно да имъ се хванътъ и пѫ-главнитѣ чърти. Надъ изображенията се намървper надписи, писани съ червено мастило, които вкратцѣ излагатъ съдържанието на това, което е изобразено. Съ червено мастило сѫ писани и лѣтописнитѣ бѣлѣжки, които е притурилъ Българский прѣводвачъ, и които сѫ вмѣстени въ текстътъ. Отъ странитѣ на листьето, т. е. по полетата, се намиратъ самъ тамъ различни бѣлѣжки, отъ които пѫ-главнитѣ сѫ:

---

[1] Нѣма съмнѣние, че между старитѣ ни книги е имало доста много съ подобни изображения. Въ библиотиката на Робертъ Кързънъ (Rob. Curzon at Parham in the county of Sussex) се намиратъ нѣколко стари Български рѫкописи, отъ които двѣ сà украсени съ образитѣ на нѣкои Български царье отъ Асеновцитѣ. **И. И. Срезневский**, комуто има да благодаря за това извѣстие, ми е казвалъ, че въ Русия се намѣрватъ подобни рѫкописи. Изображенията на Български царье, царедворци и царски роднини сà се намирале по стѣнитѣ на стари църкви и мънастири, дѣто сà ги изобразивале като ктитори. Тъй, въ една стара църквица Св. Никола въ село Бояно (около София) **Г. Верковичъ** е забѣлѣжилъ образитѣ на Български Севастократоръ и Севастократорица. Рагуский историкъ **Лукари** разказва, че е видвалъ (въ 16 в.) образътъ на Иоанна Александра въ мънастирятъ Св. Богородица (nella giurisdittione de Stanimaca la qual Chiesa fu accresciuta et beneficata di molti cutrate d' Alessandro).

На листо 3, отъ другата страна, въ текстътъ се говори за сътворението на небеснитѣ свѣтила, а отъ страна се намърва слѣдната бѣлѣжка: а се великыя звѣзды луна ермие афродит слнце аръ дна кронъ1). При всяка една се намърва астрономический ѝ знакъ.

На листо 174: Симеон црь Блгаром запали Ипигия.

На листо 136, отъ другата страна, въ текстътъ се говори за Костантина Гноеиметнааго, а отъ страната изяснение: сирѣчь Копронима.

На л. 144. Въ текстътъ се споменува Кикносъ духовный, а отъ страната: птици есть имя Кикносъ.

На л. 202, отъ другата страна въ текстътъ се споменува за градъ Кохлiа, а отъ страната бѣлѣжка: Кохлiа глаголет грьцкий слинавец.

Всичкитѣ тѣзи изяснения и бѣлѣжки сѫ писани съ особно писмо, което не оставя съмнѣние, че тѣ сѫ приписвани послѣ отъ нѣкои читатели. — На листо 152 отдолѣ на краятъ сѫ приписани съ пѫ-ново писмо имената на *Ружински* и *Ряболински*, и край тѣхъ поставено лѣто ахн (1608), отъ което се види, че въ това лѣто рѫкописътъ е билъ тѣхънъ.

Езикътъ въ прѣводътъ на Манассиевата лѣтопись е високъ и тържественъ, както ще видите пѫ-долѣ, гдѣто щѫ имамъ случай да ви приведѫ нѣколко рѣдове. Особно сѫ любопитни многосложнитѣ думи, които прѣводвачътъ е подбиралъ и съставялъ за да изрази, както казахъ, велеречието Манассиево. Съвсѣмъ противоположенъ е езикътъ на повѣста, за която ви споменѣхъ пѫ-горѣ, че е вставена отъ прѣписвачътъ на ватиканский прѣписъ и която носи слѣдньото заглавие:

Повѣсти о извѣствованыих вештеи. Еже о кралехъ причя и о рождених и прѣбываних. Тя е вставена слѣдъ разказътъ на Манассия за Троянската война.

Езикътъ на тази повѣсть е простъ, лекъ и напомнува рѣчта на народнитѣ ни приказници. Ето за примѣръ нѣколко редове отъ началото ѝ.

Бѣше вь прьвое врѣмя единъ крал иже ся зовѣше именем пришедъ краль. и бѣше зѣло богатъ и поиде въ нѣкои днь ловъ ловити понеже драго моу бѣше ловити. и доиде на морскыя отокы. и обрѣте единъ отъ отокъ лѣпъ, и красенъ велми. оу коего отока отъ единѫ старны течаше великое море. а отъ дроугыя страны течаше рѣка, коа ся именуваше Кашантуша рѣка. а отъ третия страны течаше того отока море, кое ся зовѣше пелешино море, а отъ четвъртыя страны того отока стоаше лъгъ. Еже ся зовѣше оудомалъгъ, а отъ пятыя страны того отока стоаше Жиндолъ на коемъ растѣхѫ цвѣти многоразлични. И видѣ то пришедъ кралъ яко добро есть и начя зиздати град. и съзизда градъ до старости своея и нарече имя градоу томоу своимъ именемъ да моу е имя прижiа градъ: потомъ прiидешъ крал остарѣ и роди сина своего, именемъ ѳилоуша кралѣ и поръчи емоу зиздати градъ, а самъ почи отъ съмрьти своея. и кои краль Ѳилоуша сътвори сылное дѣло вяште призизда отца своего по смрьти его, и що пакы съзизда Ѳилоуша кралъ. то именова своимъ именемъ да моу бѫдетъ имя илионъ градъ и пр.

Освѣнъ тѣзи кратки бѣлѣжки азъ прѣписахъ още и лѣтописнитѣ притурки отъ Българский прѣводвачъ. Тѣ сѫ, както споменѣхъ пѫ-горѣ, вече издадени отъ Палацки, който обаче ги е напечаталъ съ латинскитѣ букви, и поради това, разумѣва се, не е можилъ да съхрани всичкитѣ тѣнкости на правописанието. Отъ пѫ характеристичнитѣ изображения забѣлѣжихъ токо десетъ, които ми се видѣхѫ особно важни, и беззабавно ги дадохъ на единъ живописецъ, когото ми прпорѫчихѫ за нѫй-добъръ по тази часть, да ги снеме. Тѣ сѫ слѣдующтитѣ:

1. (На 2-рото листо). Смърта или тѣлото на Иоанна Асѣна, синътъ на Иоанна Александра. Усопший лежи на одъръ, около който стоятъ отецътъ му, майка му, нѣколко ца-

---

1) Тѣзи бѣлѣжки трѣбало би да сѫ съ старочерковни букви, но като нѣма въ печатницата подобни букви, печататъ се съ такива, каквито има. Б. Р.

редворци или родственници царски, патриархътъ съ оште нѣкои духовни лица. Надъ тѣхъ сѫ изобразени небеснитѣ врата отворени, изъ които излази ангелъ да приеме душата на Усопший. Надъ това изображение се намѣрва слѣдний надписъ:

Душя праведних въ рѫцѣ гдии.
Нбснаа врата и силы нбсныя отвръзошя приѧ̂ти душѧ̂ носимъя агглом Иоана Асѣнѣ царѣ сна великаго Иоа Александра царѣ.

Отъ другата страна на сѫштото листо се намѣрва друго изображение, въ което е прѣдставенъ Иванъ Асѣнъ въ небесното царство. Надъ това изображение се намѣрва надписътъ:

Свѣт невечерний идеже влдика Хрст на крстѣ разбойникоу рече. днесь съ мноѧ̂ бѫдеши въ раи. въ семъ бо раи приѧтъ Бгца и мти Хва Іоана Асѣнѣ царѣ. сына великаго Іоана александра царѣ. и прѣдасть его Авраамy прѣоцоу веселитися посрѣдѣ рая.

2. (На 91 листо отъ другата страна). Пророкъ Давидъ и Иоаннъ Александръ. Послѣдний стои отъ лѣва старна и е прѣдставенъ въ пълно царско одѣяние. Надъ него стои ангелъ, който му възлага на главата корона. — Прѣдъ това изображение се намира въ текстътъ слѣдующтето мѣсто, което Българский прѣводвачъ е прѣправилъ малко нѣшто отъ Гърчкий оригиналъ:

И сия оубо приключиша ся старомоу римоу. нашь же новыи цариградъ доитъ и раститъ. крѣпится и омлаждается. бѫди же емоу и до конца расти. Еи царю въсѣми прствуѧи сицеваго приемшоу свѣтла и свѣтоносца црѣ. великаго влдкѫ и изряднаго побѣдоносца. коренѣ сѫща Іоана прѣизящнаго црѣ Блъгаром Асѣнѣ Александра гля прѣкроткаго и милостиваго и мнихолюбиваго нищіимъ кръмителѣ, и великаго царѣ блъгаромъ. егоже държавѫ слнца бесчислънаа да исчьтятъ.[1])

Тази похвала Иоану Александру е дала поводъ за реченото изображение.

3. (На 145 листо) Плѣнението на Императорътъ Никифоръ. Крумъ е изобразенъ отъ лѣва страна, обиколенъ отъ нѣколко обрѫжени войници, отдѣсно нѣколко души водътъ при него плѣненниятъ императоръ съ вързани рѫцѣ. Надписътъ говори:

Крумъ князъ ухвати Никифора црѣ и отсѣчи главѫ̂ его.—

4. (На сѫштото листо отъ другата страна) Пируваньето на Крума. Изобразена е трапеза въ една стая украсена съ завѣси, около трапезата сѣдътъ нѣколко болере, на челото имъ тържествуюштий Крумъ, комуго единъ служитель подава вино въ обкованата Никифорова глава. Отъ страна стоятъ нѣколко служители, които приносятъ ястия. Надъ това изображение е надписано:

Крум князъ окова главѫ̂ никифора црѣ и напиватъ здравицѫ̂ блгаромъ.

5. (На 147 листо) Рат Крума княза.—

6. (На листо 163, отъ другата страна) Крщение Блъгаромъ. На срѣдата стои купель, въ която се намира единъ възрастенъ момъкъ, когото кърштава свештенникъ. Отъ лѣва страна стоятъ нѣколко хора, които, види се, чакатъ редътъ си за въ купелятъ, отъ дѣсно, подъ една стрѣха стои Борисъ съ царицата си, а може би и съ сестра си.

7. (На 172 листо, отъ другата страна) *Пируваньето на Симеона въ палатътъ на Костантина Багренородни.* Изобразена е дълга трапеза съ много ястия, около нея сѣдътъ много царедворци. На челото сѣди Симеонъ между императорътъ и патриархътъ. Надъ това изображение се намѣрва слѣдуюштата бѣлѣжка:

При семъ Костандинѣ цри Симеонъ црь блгарскыи вьниде по мироу въ цриград и блгсвися от патріарха и обѣдова съ нимъ. изшедже отъду начятъ плѣновати. и брани бывши побѣди злѣ грькы. по двашди.—

8. (На 175 листо) *Смърта на Симеона.* зде умрѣт Симеон црь блгаром.— Симеонъ лежи на одърь, постланъ съ нѣкакви чървени постели и окрѫженъ отъ нѣколко царедворци.

9. (На 183 листо). Василіе црь прѣтъ Плискѫ̂. Изобразена е българската крѣпость *Плиска,* на която се развѣва чървенъ прѣпорецъ. Единъ български конникъ влазя въ вратата ѝ и въ сѫштото време пушта стрѣла въ Императорътъ Василия, който съ войската си се стрѣми да влѣзе въ крѣпоста.

10. (На сѫштото листо, отъ другата страна) *Смърта на Самуила.* — Самуилъ лежи мъртавъ на одъръ. Отъ къмъ главата му стои обрѫженъ тѣлохранитель въ твърдѣ характе-

---

[1]) Въ Гръчкий оригиналъ това мѣсто е написано тъй:

Καὶ ταῦτα μὲν συμβέβηκαι τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ,
Ἡ δ' ἡμετέρα τέθηλεν, αὔξει, κρατεῖ, νεάζει·
Καὶ μέχρι τέλους αὔξοιτο, καὶ βασιλεῦ παντάναξ,
Τοιοῦτον σχοῦσα τηλαυγῆ φωσφόρον βασιλέα
Μέγιστον αὐσονάνακτα, μυριονικηφόρον,
Κομνηνιάδην Μανουήλ, πορφύρας χρυσοῦν ῥόδον
Οὗπερ τὸ κράτος ἥλιοι μετρήσαιεν μυρίοι.—

ристично облѣкло. Прѣдъ одърътъ стоятъ нѣколко ослѣпени отъ Василия Български плѣнници. Надписътъ на това изображение е: и видѣвъ Самоилъ црь ослѣпеныхъ отъ яда умрѣтъ.—

Други пò-важни за насъ изображения сà:

1. На първото листо, отъ другата старна. Иоаннъ Александръ е изобразенъ между Иисусъ-Христа и лѣтописецътъ Манасия. Надъ него стои ангелъ и възлага на главата му корона. Прѣдъ това изображение е надписано: іоанъ александръ Христа Бога вѣрен црь и самодръжец*въсѣм Блгаром и гръком.[1])

2. На 146 листо. Друга една война на Крума.
3. „ 166 „ Кръштението на Руситѣ.
4. „ 168 „ Команска войска.
5. „ 174 „ Война на Симеона.
6. „ 178 „ Война на Руситѣ съ Българетѣ.
7. „ „ „ Руситѣ влазятъ въ Дрѣстръ (Доростолъ).
8. „ 183 „ Цимисхий воюва съ Българетѣ, взима въ плѣнъ Бориса и завладѣва Прѣславъ.
9. На 183 листо. Война на Самуила съ Императорътъ Василия.
10. На 205 „ което е и послѣдньо, изобразенъ е пакъ Иоаннъ Александръ съ синоветѣ си: *Иоаннъ Асѣнъ*, когото закрилява ангелъ, Михаилъ и *Иоаннъ Страшимiръ.*

Отъ тѣзи 10 изображения 1-вото е издадено отъ *Анжинкура* въ притуреннитѣ при неговата история за искуствата таблици, отъ гдѣто го е прѣпечаталъ приснопаметний *Априловъ* въ *Денницата си.* 3-то, 6 и 7-то сà издадени отъ *Черткова* въ книгата му *о войнѣ Святослава въ Болгарии.* (Крщение роусомъ, русскыи плѣнъ еже на блъгары, плѣнъ руски, идътъ въ дрѣстръ).

Отъ другитѣ библиотики въ Римъ азъ имахъ време да поработà токо въ *Казанатската* (Casanatense), която се намира въ *Доминиканский* мънастиръ S. Maria sopra Minerva и се управлява отъ монаситѣ на този мънастиръ, които я държътъ въ много добъръ редъ. Въ нея има до 6,000 ръкописи.

---

[1]) Отдолѣ подъ това изображение е подписано съ новолатинско писмо: Iohannes Alexander Macedo ad cujus petitionem iste liber fuil translatus de Graeco in Slavonico. На сѫштата страница има и друга латинска бѣлѣжка, въ която тази българска ръкописъ се нарича **Цвѣтето на всичкитѣ лѣтописи**: iste liber appelatur flos omnium Cronicarum.

Тамъ азъ се занимавахъ съ една ръкопись, за която знаѣхъ отъ извѣстието на г. *Кукулевича.* Въ нея се съдържатъ *различни бѣлѣжки за състоянието на Христиенетѣ въ Босна, Сърбия и България,* писано отъ Рагузский посланникъ *Матей Гондуличъ* въ 1674 г. (Diverse notizie dello stato della Christianità ne regni di Bosna, di Servia e di Bulgaria, raccolte da me Matheo Gondola in occasione della mia ambasciaria alla Porta per Ecc. Republica di Ragusci). Азъ извлѣкъхъ изъ нея всичкитѣ пò-важни бѣлѣжки, отъ които ви провождамъ нѣкоя и друга.

„Христенетѣ въ тѣзи страни (въ Босна, Сърбия и България), говори Гондуличъ, сà уобште отъ гръчкий обрядъ и служатъ въ църквитѣ си по словѣнски езикъ, на който отъ много време сà прѣведени свештеннитѣ книги. Управляватъ се отъ патриарси и митрополити, къмъ които иматъ голѣмъ почитъ. Тѣзи людье сà твърдѣ привързани къмъ своята вѣра, съ която се хвалятъ че сà я съхрѣниле чиста отъ всякакви новизни (intatta da qualunque novità). Въ отличие отъ Католицитѣ съ гордость наричатъ себе си *староверници* (Staroviernizi).“ Слѣдъ тѣзи кратки бѣлѣжки за православнитѣ Христене, Гондуличъ минува къмъ католическитѣ жители на тѣзи страни и говори за тѣхъ пò-подробно. Католицитѣ, казва той, сà твърдѣ малко и прѣснѫти по разни мѣста. Нàй-много ги има въ Босна; въ Херцеговина има токо въ *Маковка, Требинье* и *Мостаръ.* Въ България и Сърбия тѣ сà разпелѣни по слѣднитѣ мѣста:

1. Въ *Кипровецъ,* който се намира на сѣверъ отъ София (dalla parte Tramontana) живѣятъ до 4.000 жители, все католици. Това село е принадлежало на майката на Султанътъ (alla regina madre, pro tempore), която обаче не земала доходътъ си отъ него, а го поклонявала на селенетѣ, които чрезъ това живѣятъ добрѣ и сà свободни отъ сѣкакви даноци и други притѣснения. Въ времето, кога е пътувалъ Гондуличъ, Софийский католический архиепископъ е живѣлъ въ Кипровецъ.

2. Въ *Никополь* е имало доста католици, които сà населявале и въ околниститѣ му 14 села (castelli). Тѣ сичкитѣ били пò-прѣди отъ *павликенската* ересь, и токо прѣди малко време ги е обърнълъ въ католичество нѣкой-си епи-

скопъ *Филипъ Станиславъ.* Гондуличъ разказва, че този епископъ за нѣкаквоси непослушание (hebbe contravenuto agli ordini di Roma) билъ изпърво изгоненъ отъ епархията си и лишенъ отъ епископский санъ, но чрезъ ходатайството на пропагандата го простиле, и тогава, той извършилъ този подвигъ. За наслѣдникътъ му Гондуличъ се бои, че нà-да ли ште може да удържи новопросвѣтенното латинско стадо, заштото се показале много препятствия. И тъй, тази кратка бѣлѣжка ни показва твърдѣ вѣрно, че павликенскитѣ села между Никополь и Свиштовъ сâ се покатоличиле въ срѣдата на 17-й вѣкъ, нѣшто, което ние не знаехме до сега, и за което нѣкои исторически писатели прѣдполагахâ да е станъло оште въ 13-й вѣкъ.

3. Въ *Каличево.* (Calycevo), което е състояло отъ три колиби (tre casali) и намирало се около три часа отъ Пловдивъ. Отъ тази бѣлѣжка се види, че во времето на Гондулича токо една малка часть отъ Пловдивскитѣ павликене сâ били католици. Каличевскитѣ павликене-католици не сâ имале нито църква, нито свештенникъ, и по нѣкога е дохождалъ Рагузский свештенникъ въ Пловдивъ да имъ служи (sopra altari portatili).

4. Въ *Яневo* (Ianevo), което се намирало на Югъ отъ София (dalla parte australe),живѣли сâ пò-вечето православни, но имало и доста Католици.—

Всичкитѣ тѣзи католици сâ *турски подданници* (raja Tursca) и сâ обременени съ тежко бреме, което едвамъ могътъ да носътъ. Най-тежко имъ е това, че имъ зематъ дѣцата за да ги турчътъ и отхранватъ въ царскитѣ сарае, отгдѣто послѣ нѣкои оставятъ да слугуватъ при дворътъ, а други записватъ въ Еничарската войска. Тѣзи зимание дѣцата на раята ставатъ токо речи всяка година.—

Освѣнъ тѣзи католици въ България и Сърбия имало е да живѣятъ и други католици, но не рая, не подданници турски: тѣ били *Венециянци*, *Генуезци*, но нàй-много *Рачужане*. Рачужанетѣ, казва Гондуличъ, догдѣ тѣзи земи се управлявахâ отъ свои владѣтели, въртѣхâ голѣма търговия въ различни мѣста по тази цвѣтуштa и богата тогава страна (esercitavano in gran frequenza i loro trafichi in diverse piazze di quell' allhora florido e divitioso paese), бѣхâ се заселиле тамъ като

колонисти и ползовахâ се съ голѣми правдини. Тѣзи *рагузски* колонии въ България и Сърбия, които сâ сыштествувале оште и до времето, когато Гондуличъ е писалъ своитѣ бѣлѣжки, сâ се намѣрвале въ *Бѣлградъ*, *Русе* (Russi, Rusciuk), *Силистрия*, *Баба*, *Провато*, *Адриянополь*, Филипополь, *София*, *Прокопье* и *Новибазаръ*.— Въ всичкитѣ речени градове Рагуженетѣ сâ имале по една църква и по единъ свештенникъ, които сâ можале во веяко време да извършатъ богослужението си явно и тържественно, което е било забранено на раята. Тъй на примѣръ, Гондуличъ казва, че въ негово време, когато Султанский дворъ живѣлъ въ Едрене, не е било позволено да се служи по другитѣ Християнски църкви въ този градъ, а въ Рагузската се е служило и твърдѣ тържественно. Освѣнъ горѣреченнитѣ градове имало е Рагужане и по други оште нѣкои мѣста, гдѣто обаче тѣ не сâ имале ни църкви, ни свештенници, та сâ ходиле да имъ черкуватъ (sopra altari portatili) свештенницитѣ отъ реченнитѣ градове. Тъй свештенникътъ отъ Баба е ходилъ да служи въ *Исакче* (Iasaku), *Исмаилъ*, *Тулча*, *Бендеръ*, *Килия*, дѣто е имало да живѣятъ много Рагужане. По тѣзи мѣста, казва Гондуличъ, католицитѣ имале похваленъ обичай (un ledevole usanza) да пазятъ добрѣ свештенникътъ си, и кога намирале, че той падне въ нѣкое нечестие, отведнъжъ го мѣнувале. Безъ тази строгость свэштенницитѣ имъ сâ лесно развлѣле и пò-вечето *чрезъ нечестиви дѣла съ Туркинитѣ* (e massimamente dalla pratica dishonesta con donne di Turchi).— Свештенникътъ отъ Провадия е ходилъ въ *Варна*, *Шуменъ*, *Пазарджикъ* и по други оште мѣста, гдѣто también имало Рагужане.— Уобште Рагужанетѣ сâ се ползувале, както по тѣзи мѣста, тъй и по цѣлото Турско царство, съ голѣми граждански и търговски правдини. Турцитѣ не сâ имъ земале нито данокъ, нито *мито* (гюмрукъ). И Рагужский гражданинъ можялъ да ходи на всъдѣ свободно, купувалъ и продавалъ е безъ да плашта нѣкакъвъ гюмрукъ, освѣнъ въ градоветѣ — *Костантинополь*, *Адриянополь* и *Бруса* (le città regie), гдѣто е билъ дълженъ да плашта по 2 на 100. — Зарадъ тѣзи правдини мнозина отъ католическата *рая* сâ ставале Рагузски подданници, за да могътъ да се ползуватъ отъ тѣзи правдини. И мнозина отъ православната рая сâ ставале католици за да могътъ да станътъ Рагузски подданници (Per la qual cagione passano molti del rito greco al latino...).—

Прѣгледахъ и каталогътъ на ръкописитѣ въ Казанатската библиотика, въ който забѣлѣжихъ слѣднитѣ, които не сâ забѣлѣжени отъ г. Кукулевича.

1. De origine vitae Eremiticae in Ungaria, de modo vivendi Monacorum et de illorum in Ungaria regno propagatione XX. I. 15.
2. Ragione dell impero Ottomano XVII, 56.—
3. Relazione di Costantinopoli e del gran Turco E, III, 13.—
4. Relazione del Turco XX, I, 31.—
5. Commandamento del gran Signore al Bascia d' Asia dopo dichiarata la guerra a Pietro I—X, VI, 35.
6. Formola delle patenti, che dà il gran Signore ai vescovi; Cattolici X, IV, 18.
6. Relazione dell' Ambasciator Imperiale al Moscovita XX, I, 31.
8. Constantinopolitanus patriarchatus. — Archiepiscopales eidem subjectae ecclisiae G. VI. 7. (Cod. Graec),
9. Indiculus Patriarcharum G. III. 10 (Cod. Graec).
10. Διδύμου κατὰ μανιχαίων G. V. 14.—
11. Photii epistolae duae: ad Nicolaum et ad Michaelem Boritzen.

Писмото Фотиево до Бориса полюбопитствовахъ да видя и изпърво ми се показа, че е нѣкое ново, неизвѣстно до сега писмо, защтото съгледахъ, че то не се начева тъй, както извѣстното. Радоста ми обаче мина слѣдъ като го попрѣгледахъ. Увѣрихъ се, че то съдържа токо послѣднята половина на извѣстното. А все е чудно, защто тази половина е направена на особно писмо!—

М. ДРИНОВЪ.

РИМЪ,
1870, Маия 12.

ЗА ОТХРАНАТА

(Продължение). 1)

V.

До тукъ ний се старахме да покажемъ необходимоста, голѣмата важность и голѣмото значение на добрата отхрана, за доброчестината на единъ човѣкъ, на едно общтество, на единъ народъ и на цѣлото человѣчество; старахме се да опрѣдѣлимъ въ какво се състои истинната добра отхрана, да опрѣдѣлимъ времето, отъ което е необходимо да се начева тая отхрана, както— и това, кои сâ лицата, што могътъ нàй-добрѣ да даватъ подобна отхрана на едно дѣте.— Ний видѣхме, че добрата отхрана е необходима за доброчестината на человѣка, че безъ нея самата наука не може да даде на човѣка желанната отъ сички доброчестина въ животътъ, тъй като сърце и характеръ, безъ които и нàй-силниятъ и богатиятъ умъ бива пò-често вредителенъ отъ колкото полезенъ,— образувватъ се въ човѣка и земватъ добро направление ощте отъ най-крѣхката му възрасть, и единственно— при помощта на *добрата отхрана*; видѣхме, че добрата отхрана се състои въ това— човѣкъ сѣкогажъ да обича и предпочита правдата и истината отъ неправдата и лъжата, сѣкогажъ да се отличава съ такова добро сърце и съ такива добри наклонности, штото и *да съчувствува* и *да помага* на другитѣ въ тѣхнитѣ добри грижи и старания, при това— и сичко, което върши, да го върши съзнателно и самостоятелно; видѣхме— най-сътнѣ— и това, че отхраната трѣба да се начева понѣ отъ самата минута на рождението дѣтюво, и че родителитѣ и учителитѣ сâ първитѣ и главнитѣ лица, отъ които най-много зависи доброто или лошото отхранвание на човѣка.

Нс за насъ не е достаточно знанието на сичко това. Необходимо е да знаеме и *способътъ*, по който може найдобрѣ да се дава добра отхрана. Сичко, што казахме до

---

1) Виж. Кн. I. стр. 61—102.

тукъ за необходимоста и важноста на отхраната и проч.— не може да ни удовлетвори. Отъ знанието на сичко това ражда се единъ твърдѣ естественъ въпросъ: „вѣрваме, че добрата отхрана е необходима, защтото има голѣмо и важно значение въ животътъ на человѣчеството, че родителитѣ и учителитѣ сà главнитѣ и единственни лица, които могътъ да положятъ въ душата на дѣтето първата основа на добра или зла отхрана, но пита се — какъ?“ Какъ трѣба родителитѣ да постъпватъ съ дѣтето си тъй, щтото тò да получи добра отхрана и отъ него да излѣзе човѣкъ добъръ въ сѣко едно отношение? Какъ трѣба учителитѣ да постъпватъ съ питомцитѣ си за достигванието на същтата тая цѣль?

Този въпросъ е единъ отъ нàй-важнитѣ въ отхраната. Отъ правилното или неправилно негово рѣшение, — и единственно отъ това — зависи и честитото или злочесто живѣение на човѣка, на народитѣ и на человѣчеството, защтото въ този въпросъ е сътщноста на отхраната. Ако знаеме, че добрата отхрана е необходима за доброчестината на человѣка, че нейната важность и нейното значение сà твърдѣ голѣми въ человѣческиятъ животъ, а не знаеме какъ трѣба да се дава тая отхрана, — тогава нищто не знаеме, нищто и не можѣме направи въ полза на желанната добра отхрана.

Но рѣшението на този тъй важенъ въпросъ е много трудно. Коя майка не си обича дѣтето? Кой може да каже, че коя да е майка отъ цѣла душа и сърце не желае доброто на рожбата си? Онази душа, която деня и нощтя *бди* надъ милото си малко чедо, която за неговото спокойствие се отказва отъ своето спокойствие, и която сѣкогажъ е готова да принесе всевъзможни мъки и теглила, само и само дѣтето ù да бъде добрѣ, — тази душа не може да не желае отъ сичко друго нàй-много — доброто на чедото си. И не би ли желала една майка да бъде дѣтето ù добрѣ въспитано? Нѣма на свѣтътъ майка, която да не желае да види дѣтето си чуждо отъ пороци и лоши наклонности, да го види съ добъръ и достопохваленъ характеръ, и въобщте — накичено съ сички добри качества. Но, при сичко това, не само нашитѣ — Български — майки, но и много други майки отъ образованниятъ міръ не могътъ да дадътъ на дѣцата си именно онова, което нàй-много желаятъ, и за което тъй много се грижътъ,— добра, надлежна отхранá. А трѣба да забѣлѣжимъ, че тамъ, дѣто има искренна любовь, тамъ се постигва и извършва и нàй-трудното дѣло. Въ Св. Писание, което за насъ — пра́вославнитѣ — е нàй-авторитетно, любовта на много мѣсти се прѣдставлява като съвършенна и всемогущта сила, която една е въ състояние да накара човѣка да изпълнява и нàй-труднитѣ си обязанности. Божественниятъ нашъ *Спаситель* въ *любовта* полага пълното изпълнение на человѣческитѣ обязанности къмъ Бога, къмъ само-себе си и къмъ другитѣ. Апостолъ *Павелъ* на много мѣсти изъ своитѣ послания прѣпоръчва любовта като всемогущтъ двигатель къмъ извършвание на сичко онова, което е необходимо за доброчестината на человѣка. Въ този смисълъ прѣпоръчва любовта и Апост. *Иаковъ*, както и други Апостоли и Св. Отци на нашата Православна Черква. Та и житейската мъдрость и опитность ни учи, че при въодушевлението и любовта къмъ нѣкое дѣло, — това дѣло, какви щте и да сà прѣпятствията, сѣкогажъ се свършва благополучно, защтото, както казва *Дистервегъ*, единъ отъ първитѣ Германски педагоги, „*любовта често ни подсказва онова, което не може да ни го каже хладниятъ умъ, и много пъти управя ни на онзи истиненъ пъть, какъвто не би открилъ и при най-продължително размисливание*“.— Къто е така, къто любовта има таквози могущтество, майчината любовь трѣбало би много да спомага при даванието на добрата отхрана, защтото тая любовь е една отъ най-светитѣ, най-искреннитѣ и най-силнитѣ. Но, когато, както казахме, пò-вечето майки, при сичкото си голѣмо желание да видятъ чедата си накичени съ добри нравственни качества и при сичкитѣ си старания да достигнътъ това, та не могътъ да го достигнътъ,— това щте рече, че и тая най-висока любовь,— любовта майчина— е недостаточна при рѣшението на въпросътъ, за който ни е рѣчта.

Наистина, въпросътъ е труденъ за рѣшение. Работата тукъ е— правилно да се опрѣдѣли, какъ трѣба да се постъпва съ *една душа* тъй, щтото тя да стане *добра и полезна въ сѣко едно отношение*. Както сѣки вижда, задачата тукъ е трудна и многосложна. Едно, трѣба да се знае, *какъ да се постъпва* съ една душа. Но за да знаеме това, трѣба *добрѣ да познаваме* тая душа, трѣба да знаеме на какви измѣнения е способна тя, при какви условия и подъ какви влияния може да земе таквизи или други измѣнения. Това е едно. Друго — трѣба да знаеме какъ да постъпваме съ една душа тъй, щото тя да стане *добра и полезна въ сѣко едно отношение*. Но за да знаеме това послѣдньото, т. е. за да знаеме кога може човѣкъ да бъде полезенъ,— трѣба да знаеме и кое е добро и полезно въ животътъ, трѣба да знаеме и кое е добро и полезно за едно общество, за единъ народъ, за цѣлото человѣчество. Слѣдователно, трѣба да сме добрѣ познати и съ *общественниятъ, икономическиятъ* и *нравственниятъ животъ* на цѣлото человѣчество; трѣба да сме познати, при това, и съ *стремленията* и *идеалитѣ* на това человѣчество. Ще рече, че за правилното рѣшение на казаниятъ въпросъ т. е. какъ трѣба да се дава добра отхрана,— потрѣбна е наука, наука *цѣла*, наука *пълна*.

Безъ наука ний трудно можемъ направи *вѣрна* стъпка въ Отхраната. Това е твърдѣ естественно. Отхраната е такава область, до която се допирътъ сичкитѣ клонища на науката, или — да се изразиме инакъ,— за своя изгода и за своитѣ цѣли Отхраната трѣба да се ползува отъ сичкитѣ клонища на науката. Въ отхраната ний имаме работа съ *човѣка* въ пъленъ смисълъ на това слово. Чрезъ отхраната искаме ние да поставимъ човѣка тъй, щото той въ своята *среда*, въ своето *общество*, въ своя *кръгъ*, дѣто той ще има случай и възможность да дѣйствува, слѣдователно, и да изказва своитѣ душевни качества, както и физически,— да бъде добъръ и полезенъ и на себе си и на другитѣ. Но безъ наука не можеме си постигна цѣлта. Какъ ще можеме на пр. да постъпваме съ нѣжната дѣтска душа умно и разумно, ако не знаеме тая душа, или пò-правилно да речемъ — ако не знаеме нейнитѣ свойстза и измѣнеиия? [1]) Но за да знаеме това послѣдньото,— непрѣмѣнно трѣба да знаеме оная наука, която се нарича *Психология*. Но душата човѣческа безъ тѣлото никогажъ не може да извади на явъ (въ този свѣтъ — разумѣва се) своитѣ свойства и измѣнения. Това тя прави *непрѣмѣнно* чрезъ тѣлото. Отъ туй само по себе става ясно, че за да можеме да имаме правилно познание за свойствата и измѣненията на душата, трѣба непремѣнно да знаеме каква връзка има между тѣлото и душата, до колко развитието на второто зависи отъ развитието на първото и т. п. Но това не ще може да знаеме, ако не знаеме още една наука, която се казва *Физиология*, и която ще ни научи още *какъ да си усъвършенствуваме* тѣлото. Но уроцитѣ на тая послѣдня наука ние не ще можеме да разберемъ добрѣ безъ *Химията* и *Физиката*, които отъ своя старна изискватъ знанието на *Ботаниката, Естественната история, Математиката* и проч. Това е за едната старна на отхраната, т. е. за познаванието на душата и за нейното пò-правилно развитие. Но не стига само това, а трѣба да знаеме и *животътъ*, за който искаме да приготвимъ едно дѣте тъй, щото съ време да бъде тò полезенъ членъ на обществото, на народътъ си и въобще — на человѣчеството. На това, обаче, ще ни научятъ — Гражданската обща и частна история, словеснитѣ произведения на народитѣ, въ които нàй-добрѣ се изказватъ или — тъй да речемъ — *олицетворяватъ* се *идеалитѣ* и *стремленията* на человѣцитѣ. *Езиковѣдѣнието, Географията, Юристиката* и сичкитѣ други положителни науки, както и *знанието на религията*, което знание е не само *основа* на сѣка нравственность, но още и служи за *потикъ* на постоянно стремление къмъ душевното ни усъвършенствование, служи за потикъ на духовното наше въздиганье, тъй като винъги ни сочи за идеалъ нàй-високото и нàй-съвършенното Същество — самаго Бога, който ни учи да се грижиме за да бъдемъ съвършенни като Него. Съ една рѣчь, — сичкитѣ клонища на науката сà необходими за отхраната, отъ сички тя трѣба да черпи *жизненна блага* за себе си. „За „да си запазва човѣкъ съществованието, — казва Англичанинътъ *Спенсеръ*, — т. е. за да си поддържва животътъ и здравието, нàй-важното знание е — *науката;* за надлежното изпълнение на *родителскитѣ обязанности* нàй-доброто ръководство може да се намѣри въ *науката;* за разбиранието на „*народниятъ животъ* — миналъ и настоящи, *безъ което единъ „гражданинъ не може разумно да опрѣдѣля своето поведение*, „необходимиятъ ключь дава *науката;* за нàй-доброто *творчество* и за нàй-високото наслаждение съ сѣкакъвъ родъ изкуства необходимо приготвенье е *науката;* нàй-послѣ — за

---

[1]) Да знаеме сѫщноста на душата, — това още не е достѫпно за человѣческото знание.

„*умственната, нравственната* и *религиозна дисциплина* (т. „е. за да може да има човѣкъ *редъ* и *положителность* въ „мислитѣ си, въ поведението си и въ религията си,— [1]) „нàй-доброто занятие е *науката.*—“ Тѣзи слова на знаменитиятъ Англиецъ нàй-добрѣ могътъ да се приложятъ на Отхраната. Отъ тѣзи слова се вижда, че, за да може човѣкъ да достигне до едно възможно за сега на човѣка съвършенство — нравственно и физическо, — необходимо му е *наука цѣла, наука здрава и пълна.* А каква е цѣлта на отхраната? Не *иска ли* тя да поведе човѣка тъй, штото той да бъде полезенъ и на себе си и на другитѣ, при това и въ сѣко едно обстоятелство да се показва съ душа и характеръ достойни и благородни? Но това е възможно *само при нравственното* и физическо съвършенство на човѣка. Цѣлта на отхраната, слѣд. не може да бъде друга, освѣнъ — нравственното и физическо усъвършенствование човѣка. Поради това Отхраната справедливо може да се нарече, както се и нарича, — *наука на наукитѣ.* За да бъде тя въ пълното си значение, трѣба *непрѣмѣнно* да се основава на сичкитѣ клоништа на науката, трѣба да е *резултатъ* на цѣлата наука.[2])

Отъ това сѣки вижда до колко е важна и велика *науката за отхраната* и какви високи и сериозни познания се

искатъ отъ сички онѣзи, които самата природа, самъ Богъ е назначилъ да бъдътъ ръководители и въспитатели на малкитѣ безпомоштни дѣчица. Да, *при доброто сърце и добриятъ характеръ, при добритѣ нравственни качества,* на родителитѣ и въобште на въспитателитѣ сѫ необходими и *сериозни познания* за да могътъ тѣ съ достойнство и както трѣба да си изпълняватъ толкосъ високитѣ и свети длъжности.

Кѣто казваме това, ние не си противоречимъ на изказанната пò-прѣди мисъль, че за доброчестината на человѣка въобште не е достатъчна и самата наука, а потрѣбна е оште и добра отхрана; напротивъ, съ това ний пò-вече подтвърждаваме тази мисъль, заштото полагаме добрата отхрана *като цѣль* на цѣлата наука. — Но така също пò-прѣди изказахме мисъль, че пò се прѣдпочита и уважава онзи, който има малко наука, а добра отхрана, отъ оногози, който има много наука, а отхрана лоша. Естествено е сега да се запита: когато отхраната се полага като цѣль на науката, какъ е възможно да има добра отхрана онзи, който нѣма наука, или я има малко? Наистина, този въпросъ си има мѣстото, но само по отношение къмъ *отхранителитѣ* или въспитателитѣ, а не къмъ онѣзи, които получаватъ отхрана. Ний казахме, че дѣтето штомъ се роди не може да не подпада на сичкитѣ впечатлѣния, които му се прѣдаватъ отъ вънъ чрезъ чувствата, а тѣзи впечатлѣния не могътъ да не оставятъ *слѣди* или *дири* въ душата му, която поради това *волею неволею* начева да се развива. Ште каже, че дѣтето начева да получава душевната си отхрана, или, — да кажемъ инакъ — въ дѣтето начеватъ да се образуватъ сърце и характеръ отъ самата минута на рождението му. Слѣдователно, за да получи едно дѣте добра отхрана не му трѣба да има пò-първо наука: тая отхрана дѣтето я получва безсъзнателно, само по единъ навикъ. Но работата е съвършенно друга, когато бъде рѣчта за въспитателитѣ. На тѣхъ *трѣба* наука, за да могътъ да даватъ на дѣцата добра, надлежна отхрана. Истина е, че *само онзи може да даде на едно дѣте добра отхрана, който самъ има тая отхрана;* но нѣма съмнение, че *само при помошта на науката единъ педагогъ може да вѣрва и да се надѣва, че стаpанията му ште могътъ да се увѣнчаятъ съ пъленъ и нàй-добъръ успѣхъ.*

---

[1]) Това послѣдньото, т. е. да има человѣкъ редъ и положителность въ мислитѣ, въ поведението и въ религията си, — е едно отъ нàй-важнитѣ условия за благоуспѣванието на человѣка въ животътъ и въ душевното развитие и усъвършенствование. Безъ редъ и положителность въ мислитѣ, — и нàй-богатиятъ съ познания не може да се ползова отъ познанията си — именно дѣто трѣба и когато трѣба. Това сѫштото бива и съ поведението и религиознитѣ чувства на человѣка, когато той нѣма редъ и положителность въ тѣхъ. Съ това се обяснява чудноватото онова явление, че човѣкъ богатъ съ добри и сериозни познания твърдѣ често не може да се залови и да направи нѣшто порядочно. У насъ — Българетѣ — има такива личности. Гледашъ — човѣкъ образованъ, даровитъ и богатъ съ познания; но на дѣло — не показва ништо: познанията и дарованията си разпилява на дребни и ништожни работи, които, обаче, удовлетворяватъ егоистическитѣ му потрѣбности, ако и да не сѫ полезни на обштеството. Не може да се каже, че тукъ нѣма никакво влияние и отхраната. Отхраната, наистина, има доста влияние, но главната причина е — безредицата въ мислитѣ, въ нравственноста и въ религията, която безредица — разумѣва се — може да се отстрани при доброто отхранвание.

[2]) Това тъй трѣба да бъде по самото естество на прѣдмѣтътъ, съ който се занимава отхраната. Науката не е друго, освѣнъ разкривание и разяснение на цѣлата природа въобште въ сѣко едно отношение, — на цѣлиятъ міръ. Но по словата на Св. Писание, както и по доказателствата на науката, человѣкъ обема въ себе си цѣлиятъ міръ, т. е. той е малъкъ міръ. Слѣдователно, оная наука, която има за прѣдмѣтъ човѣка, тя има за прѣдмѣтъ и цѣлиятъ міръ, който въ малъкъ видъ се олицетворява въ човѣкътъ. Педагогиката има за прѣдмѣтъ цѣлиятъ човѣкъ, — неговото всестранно развитие и усъвършенствование. Но за да може тя да върви успѣшно къмъ цѣлта си, — трѣба непремѣнно да знае законитѣ и условията, по които се извършва човѣческото всестранно развитие и усъвършенствование. Тѣзи закони, обаче, ги търси и открива науката.

Кога е така, родителитѣ. които са́ първитѣ и единственни въспитатели на дѣтето въ нàй-крѣхката му възрасть. не би могли да дадътъ на дѣтето си добра отхрана. ако не са́ убогатени съ познания, съ наука? Тъй е. Грозна е тази истина, особенно за насъ — Българетѣ — но тя не трѣба да ни плаши. Сичко на свѣтътъ става постепенно. а не изеднъжъ. Толкосъ пò-вече постепенность се изисква въ отхранването на человѣка, а особенно въ отхранванието на цѣлъ народъ. Справедливо забѣлѣзватъ, че за да се изучи и образува единъ народъ искатъ се години. но за да се *въспитае* — искатъ се вѣкове. Моисей 40 години води Евреитѣ по пустинята, дору въспитае ново поколѣние. способно да завладѣе и да удържи обѣтованната земля; днешната по видимому тъй нечакано въздигнъта и усилена *Прусия* достигна това слѣдъ *цѣло-вѣковно* народно отхранвание. — Поради това никой благоразуменъ человѣкъ не може и нѣма право да иска отъ нашитѣ бащи и майки сега за сега да са́ въ състояние да даватъ на дѣцата си добра и надлежна отхрана. Както се каза, за да може нѣкой да даде на едно дѣте добра отхрана. той самъ не само трѣба да е убогатенъ съ познания, ами още да има и необходимата добра отхрана, т. е. да има вече добро сърце, добъръ характеръ. — нѣшта които не можѣме още да ги искаме на пълно отъ нашитѣ родители и въспитатели. Образованието и науката не са́ се още распространиле у насъ както трѣба и не са́ пустнъле дълбоки коренье, а пъкъ въ лицата, въ ръцѣтѣ на които сега за сега е отхранванието на дѣцата, образувалъ се е вече и се е укрѣпилъ извѣстенъ характеръ, извѣстни наклонности. При това, не трѣба да забравяме още, че нашитѣ родители иматъ вече *по прѣдание* и *по навикъ* усвоена и дълбоко вкоренѣна въ тѣхъ *метода* на въспитанието, иматъ, ако и неправилни, но *твърди* свои убѣждения за отхранванието на дѣцата. Сичко това прави невъзможно за сега да искаме отъ нашитѣ родители *умѣние* да даватъ добра и разумна отхрана на дѣцата си, — която да е съгласна съ резултатитѣ на науката.

Необходимо е, обаче, колкото може пò-скоро да се положи вече у насъ *начало* на подобна добра и разумна отхрана. А за *начало* не е нужно да се зема отхраната въ такъвъ широкъ смисълъ, какъвто ѝ придаваме, кьто казваме, че добра отхрана може да се дава само при помоща на науката. За това *начало* достаточно е да се запознаватъ родителитѣ и да усвояватъ нѣкои необходими и важни правила за отхранванието на дѣцата. Благодарение на голѣмитѣ и неуморими усилия на ученитѣ человѣци, науката вече дава такива резултати, на които могътъ да се построяватъ добри правила за отхраната. които правила придобиватъ още пò-вече вѣрность, сила и важность, ако биватъ съгласни и съ дълговременна, разумна и — по възможности — всестранна практика въ това отношение (т. е. въ педагогията) на умни и учени хора. А за усвояваньето на тѣзи правила не е нужна голѣма и пълна наука. Таквази наука е необходима за съставяньето или изработваньето на тѣзи правила, но за разбираньето и усвояваньето имъ, — достаточна е добра воля и благоразумно внимание. Никой человѣкъ не е лишенъ отъ умъ и разумность. Малко-много — сѣки може да придобие правилно съждение и да направи надлежно заключение за нѣкой прѣдметъ, ако този прѣдметъ е изложенъ ясно, вразумително, съ убѣдителнитѣ доказателства, и ако онзи, който иска да го разбере, полага надлежно старание и внимание. Кога е така, възможно е и на нашитѣ родители или въобще въспитатели, ако и да нѣматъ наука, — да полагатъ *начало* на добра отхрана на дѣцата си, стига само да имътъ добра воля и усердие. При добрата воля и усердието родителитѣ и въобще въспитателитѣ лесно могътъ усвои необходимитѣ за добра отхрана правила, и съ полза могътъ да ги полагътъ въ дѣйствие. Тъй наченъто дѣлото непремѣнно ще принесе желанниятъ плодъ и първото наше младо поколѣние може да има вече што-годѣ добра отхрана и да бъде въ състояние и отъ своя старна да приготви друго поколѣние съ още пò-добра отхрана, — и тъй на натакъ постепенно...

Ето защо. слѣдъ кьто съзнаваме и утвърждаваме, че *даваньето* на надлежна добра отхрана е възможно при помоща на науката, ний намираме за твърдѣ справѣдливо и *резонно* да искаме отъ нашитѣ башти и майки — ако и да нѣматъ тѣ наука, — добро и разумно отхранвание на дѣцата. Знаящтицъ добри и разумни правила — какъ трѣба да се постъпва съ дѣцата оште отъ нѝй-крѣхката имъ възрастъ за да станътъ тѣ добри и полезни человѣци, — родителитѣ и въспитателитѣ непремѣнно ште се стараятъ да полагатъ въ дѣйствие тѣзи правила и съ този начинъ ште правятъ достаточенъ успѣхъ въ даваньето добра отхрана на дѣцата.

И така, на въпросътъ — „Какъ трѣба да се дава на дѣцата добра отхрана?“, ний ште отговоримъ съ изложението на надлежни нѣкои за това правила и наставления, отъ които, кѫто се ръководятъ родителитѣ и въспитателитѣ, да могътъ да добиятъ желанниятъ резултатъ, т. е. да видятъ дѣцата си по възможности добрѣ отхранени, накичени съ желаннитѣ добри душевни качества. Тъй къто въпросътъ е единъ отъ нѝй-важнитѣ и сериознитѣ, ште гледаме, при рѣшението му, да се ползуваме, колкото е възможно пò-вече, отъ сичко онова, што е изработила до сега *педагогическата* наука, ште заемствуваме отъ нея сичко, което може да ни послужи за правилното и по възможности точното рѣшение на въпросътъ. При това, ште гледаме изложението да бъде колко може простичко и ясно. Простота и ясность се иска въобште при изложението на сѣки единъ прѣдмѣтъ, но тукъ — за отхраната — това е оште пò-вече необходимо, а особенно, — когато се има прѣдъ очи не толкосъ строго научната старна на въпросътъ, колкото практическото му приложение въ животътъ. А нашата цѣль е именно това послѣдньото. Освѣнъ туй, ний имаме прѣдъ очи и сичкитѣ родители безизключение — и тѣзи, които иматъ што-годѣ образование, и онѣзи, които могътъ само малко-много да четътъ. Въ послѣдньо време *криво-лѣво* захвана да се пише у насъ за отхраната. Това ште каже, че и у насъ се вече съзнава *важноста* и голѣмото *значение* на отхраната за благосъстоянието и доброчестината въ животътъ. Ний вѣрваме, че това *писание* (за отхраната) е усилило съзнанието на любяштитѣ родители и тѣ, безсъмнѣние, силно желаятъ при отхранванието на дѣцата да се ползуватъ, да се ръководствуватъ отъ сичко, што се пиши за този прѣдмѣтъ. Прочее, и това най-много изисква да бъде прѣдмѣтътъ, за който ни е рѣчта, изложенъ просто и ясно, за да неби, разбранъ не тъй, както се слѣдва, да принесе лошевъ плодъ. — Това, което казваме за родителитѣ, има си сѫштото приложение и за много отъ нашитѣ учители. Сега *Отхраната* е — тъй да речемъ — на *мода*: за нея се пиши и разправя, казва се въ всеуслишание, че отхраната е важна и необходима, че отъ нея зависи честитото или злочестото живѣение както на единъ человѣкъ, тъй и на цѣли народи; казва се оште, че учителитѣ играятъ въ отхраната една отъ важнитѣ и главнитѣ роли. Сичко това, безъ друго, възбужда въ много наши учители силно желание да бъдътъ и тѣ добри въспитатели, и за то тѣ, вѣроятно, четътъ сичко, што се пиши за отхраната и гледатъ да се ръководствоватъ отъ него. Но не знаеме да ли ште има много учители тъй добросъвѣстни, които *да се не рѣшаватъ* да полагътъ въ дѣло онова, *което сà чели или чули, но не разбрале добрѣ*. А въ такъвъ единъ случай, — когато, сирѣчь, се полага въ дѣло онова, което не е добрѣ разбрано, — сѣтнинитѣ биватъ почти сѣкогажъ вредителни[1].

VI.

На много мѣста изъ своето до тукъ изложение, ний сме казвале, че отхраната трѣба непрѣмѣнно да се начева отъ самата минута на рождението дѣтюво. Това не трѣба да плаши нашитѣ родители, че ако тѣ не сà почен̄ъли оште отъ самото рождение на дѣтето да се грижътъ за добрата му душевна отхрана, та това нештe бъде вече възможно по-подирь, когато дѣтето стане малко по-голѣмичко. И по-подиря може. Развитието на дѣтската душа не стаза изеднъжъ, а постепенно: днесъ малко, утрѣ-малко. При това дѣтската душа запазва *нѣжноста и мякостаси* почти презъ сичкиятъ периодъ на дѣтскиятъ и отроческиятъ — даже и часть отъ юношескиятъ — възрастъ, тъй штото въ нея ништо оште не може да бъдѣ така вкоренѣно и укрѣпнъто, штото да не може да се изкорени и изправи. Поради това, сѣка майка може да прѣдвари лошото отхранвание на дѣтето си и отъ послѣ. Но дѣ сѫ границитѣ, отъ които вече се прекъсва възможноста за по́ нататашното образовввание въ дѣтето характеръ, воля, наклонности? Т. е. до коя година на възраста могътъ едни родители да считътъ, че вече е невъзможно да се измѣняватъ душевнитѣ качества на рожбата имъ? — Това не може да се опрѣдѣли съ една положителна точность. Въобште человѣческиятъ животъ се дѣли на двѣ главни половини. Въ първата половина человѣкъ се готви за оная роль, която му прѣдстои въ животътъ, т. е. готви се за дѣятелность, — а въ втората половина — той вече дѣйствува като сѫштество самостоятелно, което опрѣдѣля своитѣ дѣйствия и постъпки по свои собственни убѣждения, по своя собственна воля и съвѣсть. Отъ това може само по себе да се разбере, че главната *сфера* на отхраната трѣба да е първата половина на человѣческиятъ животъ, заштото, както видѣхме, цѣлта на отхраната е — да приготви добри и полѣзни граждане и въобште — добри и полезни за презъ животътъ чѣловѣци, т. е. *да приготви човѣка за втората половина на животътъ му*. Но да ли човѣкъ бива съвършенно свободенъ отъ какво да е *въспитиваюштѣ* влияние въ втората половина на животътъ си? Не. Таквосъ влияние произвежда на него *обштеството*, между което той живѣе, *неговата собственна опитность, превратноститѣ на сѫдбата* му и мн. др. За това се случава човѣкъ, въ зрѣлиятъ си възрастъ вече, да си измѣнява характерътъ, насклонноститѣ и проч. Истина, тукъ има *своята рѫка* и първоначалното отхранвание, но нѣма съмнѣние, че много или даже преимуштественно участвува тукъ и *въспитиваюштето* онова влияние, за което споменъхме погорѣ, т. е. обштеството, собственната опитность на човѣка,

---

[1] Ний познаваме учители, които сà чели или чули, че не е добрѣ да се напихва главата на дѣтето съ разни нравственни наставления, непонятни оште за него, както и съ много религиозни молитви, и, по слѣдствие на това, не само считатъ за излишно да правятъ какво да е наставление на дѣцата, ами оште имъ възбраняватъ да изпълняватъ онѣзи невинни обичаи, които е освѣтило времето и които, наистина, полагатъ основа на нравственната дисциплина, на нравственниятъ редъ. Какво зло за едно дѣте въ това на пр., че то, кога си дойде вечеръ отъ училиштето трѣба да каже на родителитѣ си и въобште на кѫштнитѣ си „добъръ вечеръ“? Въ това нѣма никакво зло, напротивъ — изпълнението на този, както и на други подобни обичаи отъ старна на едно дѣте е много благодѣтелно за неговото нравственно развитие. Съ този начинъ то се учи на редъ въ поведението си съ други хора, и не само се учи, ами оште този редъ въ нравственноста тъй се вкоренѣва въ него, штото дѣтето и да ште отъ послѣ — не ште може да се отнася грубо и дивашки съ другитѣ. Но нѣкои отъ учителитѣ не познаватъ това и за то запретяватъ на дѣцата да казватъ у тѣхъ невинното „добъръ вечеръ“ или „добъръ день“, — на това основание, че дѣтето, което не разбира оште значението на сичкитѣ думи и постъпки, къто кажело „добъръ вечеръ“ отъ това вечерътъ нѣма штѣлъ да стане добъръ... Това не е ништо друго, освѣнъ — чуло та не разбрало.

превратноститѣ на сѫдбата му и проч.[1]) И така, не може да се каже съ положителна точность, че *еди до коя година* може да се продължава образование въ дѣтето характеръ, воля и наклонности. Както знаеме, обаче, че колкото е дѣтето малко, толкосъ неговата душа е по̀-мѣка, по̀-нѣжна, и слѣдователно, — по̀-способна да правиме съ нея каквото искаме, ние трѣба да бързаме колкото е възможно по̀-отрано да полагаме въ дѣтската душа основа на добра отхрана. Никогажъ не трѣба една майка да мисли, че ако дѣтето й сега изказва нѣкакви лоши наклонности, кога по-порасне и стане по̀-умничко, — тогава нештe прави тъй. Наистина, то може да стане по̀-умничко, но да не изказва лошитѣ си наклонности — не, ако само майката употрѣби усилия за по̀-скорошното имъ изкоренѣние. Трѣба да знаеме, че справедливо е казано, какъ *навикътъ е втора природа*. Онова, което се придобива отъ навикъ, никога или понѣ доста-трудно се искоренява. Придобитото отъ навикъ много по̀-яко устоява противъ сичко, отъ колкото онова, което се придобива по разумность и съзнание. Въ тежкитѣ и неблагоприятни минути въ животътъ человѣкъ често остава *глухъ* къмъ гласътъ на разумътъ и даже на съвѣста, но рѣдко *измѣнява* на навикътъ си. Навикътъ е сила почти *всемогуштa*. А сичко, което придобива дѣтето въ дѣтството си, то е по подражание и по навикъ. Дѣтето нѣма оште онова съзнание и оная разумность, които сѫ необходи-

---

1) Тукъ като че си противоречимъ. Ний казахме, че цѣлта на отхраната е — да приготви човѣка тъй штото, при сичкитѣ превратности на сѫдбата, при сичкото влияние на обштеството, человѣкъ да може да си остане чисть, съ сѫштиятъ добъръ, благороденъ характеръ, съ сѫштитѣ добри наклонности, които отхраната успѣла да вкорѣни въ него. Кога е така, ште каже че, ако человѣкъ измѣнява характеръ, наклонности и проч. било по превратности на сѫдбата, било по други причини, — такъвъ човѣкъ е нѣмалъ потрѣбната добра отхрана, коя му би дала възможность да противостои на сичкитѣ давления въ животътъ, безъ да си измѣни характерътъ, наклоноститѣ и проч. Това е така; но като казаме фразата въспитиваюште влияние, ний разбираме сичко, което съдѣйствува за да се образува въ човѣка добъръ или лошъ характеръ, добри или лоши наклонности, ма въ кой ште и да е неговъ възрастъ. Характеръ, сърце и наклонности образувватъ се въ човѣка, както се каза вече нѣколко пѫти, преимуштественно (ако не единственно) подъ влиянието на вънкашни причини, или тъй да речемъ—по съдѣйствие отъ вънѣ. Прочее, тѣзи вънкашни причини биватъ по нѣкогажъ таквиа, штото правятъ човѣка да си измѣнява първоначалниятъ характеръ и наклонности, т. е. тѣ измѣняватъ първоначалната отхрана на човѣка на друга по-лоша или по-добра.

ми за да се знае *защто това трѣба да се прави тъй, а онова инакъ.* Дѣтето сичко прави по подражание и по навикъ. А кьто е така, то отъ насъ зависи да направиме тъй, штото дѣтето да *привикни* да прави онова винъги, което е добро и полезно. Ако дѣтето отъ малка привикни къмъ хубавото, трудно ще да остъпва то отъ привичката си, макаръ и въ нáй-лошевитѣ за него обстоятелства. Поради това родителитѣ и въобште възпитателитѣ колкото пò-отъ рано се постараятъ да научътъ дѣтето на добро, толкосъ пò-добрѣ. Истина, възможно е да се исправи нѣкой недостатъкъ, който се е вмъкнълъ вече въ дѣтето, но колкото е дѣтето малко, толкосъ пò-лесно става това изправвание, а колкото е пò-голѣмо, - толкосъ пò-мъчно, или пò-правилно да кажемъ — колкото дѣтето пò-малко е привикнъло къмъ нѣщто лошево, толкосъ отучванието му отъ това лошево бива лесно, и на опаки — колкото пò-вече е привикнъло, толкосъ отучванието му бива пò-мъчно, Въ този случай трѣба винъги да помниме, че ако никогажъ не е късно да се учи човѣкъ, *никогажъ пъкъ не е рано да се земватъ мърки за придобивание и укоренявание въ него добъръ характеръ и добри наклонности.* Колкото пò-отъ рано придобива едно дѣте добъръ характеръ и добри наклонности, толкосъ *пò е сигурно* то за доброчестина въ животътъ.

VII

Главнитѣ дѣятели, които могътъ най-добрѣ да даватъ . на едно дѣте надлежна отхрана, както видѣхме, сà почти винъги родителитѣ и учителитѣ, или *родителскиятъ домъ и училиштето.* Въ тѣзи къштя человѣкъ прекарва нѣжниятъ и крѣхкиятъ възрастъ свой, — този възрастъ, въ който съ душата на дѣтето може да се направи сичко, каквото искаме; — въ тѣхъ се готви той и за втората полвина на животътъ си. Ще каже, че областа на отхраната сà тѣзи каштя — родителскиятъ домъ и училиштето — тъй кьто нейната цѣль е *да приготви човѣка за въ животътъ* тъй, штото да се прѣкара този животъ съ полза и достойнство. Поради това и отхраната се дѣли на *отхрана домашна* и *отхрана училищтна.* Тѣзи двѣ отхрани трѣба *непрѣмѣнно* да допълнятъ една друга тъй, штото онова, което не е могла да постигне първата, — втората да се постарае за пълното му постигание. Едната и другата

въ съединението си трѣба непрѣмѣнно да съставляватъ една цѣла, добра и разумна отхрана.

Ний ще се постараеме, до колкото ни е възможно, да изложимъ, *какъ* трѣба да се дава първата отхрана и какъ втората.

А. ЗА ДОМАШНАТА ОТХРАНА.

Ний знаеме вече, че отхраната трѣба да се начева понѣ отъ самата минута на рождението дѣтюво, и че въ това време майката е единственниятъ, нáй-естественниятъ и нáй-необходимиятъ неговъ отхранитель и ръководитель. Сега, какво е потрѣбно на една майка? На какво трѣба тя да обръщта нáй-строго и нáй-сериозно внимание, за да може развитието на дѣтската душа да се почне по единъ правиленъ начинъ?

Истина е, че дѣтската душа отъ самата минута на рождението подлежи на впечатлѣннята отъ вънъ, и че майката е обязана да гледа отъ самата тая минута да бъдътъ впечатлѣнията такива, штото образованието и развитието на душата да земе едно надлежно и правилно направление. Но заедно съ това, даже и пò-прѣди, майката трѣба да обръщта и съсрѣдоточава сериозно внимание и на нѣщто друго, отъ което именно зависи възможноста за правилното развитие на душата, — на тѣлесното здравие на дѣтето. Человѣкъ не състои само отъ душа, ами ощте и отъ тѣло. Тѣзи двѣ части тъй тѣсно сà свързани по между си, штото една безъ друга не могътъ да сыштествуватъ — понѣ въ този видимий нашъ міръ и въ такъвъ видъ, въ който виждаме човѣка. Ний незнаеме — и науката не може да ни каже ощте, — каква е и каква би била душата ни сама по себе, безъ тѣлото. Сичко, което знаеме ние за душата, знаеме го отъ онѣзи явления или дѣйствия, които тя прави или обнаружва чрезъ тѣлото. Отъ това само по себе става ясно, че душата не би могла да обнаружва себеси както трѣба, ако тѣлото не й даде тая възможностъ. Освѣнъ това, ний казахме пò-прѣди, че развитието на душата става отъ разнообразнитѣ впечатлѣния, които тя приемва отъ вънкашниятъ міръ чрезъ *чувствата.* А тѣзи чувства, безъ които душата не би приела ни едно впечатлѣние отъ вънъ, и слѣдователно, — не би се развила ни най-малко, — могътъ да се кажатъ, че сà *собственность* на тѣлото. И така, ощте и отъ туй става ясно, че и развитието на душата зависи пакъ отъ тѣлото. И наистина, по излѣдованията и доказателствата на ученитѣ, правилното умствено и въобште душевно развитие и усъвършенствование на човѣка зависи преимуществено отъ правилното развитие на тѣлото му. Колкото тѣлото е слабо, болѣдничаво, толкова развитието на душата върви полека и неправилно. А когато това е тъй, нѣма съмнѣние, че за доброто и правилно развитие на душата, необходимо е правилното развитие на тѣлото, или — тѣлесното здравие. Сѣка майка, прочее, е длъжна първо и първо да се грижи на̀й-много за тѣлесното здравие на своята новородена рожба.

Че здравието е необходимо за човѣка тъй, както му е необходимъ и въздухътъ, — това го разбиратъ сички. Първото, што на̀й-много желаятъ човѣцитѣ, е — здравие. Сѣки знае, че безъ здравие ништо не е мило на този свѣтъ, — нито богатство, нито слава, нито почести, — нито — ништо. Сѣки си пази на̀й-много здравието. При сичко това, обаче, многома болѣдуватъ често и даже постоянно. Да ли причина на това е — тѣхното *неумѣние* да си пазятъ здравието? Не е само това. Спорѣдъ увѣренията на умнитѣ доктори, многома не си *виждатъ* здравието преимуществено по тая причина, че въ тѣхъ се е загнѣздилъ коренятъ на разни болѣсти оште отъ на̀й-крѣхкиятъ имъ възрастъ — оште отъ дѣтството, и че *виновникъ* на това е *неумѣнието* на родителитѣ да запазватъ здравието на дѣтето. Нѣма съмнѣние, че и майкитѣ съзнаватъ истината, какъ здравието е на̀й-драгоценно въ животътъ, и за то ги виждаме оште отъ първитѣ минути на рождението дѣтюво да обръштатъ голѣмо внимание почти единственно на неговото тѣлесно здравие. Майкитѣ трепѣрятъ надъ дѣцата си. Тѣхнитѣ грижи за запазвание здравието на дѣцата са̑ безкрайни, безпокойствата имъ — отъ на̀й-голѣмитѣ. Това не е инстинктивно само побуждение въ майката; то почти сѣкогажъ е и слѣдствие на сериозното туй съзнание, че малкото безпомоштно дѣтенце има нужда отъ поддържка, има нужда отъ запазвание на здравието му, и че майката особенно има света длъжностъ да се грижи за това запазвание. Майчината любовъ пъкъ до толкосъ усилва това съзнание, штото майката много пътя забрава себе си, къто полага сичкитѣ си грижи върху здравието на дѣтето си. И

слѣдъ сичко това, възможно ли е да се вѣрва, че родителитѣ, или — по̀-добрѣ — майката е виновникъ на това, дѣто многома не си виждатъ доброто здравие? Не е желателно да се вѣрва, но *тъй си е.* Майкитѣ, наистина, много грижи полагътъ за запазвание дѣтското здравие, но — за съжалѣние — *способътъ* на това запазвание бива по суевѣрни нѣкои прѣдания и бабишки наставления, основани ужъ на дълговременна практика, отъ колкото по обмисленни и разумно изработени правила и медицински съвѣтвания. А сътнинитѣ на единъ такъвъ способъ почти винъги, или твърдѣ често биватъ много вредителни: дѣцата или умиратъ оште въ дѣтството си, или па оставатъ, ако не презъ цѣлиятъ си животъ, — то на дълго време болѣдничави, а слѣдователно, и злочести. А трѣба да знаеме, че *нѣто* на едно дѣте не е прѣдназначено да умрѣ въ дѣтството си, или да тегли отъ разни болѣсти, особенно когато е родено отъ съвършенно здрави родители, — че сичкитѣ дѣца се раждатъ не за да умиратъ въ дѣтството си, ами да се развиватъ и да ръстътъ. Ако ли дѣцата умиратъ или много страдаятъ отъ разни болѣсти, на това са̑ виновати родителитѣ, особенно майката, която наистина полага голѣми старания за запазванье дѣтското здравие, но съ своето *неумѣние* тя по̀-вече го поврежда, отъ колкото запазва или исправва. Грозна е тази истина, но те се потвърдява ежеминутно въ животътъ, дѣто хиляди хиляди дѣца умиратъ напрасно, а оште по̀-много пъкъ — болѣдуватъ и си оставатъ болѣдничави презъ цѣлиятъ животъ. Тая истина се потвърдява оште и отъ ученитѣ. Докторъ *Бокъ*, въ своитѣ *медицински расказни* съ едно прискърбие и — тъй да речемъ — съ жлъчка исказва тази истина. „Майкитѣ, казва той, на мѣсто да проливатъ сълзи надъ своитѣ болнави и развалени дѣца, трѣбало би да оплакватъ своитѣ събственни погрѣшки, што са̑ правиле при отхранванието имъ“.... „Причината на голѣмата смъртнось между дѣцата — продължява той — се корени почти само въ майчиното отгледвание дѣтето.... Но не само въ смърта на дѣцата можемъ да обвиняваме майкитѣ, но и въ много други болѣсти, отъ които тъй много тегли человѣкъ не само въ дѣтинството си, но и въ продължение на сичкиятъ си животъ. Майката умѣе да плаче и да се къса, да *виси* надъ постелката на своитѣ болни дѣца, но *неможе* и *нешт*е да се научи, какъ да прѣварва болѣститѣ на дѣцата. Много майки считатъ и вѣрватъ, че дѣцата имъ болѣдуватъ и умиратъ по *Божието съизволение*, тогасъ когато това бива само и само по тази причина, че родителитѣ или-пò-добрѣ майката не е знаила какъ да запазва здравието и животътъ на своитѣ рожби. Кѫто че Богъ е далъ на човѣка *умъ* и *разумъ* не за да може той да си *усигорява* добро здравие, честитъ и спокоенъ животъ. Прочее, человѣкъ, надаренъ съ умъ и разумъ, грѣши, когато не се старае да се съображава съ нареденитѣ отъ Бога естественни закони, за да си запазва и усигорява здравието“.

И така, на майкитѣ преимуштественно пада *грѣхътъ* за прѣждевременната смърть на дѣцата, както и за тѣхното болѣдуване, което тъй много ги мъчи по нѣкогажъ презъ сичкиятъ имъ животъ и ги прави така злочести. Поради това майкитѣ, особенно нашитѣ, трѣба да *заковѫтъ* тази горчива истина въ сърцата си и строго да внимаватъ на здравието на своитѣ дѣца. Нѣка знаятъ тѣ, че суевѣрниятъ онзи и по *бабишки мѫдрувания* [1]) узаконенъ способъ на лѣкуванието, по който тъй много се грижѫтъ тѣ за запазвание здравието на

---

[1]) Бабишкиятъ способъ на лѣкуванието има по нѣкогажъ добри сѣтнини, нежели обмислѣнниятъ ужъ и специаленъ способъ на медицитѣ. Но отъ това не трѣба да се заключава, че бабишкиятъ способъ е пò-вѣренъ и практиченъ. Бабишкиятъ способъ на лѣкуванието наистинна се основава на дълговременна практика, но той не е нето обмисленъ добрѣ, нето разбранъ, нето съзнанъ. Еди коя баба, или еди кой дѣду даватъ за нѣкоя болѣсть извѣстно лѣкерство, или правятъ извѣстни баяние — не че заштото познаватъ причинитѣ на болѣста или заштото знаятъ, че таквосъ лѣкарство помага на тая болѣсть, ами заштото тъй видѣли или чули да се прави. Отъ такъвъ единъ способъ, разумѣва се, не може да се чакатъ много добрѣ сѣтнини. Ако ли по нѣкогажъ подобниятъ бабишки способъ дава желаниятъ резултътъ, — това бива случайно, и то — на сто случаи единъ. Отъ друга старна пъкъ, дѣто обмислѣнниятъ ужъ и специяленъ медицински способъ на лѣкуванието много пъти нѣма успѣхъ, това зависи отъ неумѣнието и шарлатанията на онѣзи, които се зематъ да лѣкуватъ по този способъ, безъ надлежнитѣ способности и познания, и много пъти пъкъ — безъ надлежното внимание и уважение към дѣлото си. Медицината е наука висока и важна, и има много доктори, които съ своитѣ сериозни познания, съ строгото внимание къмъ дѣлото си, оште пò-вече въздигатъ славата и важноста на тая наука; но има и такива доктори, които съ своитѣ шарлатании снижаватъ до немай кѫдѣ и тъпчѫтъ въ калътъ тая хубава наука. Такива-то шарлатани — доктори безъ да узнаятъ болѣста, свойството й, причинитѣ й и проч, и проч. даватъ лѣкарства, каквито имъ дойде на умъ, и слѣдъ това не е чудно дѣто такивато доктори пò-вече убиватъ болнавитѣ отъ колкото ги лѣкуватъ.

дѣцата си, — нѣка знаятъ, че този способъ именно е, който имъ осуетява неуморнитѣ грижи и старания и който докарва на тѣхнитѣ дѣца смърть и болѣсти.

Но неумѣнието на родитѣлитѣ, или преимуштественно на майкитѣ [2]) да запазватъ здравието на рожбитѣ си, прави първитѣ отговорни не само за смърта на тѣлото и неговитѣ болѣсти, ами оште и за другъ — така сѫшто тежъкъ грѣхъ, — за душевнитѣ *недуги*. Както казахме, тѣлото и душата сà тѣсно съединени едно съ друго, и, по слѣдствие на това съединение, тѣхното развитие и усъвършенствувание не може взаимно да не зависи едно отъ друго. Но възможно ли е развитието на душата да върви правилно, когато тѣлото болѣдува? Сѣки може да е забѣлѣжвалъ, че болнавиятъ человѣкъ сѣкогажъ бива злѣ расположенъ духомъ, бива сърдитъ, недоволенъ отъ ништо и никакъ не може да върши каква да е — особенно умственна — работа. При такива условия, разбира се, че развитието на душата бива неправилно и лошо. Както знаеме вече, душевното развитие става отъ впечатлѣнията, които отъ вънъ *прѣзъ тѣлото* достигватъ до душата. Но когато тѣлото не е здраво, не може тò правилно да прѣдаде на душата нито едно впечатлѣние отъ вънъ. Отъ друга страна пъкъ, тѣлесната болка, която се *испитв*а или *чувствува* събственно отъ душата, възбужда въ нея недоволство, гнѣвъ, злъчность, и ако таквосъ състояние се продължава дълго време, человѣкъ по неволя трѣба да става жестокъ и въобште — съ характеръ неопрѣдѣленъ и лошъ. Отъ сичко това ние лесно може да повѣрваме, че за да е душата здрава, *трѣба пò-първо да е здраво тѣлото*. Прочее, когато майката не умѣе да запазва тѣлесното здравие на дѣтето си, ами съ своитѣ бабишки способи на лѣкуванието пò-вече го разваля, не съдѣйствува ли тя съ това за лошото и неправилно развитие и на душата му? Безъ друго — съдѣйствува. Характерътъ на милото й, но болѣдничаво дѣте ште стане *неравенъ*, неправиленъ, *слабъ* или *жестокъ*; душевнитѣ му способности — не тъй добрѣ и хубаво развити, както би могли да се развиятъ при извѣстнитѣ и възможнитѣ за времето и обштеството или семейството условия, заштото, при частото му болѣдувание, развитието имъ подъ никакъвъ видъ неште може да върви правилно и успѣшно[3]).

---

[2]) Родителитѣ (баштата и майката) сà длъжни еднакво да се грижѫтъ за доброто здравие на чедото си, но заштото въ първитѣ дни и недѣли новороденото дѣте се намира подъ постоянното и непосредственно надглѣдвание само на майката, — за това и ний, кѫто говориме за запазвание на дѣтското здравие слѣдъ рождението му, обрѫштаме се пò-вечето къмъ майкитѣ.

Прочее, онова, което може и трѣба да се каже на една майка като на̀й-първо, на̀й-важно и на̀й-необходимо наставление е — *здрава душа — въ здраво тѣло.* Майката трѣба отъ самата минута на рождението дѣтюво да полага голѣми старания и грижи — но само *разумни* -- за запазвание здравието му, заштото само тогава ште има тя възможностъ да даде правилно развитие и на душата му, когато тѣлото му е съвършенно здраво.

Сега, въ състояние ли са̀ нашитѣ майки разумно да бдятъ надъ здравието на дѣцата си и да го запазватъ? Не е ли необходимо за това да иматъ тѣ понѣ малко нѣшто *медицински познания!* Медицинскитѣ познания са̀ отъ висока важность, и една майка, да има колко-годѣ такива познания, — това било би *превъсходно*, това било би *благодѣяние* за цѣлото ѝ семейство. Но при сичко това, тѣзи познания не са̀ до толкосъ необходими на една майка, заштото сѣка една майка може и безъ тѣхъ да запазва здравието на дѣцата си. Медицинскитѣ познания въобште ставатъ потрѣбни или необходими слѣдъ като се развали здравието. Тѣхната цѣль е — да се прѣдвари напрѣднуванието на болѣста и да се уништожи. Но задачата на майката не трѣба да е *лѣкувание дѣтето слѣдъ заболѣванието му*, а трѣба да е *завардвание дѣтето отъ заболѣвание.* При това, медицинскитѣ познания,

---

[3]) Заради това не е съвършено лишено отъ правда туй, дѣто казватъ, че повреденията тѣлесно (сакатиятъ) человѣкъ е забѣлѣженъ отъ Бога, т. е. има въ него нѣшто лошево. Повреждането на тѣлото, ако и да е станъло то оште въ на̀й-крѣхката възрастъ на дѣтето, безъ друго е повредило и правилното развивание и усъвършенствувание на душата. Но и отъ послѣ, когато повреденото тѣломъ дѣте дойде въ възрастъ и въ съзнание, има ли възможностъ да развива въ себе си равенъ и добъръ характеръ, добро сърце и проч.? Не. Едно, — че то вижда себе си повредено и слѣдователно — злочесто, а друго — не еднъжъ и не дважъ а много пъти чува присмивания надъ своето тѣлесно повреждание. Но подъ влиянието на подобно съзнание и подобни присмивания не е възможно характерътъ на човѣка да не стане лошевъ, сърцето жестоко....

които би имала една майка, едвамъ ли би помогнъле много слѣдъ развалата здравието на малкото дѣтенце. Лѣкарствата въобште биватъ малко — много силни и люти, а дѣтето е оште твърдѣ малко и нѣжно, тъй штото не е винаги *безопасно* да му се даватъ какви да е лѣкарства. Поради туй, майката трѣба да има на̀й-голѣма грижа за запазвание дѣтето отъ заболѣвание. Това пъкъ не може да бъде трудно за никоя любяшта майка, стига само да има тя благоразумието да дава прѣдпочтение на разумни наставления и на разумни способи на лѣкуванието, а не да се ръководи по бабишки нѣкои съвѣти, които въобште не разбира по тази именно причина, че такивато бабишки съвѣти и способи сами по себе са̀ твърдѣ често *безмислѣнни* [1]). Както и по̀-прѣди казахме, отъ науката могътъ вече да се изваждатъ такива обшти истини, които могътъ да бъдътъ достъпни за сички. Така е и по отношение къмъ здравието на тѣлото ни. Науката сега ни дава възможность да си знаемъ почти до подробности устроиството на нашето тѣло, както и законитѣ на неговото развитие. Основаваштицѣ се на таквози едно знание, не е трудно да се извадятъ обшти нѣкои правила, за *какъ може да се запази и поддържи правилното и доброто развитие на тѣлото*, които правила могътъ да бъдътъ достъпни и за разумението на онѣзи, които нѣматъ надлежнитѣ познания за устройството на тѣлото и проч. Слѣдователно, и сѣка майка, само като има надлежното внимание и като ѝ е *присърце*, лесно може да се научи, какъ да запазва доброто здравие на чедото си.

И така, на какво трѣба една майка да обръшта на̀й-по̀вече внимание, за да може да запазва дѣтето си отъ заболѣвание?

Майкитѣ, ако искатъ да бъдътъ спокойни отъ къмъ здравието на чедата си, трѣба строго да пазятъ понѣ слѣдующитѣ:

1. Да се грижятъ, штото въздухътъ, съ който начева

---

[1]) По̀-вечето бабишки съвѣти и способи на лѣкуванието се основаватъ на суевѣрни нѣкакви-си понятия и вѣрования, — та може ли да се иска отъ тѣхъ какъвъ да е смисълъ. Особенно отъ такъвъ характеръ са̀ баанията. Поради това сѣко едно баение не е друго, освѣнъ събрание на пусти и безмислѣнни думи, прозѣвания, плюения, и т. п.

и съ който продължава да диши новороденото дѣте, да бъде колкото е възможно чистъ.

Трѣба да знаеме, че за да можемъ да живѣеме, необходимо е *да дишаме* т. е. да вдъхваме въ себе-си и да изхвърлѣме на вънъ въздухъ. Безъ дишаньето ние не можеме живя нето секунда, нето едно мъгновение. За поддържвание на животътъ ни, необходимо е нашата *кръвь* винъги да е *чиста* и *животворяшта*. Но тя се прѣчистя и става животворяша, т, е. таквази, каквато е потрѣбна за да се поддържи въ насъ животътъ — чрезъ дишаньето, Обаче, за да може чрезъ дишаньето кръвта ни да се прѣчистя и да става животворяшта, необходимо е въздухътъ, който вдъхваме въ себе-си, да бъде *чистъ*. Кой въздухъ се казва *чистъ?* Въздухътъ, който ний обикновенно вдъхваме въ себе си, се състои прѣимуштественно отъ двѣ части, които на книжовенъ езикъ се казватъ *азотъ* и *кислородъ*. Но за нашата кръвъ, или-пò-добрѣ да кажемъ — за прѣчистението и за оживотворението на кръвта ни е потрѣбна и необходима само едната часть на въздухътъ, и именно *кислородътъ*. Този кислородъ, обаче, въ *атмосферата* никогажъ не бива самъ, а винъги заедно съ азотътъ. Поради това, при дишаньето, ний винъги вдъхваме въ себе си азотъ и кислоротъ. Послѣдниятъ се съединява съ кръвта ни и начева своята полезна работа, а първиятъ — азотътъ — си излиза пакъ на вънъ (при дъханьето), безъ да направи вредъ или полза [1]). И така, отъ това ние виждаме, че *чистъ въздухъ* е онзи, който се състои преимуштественно отъ казаннитѣ двѣ части — азотъ и кислородъ. Но въздухътъ не си остава винъги само съ тѣзи двѣ части; твърдѣ често съ тѣхъ се смѣсватъ и други *пáри* или *въздухи*, които также си иматъ своитѣ имена, на пр. *въглена кислота* и др., и които така също ние, при дишаньето, вдъхваме въ себе си. Въ такъвъ случей, въздухътъ не бива чистъ,

---

1) Кислородътъ има свойство да произвожда горението, и, както доказватъ ученитѣ, той би запалилъ и изгорилъ сичко, ако да не го въспираше отъ това пагубно стремлѣние азотътъ, който въ атмосферата винъги е съединенъ съ него. Азотътъ, обаче, не е назначенъ само и само да умѣрява или да въспира пъргавоста на кислородътъ, но той, ако и да му е името азотъ (азотъ е гръчка рѣчь и ште каже—безъ животъ, или-пò-добрѣ—врагъ на животътъ), служи ощте за едно отъ най важнитѣ вештества за хранение на тѣлото ни.

а напротивъ, — вредителенъ, и толкосъ пò-вредителенъ, колкото пò-вече има въ него отъ тѣзи други *пáри* и *въгдухи*. Такъвъ единъ въздухъ, който има въ себе си тѣзи *пáри* и *въздухи*, не може да има потрѣбното за кръвта ни количество кислородъ. Ние вдъхваме въ себе си въздухъ не за друго, ами да влѣзе въ насъ кислородъ, който се съединява съ кръвта ни, слѣдъ което тя се прѣчистя и оживотворява. Но когато кислородътъ е пò-малко отъ колкото трѣба, при това е и съединенъ съ други вредителни пáри и въздухи, — тогава разумѣва се само по себе, че вдъхванието на единъ такъвъ въздухъ е опасно и твърдѣ често погубно за животътъ ни. Тѣзи пáри и въздухи не правятъ тъй, както казахме да прави азотътъ, т. е. — да влѣзътъ само въ насъ и пакъ да се изхвърлятъ, безъ да причинятъ вредъ или полза; напротивъ, тѣ се съединяватъ съ кръвта ни и начеватъ малко по малко да я отровватъ, и съвършенно я отровватъ, ако кръвта нѣма възможность на скоро да се снабди съ чистъ въздухъ, т. е, съ кислородъ, и да се освободи отъ тѣхъ [1]).

И така, *кислородътъ* е главниятъ дѣятель при прѣчистѣ-

---

1) Сѣки е чувалъ за злочести такива случаи, дѣто человѣци съвършенно здрави сà умирале въ едно късо време отъ удренье на соба или на мангалъ. Това удренье не е ништо друго, освѣнъ вдъхвание отъ тѣзи хора такъвъ въздухъ, който е ималъ пò-малко кислородъ (или и съвсѣмъ го е нѣмалъ), а пó-много въглена кислота. Въглената кислота почти че е позната на сиица ни, ако и многома отъ насъ да не й знаятъ името. Когато гори огънь (въ соба ли било, на огниште ли, на мангалъ ли) сѣки е виждалъ и винъги може да види синкавъ пламъкъ. Този синкъвъ пламъкъ е въглената кислота. Тя става отъ горението, а горението става отъ туй, че кислородътъ се съединява съ въглеродътъ, който винъги го има въ дървата, въ кюмюрътъ и въ сичкитѣ други нѣшта. които сà способни за горение. Когато затулятъ нѣкоя соба, въ която дървата не сà оште догорени добрѣ, — въ стаята, която е добрѣ затулена тъй, штото нѣма отъ дѣ да влѣзе чистъ въздухъ, горението се продължава — тъй да речемъ — за смѣтката на онзи кислородъ, който е останълъ въ стаята, и който слѣдователно, пò-вече се умалява (заштото той се съединява съ въглеродътъ на дървата, произвежда горението или въглената кислота), а въглената кислота, която въобште е отровна за кръвта ни, особенно при дъханието, — распространява се по стаята. И така, человѣцитѣ, които се намиратъ въ такава една стая, при дишанието вдъхватъ въ себе си и отровната въглена кислота, която става сѐ пò-вече, а животворниятъ кислородъ се умалява. Ако человѣцитѣ не сà будни и не побързатъ да отворятъ вратата или друга нѣкое дупка, отъ дѣто да влѣзе добъръ и чистъ въздухъ (т. е, такъвъ, който да има кислородъ), тѣ начеватъ малко по малко да се отровватъ, дору нáй-послѣ съвършенно се утровятъ и умрътъ.

ньето и оживотворяваньето на кръвта ни. Безъ него кръвта ни не би била въ състояние да поддържа въ насъ живѣението. Сега, какъ може кислородътъ да оживотворява кръвта ни? — Този въпросъ може да е нѣкакъ излишенъ тукъ и рѣшението му не необходимо. Но за да може по̀-добрѣ да се види важноста на онова, што казваме за необходимоста на чистиятъ въздухъ, ний намираме за нуженъ и за умѣстенъ този въпросъ, както и рѣшението му (понѣ и въ кратцѣ) за неизлишно.

Освѣнъ *храна*, нашето тѣло има потрѣба и отъ *топлина*, хемъ такава топлина, която да се възбужда и да се поддържва вътрѣ въ него, и да не зависи отъ вънкашната *атмосферическа* топлина или студенина. И тѣлото ни, наистина, има такава една топлина. Ако да нѣмаше то подобна топлина винъги, въ сѣка една секунда, въ сѣко едно мъгновение, ний не би могли да живѣеме. Въ то мъгновение, въ което тѣлото ни се лиши отъ собственната си вътрѣшна топлина, непрѣмѣнно се прѣкъсва и животътъ ни. Поради туй, и тая топлина се нарича *жизненна топлина*. — И така, за поддържание на животтъ си, ние имаме потрѣба отъ двѣ нѣшта — отъ храна и своя собственна, вътрѣшна топлина. Отъ дѣ земаме ние тѣзи необходими за насъ двѣ *нѣшта*? — Отъ ѣденьето и пиеньето. Желудокътъ (жерката) ни отъ онова, което ѣдемъ и пиемъ, приготвюва нашата *кръвь*, която се състои отъ два *вида*: единъ видъ е назначенъ собственно за *хранение* на тѣлото ни, а другиятъ видъ — за горение, или — за възбуждание и поддържание въ насъ жизненната топлина. Обаче тѣзи два вида, отъ които се състои кръвта ни, излизътъ отъ желудъкътъ *смѣсени*, а въ такъвъ смѣсенъ видъ тѣ не би могли да си изпълняватъ назначението, т. е. не би могли нето да хранятъ тѣлото ни, нето да го топлятъ. Поради това, Прѣмудрий Богъ устроилъ нашето тѣло така, штото кръвта ни, въ своятъ си пъть, минува презъ едно таквози мѣсто, отъ дѣто двата ѝ вида начеватъ вече да се раздѣлятъ единъ отъ други, а заедно съ това, начеватъ и да изпълняватъ своята оживотворяюшта нашето тѣло *мисия*. Това мѣсто е *бѣлиятъ ни дробъ*. Защто отъ това мѣсто именно се начева оживотворяванието на кръвта ни? За да могътъ двата вида, отъ които се състои кръвта ни, да правятъ

своето животворно раздѣление, необходимо е, штото единътъ видъ, — а именно онзи, който е назначенъ да възбужда и да поддържва у насъ жизненната топлина, — необходимо е този видъ да начене до гори. Само тогава, когато този видъ гори, възножно е да се топли тѣлото ни, а така сщото и другиятъ видъ да го храни. Но безъ кислородъ никакво горение *никъдѣ* и *никога* не може да стане. Безъ него и въ насъ не би станъло никакво горение, слѣдователно, и кръвта ни никогажъ не би имала възможность нето да го топли. А ние дишаме не за друго, ами за да влѣзе въ насъ кислородъ. И наистина, при дишаньето влиза въ насъ кислородъ, и влиза именно — въ бѣлиятъ ни дробъ. Тукъ кръвта ни се срѣштва съ него, съединява се, а штомъ се съедини — начева се и горението на онзи видъ отъ кръвта, за който казахме, че е назначенъ да гори. Отъ тази минута кръвта ни става вече животворна и презъ дѣто мине, насъдѣ изъ тѣлото ни разпръсва храна и топлина, заштото, както е извѣстно, дѣто има горение, — тамъ има и топлина, а дору гори единътъ видъ на кръвта ни и произвежда необходимата жизненна топлина, въ сщтото време се отдѣля и се прѣдава на тѣлото и другиятъ видъ, който е назначенъ собственно за хранение.

Но кръвта, въ своето пътувание по тѣлото малко по малко изгубва своята животворяшта сила. Споредъ горението, кислородътъ ѝ се умалява, а на мѣстото му се явява въглената кислота, която, както казахме, е вредителна за насъ. Напоена съ такъвъ единъ вредителенъ въздухъ — съ въгленна кислота —, лишена, при това, отъ кислородъ, както и отъ потрѣбното количество на своитѣ два вида вештества, отъ които се състои тя, кръвта се връшта къмъ сърцето. Ако би си останъла така кръвта и не би се снабдила изъ-ново съ необходимитѣ вештества за горение и за хранение, и ако, слѣдъ това, не би се освободила отъ въглената кислота, и въ същото време ако не би се снабдила пакъ из-ново съ достаточно количество кислородъ, — ако не би станъло сичко това, кръвта ни не би била въ състояние да ни храни и да ни топли, а въ такъвъ случай, ние непрѣмѣнно би умрѣли. За наша честь, сичко това се извършва въ насъ безпрѣстанно и ние продължаваме да си живѣеме. Истоштенната и нечиста кръвь, къто се връшта отъ своето оживотворяюште пътувание по тѣлото, снабдява се пакъ съ нови вештества за горение и хранение, които желудъкътъ ни постоянно приготвюва отъ храната, што ѣдемъ, и питиетата, што пиемъ, а послѣ преминува въ бѣлиятъ дробъ, дѣто штомъ се срѣшне съ въздухътъ, който вдъхваме въ себе си, земва отъ него колкото кислородъ намѣри, и въ сыштото време се освобождава отъ въглената кислота, която заедно съ азотътъ излиза на навънъ презъ гърлото, чрезъ което дишаме. И така, освободена отъ непотрѣбниятъ и вредителниятъ въздухъ — въгленната кислота — и снабдена съ кослородъ, кръвта ни продължава пакъ животворното си пътувание по тѣлото ни.

Както виждаме, дишаньето има за цѣль — *да прѣчистя* кръвта ни и да я *оживотворява*. т, е. да я освобождава отъ непотрѣбниятъ и вредителниятъ въздухъ и да я снабдява съ кислородъ, който *единъ само* може да направи кръвта ни способна — и да храни тѣлото ни и да го топли. А кога е така, само по себе става ясно и очевидно, че колкото въздухътъ е пò-чистъ, толкова е пò-добрѣ за нашето здравие. За кръвта ни е потрѣбенъ и необходимъ само кислородътъ. А колкото въздухътъ, што го вдъхваме въ себе си, е смѣсенъ съ други нѣкои вредителни *пàри* или *въздухи*, толкосъ пò-малко кислородъ има въ себе си той. Слѣдователно, такъвъ единъ въздухъ не може да доставлява на кръвта ни толкосъ кислородъ, колкото й е необходимъ; при това пъкъ другитѣ вредителни пари и въздухи правятъ я оште пò-вече негодна за насъ. Сътнинитѣ на това пъкъ сà за насъ убийственни. Въ такива случаи кръвта ни не може да се прѣчистя както трѣба, не може да има и потрѣбното количество кислородъ, а слѣдователно, не може нето да топли както трѣба тѣлото ни, нето пъкъ да го храни. При това, такава кръвь бива злокачественна. Сътнинитѣ на това сà — *болѣсти*, а твърдѣ често и — *смърть*.

Сега, не трѣба ли ние да гледаме винъги да дишаме съ чистъ въздухъ? А това не е трудно да го правиме. Въ открити мѣста въздухътъ е *почти* винъги чистъ. Само въ затворени мѣста, както на пр. въ къштята ни или другѣдѣ, той може да стане нечистъ или отъ нашето дъханье, или отъ нѣкои изпарения. Отъ насъ, обаче, зависи и въ тѣзи затворени мѣста да бъде въздухътъ по възможности чистъ. Особенно това можеме прави ние въ къштята си, къто ги държимъ винъги въ чистота, и честичко отваряме прозърцитѣ, за да се *провѣтрятъ*. Съ провѣтрянието лошевиятъ за насъ въздухъ се замѣства съ добъръ.

Но ако ние — синца въобште — имаме нужда отъ чистъ въздухъ, тая нужда е нáй-много чувствителна за малкитѣ дѣца. На малкитѣ деца е потрѣбно не само да си поддържватъ живѣението, както се върши съ насъ — възрастнитѣ, ами оште и да ръстътъ. Поради това сичкитѣ части на тѣлото у дѣцата זематъ отъ кръвта пò-вече храна и топлина, отъ колкото нашитѣ части זематъ отъ нашта кръвь, а въ такъвъ случай дѣтската кръвь пò-скоро се истоштава, пò-скоро изгубва кислородътъ си и става нечиста, и за то тя трѣба да бърза, за да се оживотворява и прѣчистя пò-скоро. При това трѣба да кажемъ тукъ и друго. Пораствanието на човѣка не върви еднакво. Колкото е пò-малко дѣтето на години, толко съ пораствaнието му става пò-бърже, а съ годинитѣ тая бързина се умалява. Ште каже, че колкото дѣтето е пó малко, толкова пò-бърже трѣба да върви кръвта му, а колкото пò-бърже върви, толкосъ пò-скоро се изтоштава и става нечиста. А ний вече знаеме, че нейното прѣчистѣнье и оживотворяванье става чрезъ дишаньето. Слѣдъ сичко това не се иска голѣмъ трудъ за да се разбере, че за дѣтето е необходимо да бъде въздухътъ, съ който дише, — колкото е възможно чистъ. Неговата кръвь пò-бърже върви, по слѣдствие на това пó-скоро се изтоштава и става нечиста; слѣдователно, трѣба и пò-скоро да се прѣчистя и оживотворява [1]. Това, обаче, става *при помоштта на кислородътъ*. Премудрий Богъ добрѣ е направилъ сичко: дѣтето пò-често диши, т. е. пò-често земва въ себе си и изхвърля въздухъ. Това бива не за друго, разумѣва се, ами за да може кръвта пò-скоро да се прѣчистя и да се снабдява съ кислородъ. Но както казахме, въздухътъ, който вдъхваме въ себе си, не бива винъги чистъ, и ако дишаме съ такъвъ въздухъ, разболѣваме се, а по нѣкогажъ и умираме. Богъ, обаче не нá-пусто е далъ на човѣка умъ и разумъ. Той му е далъ този божественъ даръ, за да може човѣкъ да узнава кое е вредително за него, при това да може и да отстранява сичко, што му е вредително. Слѣдователно, и въ този случай, когато въздухътъ е нечистъ, ние, што сме надарени съ умъ и разумъ, трѣба да се грижиме за неговото очиштение. Малкото дѣте, обаче, не може да стори това. То е оште твърдѣ слабо и по тѣло и по душа. Поради това ние — възрастнитѣ — трѣба да се грижиме за неговото и тѣлесно и душевно благосъстояние.

---

[1] Че колкото е пò-малко дѣтето, толкосъ пò-бърже върви кръвта му, това се познава отъ туй, че у новороденото сърцето бие въ минутата 150 пътя, а у дѣте на 3-4 години биеньето на сърцето въ минутата слазя до 100, у възрастенъ човѣкъ пъкъ въ една минута сърцето бие 70 или 75 пътя. Но тупанието на сърцето не е друго, освѣнъ вървежътъ на кръвта, защтото, споредъ направата на тѣлото ни, за да върви нашата кръвь изъ жилитѣ ни трѣба да се бутва отъ нѣкъдѣ. А сърцето е назначено за да бутва кръвта ни; бутванието пъкъ не е, освѣнъ тупаньето на сърцето. — У дѣцата сърцето тупа пò-често, ште каже, че то пò-често бута кръвта да върви, а когато пò-често я бута, тя поневоля трѣба по бърже да върви.

Дѣтето, слѣдъ рождението си, прѣкарва дни, недѣли и мѣсеци почти изключително прѣдъ очитѣ и въ ръцѣтѣ на майка си. Слѣдователно, майкитѣ преимуштественно трѣба да се грижътъ за чистината на въздухътъ, който вдъхва въ себе си малкото ѝ чедо. Но правятъ ли го това майкитѣ у насъ? За голѣмо съжаление — не. Напротивъ, у насъ, особенно въ градиштата, като че нарочно се стараятъ да развалятъ въздухътъ, съ който начева и продължава да дише новороденото дѣте. У насъ се е запазилъ единъ твърдѣ лошевъ обичай, който е положително убийственъ за младенецътъ, а также и за майка му. Споредъ този обичай, дѣтскитѣ *плѣни* и други нечисти *отрѣпи* не се изнисътъ вънъ, отъ рождението и до кръштението дѣтюво (което по нѣкогажъ е растояние отъ 6-7 и даже пò-вече деня), ами се *перътъ* и *сушътъ* въ истата стая, въ която новородениятъ младенецъ лежи заедно съ майка си. И по какви побуждения правятъ тъй у насъ?- До колкото сме разбрале, побужденията сá тѣзи, че ако дѣтскитѣ плѣни и отрѣпи се изнесътъ на откритъ въздухъ, или вънъ отъ оная стая, дѣто се намира младенецътъ, *можи тамъ да ги закачи нѣкоя нечиста сила*, по слѣдствие на което и дѣтето може да пострадае нѣшто-си. — Както сѣки вижда, побужденията сá глупави. Впрочемъ, по тѣзи побуждения, по други ли, но въ първитѣ дни, слѣдъ рождението дѣтюво, плѣнитѣ му и отрѣпитѣ

му сá перътъ и сушътъ въ истата стая, въ която се намира и тò. А отъ това какъвъ голѣмъ вредъ произлиза за новороденото, твърдѣ често и за майка му! Отъ мокритѣ плѣни и отрѣпи въздухътъ, съ който дише дѣтето, става мокъръ, напоенъ пó-вече съ злокачественни пари, слѣдователно и — нечистъ. Такъвъ единъ въздухъ е вредителенъ и за възрастенъ човѣкъ, — колко пò-вече пъкъ трѣба да е той вредителенъ за нежната кръвь на дѣтето! Да си въобразимъ, че е *зимѣсъ* и стаята, въ която се намира новороденото заедно съ майка си, е скътана и затулѣна добрѣ отъ сѣкъдѣ, тъй штото нѣма мѣсто отъ никъдѣ да влиза другъ въздухъ отъ вънъ. Въ такъвъ случай въздухътъ става чиста *отрова*, особенно за дѣтето. А съ такъвъ въздухъ дѣтето дише въ продължение на нѣколко деня, даже и на нѣколко недѣли[1]). При такова условие, може ли да не се развали дѣтската кръвь? Не. Неговата кръвь оште отъ първоначало начева да се разваля, т. е. начева да става негодна за пълното оживотворение на тѣлото, и така малко по малко горкото дѣтенце начева да болѣдува и, ако не умрѣ, твърдѣ често си остава болѣдничаво прѣзъ цѣлиятъ животъ. Разбира се, че главната причина на това е лошевиятъ и нечистъ въздухъ. А между това, тѣ сами, майкитѣ, твърдѣ лесно би отстраниле тая главна причина, по която дѣцата имъ болѣдуватъ или умиратъ. Нѣка постоянно внимаватъ тѣ на това, штото въздухътъ, който вдъхва въ себе си дѣтето имъ, да бъде чистъ, и нѣка бъдътъ увѣрени, че дѣцата имъ ште бъдътъ пò-вече здрави. И зá да се достигне това не се иска отъ майката нѣкакъвъ особенъ трудъ, нѣкакваси особна наука и мъдрость. Стига само да не перътъ и да не сушътъ въ къштата, въ която прѣбивава младенецътъ, нито плѣни, нито други нѣкои нечисти пърцале и отрѣпи, да държътъ тая къшта винъги чиста и пò-честичко да отварятъ прозърцитѣ, или съ другъ некой способъ да даватъ

---

1) Зимѣсъ дълго време перътъ и сушътъ плѣнитѣ и отрѣпитѣ въ къшти, заштото въ топлата стая и пò-е добрѣ да се перътъ и пò-скоро изсъхватъ. Но това удобствто или този колайлъкъ се купува съ цѣната на дѣтското здравие, много пътя пъкъ и на дѣтскиятъ животъ.

на чистиятъ атмосферически въздухъ да влиза въ стаята[2]) (на пр. къто пò-вече време оставятъ *собота* оттулена — говоримъ за зимно време — или пъкъ на прозърцитѣ отворятъ нѣкоя дупка и проч).

2. *Майкитѣ трѣба строго да пазятъ за да бъдътъ дѣцата имъ винъги чисти.* Както постелчицата на дѣтето, така и плѣничкитѣ или обвивката му трѣба да бъдътъ винъги чисти и сухи, т. е. майката не трѣба да оставя дѣтето си *нито на късо време* да лежи въ измокренитѣ и уцапанитѣ плѣни или постилка. Това е необходимо, заштото прѣдпазва дѣтето отъ много злокачественни *кожани* болѣсти, както и кръвта му — отъ развала. Кожата на дѣтето е оште твърдѣ нѣжна, а пъкъ нечистотата, што я исхвърга тò (дѣтето) отъ себе си, доста *люта* и штипяшта. Прочее, когато нѣжната кожа на дѣтето се намира нѣколко часа наредъ въ една таквазъ люта и штипяшта нечистота, — тя непрѣмѣнно ште се *исприштя* и *разъдва* малко по малко, дору въ дѣтето се образуватъ злокачественни пъпки по тѣлото му. Но не е само това злото, што произлиза отъ нечистотата. Ниште доказвание, че тая нечистота *заражава* много — малко и въздухътъ въ стаята, дѣто се намира дѣтето, и го прави вредителенъ за него, но освѣнъ това, тя вмъква се въ кръвта непосрѣдственно и много я разваля. Пътътъ на кръвта по тѣлото ни е *двоякъ.* По единътъ пъть тя върви за да занася — тъй да се изразимъ — по сичкитѣ части на нашето тѣло храна и да разпрѣсква животворната или жизненна топлина, а по другиятъ пъть — тя се връшта къмъ сърцето, къто е натоварена или *напоена* съ непотрѣбнитѣ вече за тѣлото ни вештества,а особенно съ вългената кислота, които ште се изхвърлятъ придишаньето. Но за да може кръвта ни да достигне дору до вънкашноста на тѣлото ни и да донесе по тѣзи мѣста храна и топлина, а така също да прибере и онова, което вече не е потрѣбно, — по сичкитѣ тѣзи мѣста има распрѣснъти много тънички жилички, които сà съединени съ пò-голѣмитѣ жили, по които върви кръвта. Едни отъ тѣзи жилички, както и самитѣ жили, сà назначени за едното пътувание на кръвта, а другитѣ — за другото. Както еднитѣ, тъй и другитѣ тънички жилички иматъ свойството да *смучътъ.* Благодарение на това свойство, тѣ могътъ да докарватъ кръвта до самата повърхнина на тѣлото ни, а послѣ, слѣдъ къто прѣдаде тя тамъ потрѣбната храна и произведе жизненната топлина, да я измукватъ и да я връштатъ назадъ. — Сега, ако дѣтето дълго време лежи въ мокри и нечисти плѣни или постилки, тая мокрота и нечистота не само че му исприштя кожата, ами оште прѣминува въ самото тѣло, въ кръвта му, заштото *жиличкитѣ,* които сà назначени да изсмучатъ отъ повръхнината на тѣлото кръвта и да я върнътъ назадъ въ жилитѣ, заедно съ нея изсмукватъ и тази лошева мокрота и нечистота. И така, кръвта на дѣтето се пакъ разваля, слѣдователно — дѣтето начева пакъ да болѣдува, а нáй-повече страдае въ този случай отъ разни злокачественни пъпки. И защо? за то, че майка му не се е погрижвала *во време* да го чисти и да му промѣнува пелѣнитѣ. Отъ послѣ се употрѣбляватъ различни лѣкарства за да оздравя дѣтето, ставатъ отъ старна на майката и домашнитѣ охкания и плачове надъ любимото, но болнавото дѣтенце, но дѣтето могло би и съвършенно да не заболѣва, ако майката е била по внимателна къмъ неговата чистота. Впрочемъ, самото дѣте изказва вредителноста отъ нечистотата. То испитва отъ нея штипанье и неприятно осъштание, и за то плачи въ такива случаи и пишти. За съжалѣние, не сичкитѣ майки разбиратъ този плачъ и писъкъ на дѣтето си, или ако го и разбиратъ, твърдѣ често не полагътъ старание за да отстранятъ причинитѣ, които го възбуждатъ. Много пъти, особенно ноштя, майкитѣ се мъчатъ да заглушътъ този дѣтски плачъ и

---

[2]) Трѣба обаче да забѣлѣжимъ, че, при отварянието на прозърцитѣ, трѣба строго да се пази слѣдуяштето: дѣтето да се обвива пò-добрѣ, да не би да настине нѣкакъ отъ нововлѣзналиятъ въздухъ, който е винъги пò-студенъ; друго, ако би въ стаята да има и отъ двѣтѣ старни прозърци, да не се отварятъ и единитѣ и другитѣ, ами само единитѣ. Кога сà отворени и единитѣ и другитѣ, тогава стаята пò-скоро и пò-добрѣ се провѣтрява; но заштото въ такъвъ случай въздухътъ бърже преминува презъ стаята, и таквосъ едно бързо течение на въздухътъ се продължава постоянно, до къто сà отворени и единитѣ и другитѣ прозърци, — заради това опасно е за сѣки едного, а особенно за малкото дѣте, това бързо течение на въздухътъ. Онзи, който се намира на пътятъ (на урътъ) на едно таквосъ течение, твърдѣ лесно и твърдѣ опасно настинва. Тази опасность е оште пò-голѣма за малкитѣ дѣца, на които организмътъ е оште твърдѣ нѣженъ и твърдѣ слабъ. Само тогава може и добрѣ е да се отварятъ прозърцитѣ и отъ двѣтѣ старни на стаята, или прозърцитѣ и вратата, когато тамъ нѣма никой.

писъкъ съ *кърменьето.* Тѣ успѣвватъ въ това: дѣтето млъква и заспива, но за то остава да *кисни* по цѣла ноштъ въ штипяштата и злокачественна покрота и нечистота. — Но това невнимание къмъ всѣкогашната чистота на дѣтето, не поврежда дѣтето само *физически,* — поврежда го и нравствено. Оште отъ малка дѣтето начева да привикнува на нечистота, и за то, когато поръстне, и тогава не пази строга чистата, а бива винъги *мръсно,* и такова си остава и до смърта си.

3 Майката трѣба пò-често да мие снагата на дѣтето си. Както се каза, ние дишаме чрезъ бѣлиятъ си дробъ, и дишаме не за друго, ами само и само за да се *прѣчистя* кръвта ни. Но по нѣкогажъ у насъ кръвта ни пò-скоро се *изтоштава* и става нечиста, а пъкъ ние не можеме така често да дишаме, слѣдователно — и да даваме възможность на нашата кръвь да се прѣчистя както трѣба. Необходимо е, обаче, кръвта ни винъги да се прѣчистя добрѣ, заштото, ако остане сега малко непрѣчистѣна, послѣ малко, сътнѣ пакъ тъй, — това става опасно за здравието ни, не пò-малко и за животътъ ни. Заради това Прѣмудрий Богъ ни прѣдпазилъ и отъ тая опасность. Той направилъ по сичкото тѣло на кожата ни безчислѣнни малки *дупчици,* които ние съ просто око неможеме да видиме, и които въ наштѣ книги се наричатъ *пори.* Презъ тѣзи дупчици или пори кръвта ни има възможность да се прѣчистя, въ случай ако чрезъ дишаньето не може да се прѣчистя както трѣба. Този способъ на прѣчистение кръвта въ насъ е познатъ на синца ни, заштото доста често го изпитваме, -ако и да не му разбираме причинитѣ и значението. Този способъ е — *изпотѣваньето.* Когато на пр. силно бѣгаме, кръвта ни се движи пò-бърже; слѣдователно, — тя по скоро се изтоштава и пò-скоро става нечиста, т. е. пó-бърже си *изхарчва* животворниятъ кислородъ и пó-бърже се *напоява* съ въглена кислота и съ други непотрѣбни пари. А отъ това излиза, че трѣба кръвта ни пó-скоро да се прѣчистя. Но при бѣганьето, ние не можеме така *пълно* да дишаме, както е потрѣбно за пълното прѣчистѣние на кръвта ни. Истина, при бѣганьето ние дишаме пó-бърже, но това дишаньс не е пълно, и за то, при сѣко едно изхвърлѣние отъ насъ непотрѣбниятъ въздухъ чрезъ дишанието, кръвта ни се прѣчистя пó-малко отъ колкото е необходимо понѣ за безопасноста на животътъ ни. Обаче, онова отъ непотрѣбниятъ въздухъ и непотрѣбнитѣ пари, което не може да се изхвърли чрезъ дишаньето, изхвърле се чрезъ безчислѣннитѣ малки дупчици, които ги има по кожата ни. И въ такъвъ случай ние се изпотѣваме. Изпотѣваньето, слѣдователно, не е, освѣнъ прѣчистѣнье на кръвта ни чрезъ *поритѣ* на тѣлото, а мокротата при изпотѣваньето, или собственно *потътъ* не е ништо друго, ами непотрѣбната и вредителна за кръвта ни въглена кислота, смѣсена съ други нѣкои тó-же непотрѣбни пари. — И така, кръвта ни се прѣчистя и чрезъ малкитѣ ни кожани дупчици. А отъ това слѣдва, че колкото пò-свободно може кръвта ни да се прѣчистя и презъ тѣзи дупчици, толкова е пò-добрѣ за насъ, заштото, въ такъвъ случай, кръвта ни ште има винъги възможность да се освобождава отъ непотрѣбнитѣ пари, които не би могли да се изхвърлятъ чрезъ дишаньето. Но тѣзи малки кожани дупчици или пори, лесно се затулватъ или запушватъ отъ многото повтаряние на изпотѣванието. Отъ *потътъ,* та въобште отъ изпарението на тѣлото малко по малко се образува надъ кожата ни малко или много нечистота (киръ), отъ която — ако не се мие снагата ни и съ този начинъ да се освобождаваме отъ нея (отъ нечистотата) — малко по малко се затулватъ дупчицитѣ на кожата ни. А когато сâ тѣ затулѣни, тогава не могътъ презъ тѣхъ да излизатъ въглената кислота и другитѣ лоши пари, които не сâ се изхвърлиле на вънъ чрезъ дишаньето ни. Необходимо е, прочее, да бъдътъ тѣзи кожани дупчици винъги *оттулени,* за да може свободно да се изпарява и да излиза на вънъ сичко онова, което при дишаньето не успѣва да излѣзи. Но, за да могътъ да бъдътъ казанитѣ дупчици винъги оттулѣни, необходимо е пò-честичко да си миеме тѣлото съ топла или съ студена вода. Съ този начинъ тѣлото ни ште бъде винъги чисто и дупчицитѣ на кожата ни — винъги свободни, оттулѣни. Тази необходомость (т. е. пò-честичко да се мие тѣлото) е пòвече чувствителна за малкитѣ дѣца. Както казахме, дѣтската кръвь пó-бърже върви, слѣдователно, — и пò-скоро се разваля. Ако и пò-често да диша дѣтето, но се пакъ само съ дишаньето дѣтската кръвь не би се напълно освобождавала отъ непотрѣбната въглена кислота, както и отъ другитѣ непотрѣбни пари, и за то пълното прѣчистѣнье на кръвта става и у дѣтето при помошта на малкитѣ негови кожени дупчици. Слѣдователно, дѣтето пò-вече и пò-често се *изпарява* и *изпотьва*, а отъ това се образува надъ кожата на дѣтето пò-вече нечистота (киръ), която и затуля поритѣ на тѣлото му. Заради това необходимо е дѣтето пò-често да се къпи. Отъ това тѣлото не дѣтето винъги ште бѫде чисто отъ нечистотата (киръ), а въ такъвъ случай и поритѣ или дупчичкитѣ по сичкото му тѣло ште бѫдътъ оттулѣни и свободни; слѣдователно, и кръвта му ште е винъги пò-чиста и *пó-животворяшта*, заштото ште има възможность да се прѣчистя *и чрезъ дишаньето и чрезъ изпотьваньето.*

За голѣма честь на нашитѣ майки, можемъ да кажемъ, че въ това отношение тѣ заслужватъ похвала. У насъ строго се пази единъ по хвалѣнъ обичай — да къпятъ дѣтето толкосъ пò-често, колкото е тó пò-малко (понѣ — два пътя на день въ първитѣ дни и недѣли, а послѣ — непрѣмѣнно еднъжъ на день). Едно само, чини ни се, може и трѣба да се каже тукъ на нашитѣ майки, а именно — *водата, въ която къпятъ дѣтето, да не е винъги топла.* Споредъ съвѣтътъ на опитнитѣ доктори, първоначално, т. е. въ първитѣ дни слѣдъ рождението на дѣтето, наистина, водата трѣба да бѫде *умеренно — топла*, но малко по малко, съ порастванието дѣтюво — водата трѣба да се расхладява постепенно, дору да стане *умеренно — хладна.* Това ште бѫде много пó-полезно за здравието на дѣтето, заштото хладничката вода въобште укрѣпява тѣлото, а топлата го разслабява. По физическиятъ законъ, хладничката вода *истеглюва* отъ тѣлото ни пò-вечко топлина, а кѫто се изтегля отъ насъ пó-вече топлина, кръвтá ни трѣба да бърза пó-скоро да я замѣстя съ друга; слѣд., тя трѣба да начева пó-скоричко да се движи, за да распръсква пó-бърже по тѣлото ни и храна, и топлина. При това, хладничката вода има и друго преимуштество. Както казахме, тя изтеглюва отъ тѣлото ни пó-вечко топлина. Това изтеглювание става чрезъ дупчицитѣ на тѣлото ни, които въ такъвъ случай се оттулятъ пó-добрѣ. А колкото тѣ сá чисти и добрѣ оттулѣни, толкова това е полезно за нашето здравие.

(Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЕ.

БОРБА.

Народътъ простий се събиралъ
И въ множество трупалъ
По край пѣвеца, който свирялъ
И вдъхновенно пѣлъ.
И тамъ съсъ викъ и съ крясъкъ буйни
Смуштавалъ звуковетѣ струнни;
Ала пѣвецъ съ наведена глава
Си тихичко съсъ пръстъ игралъ
И срѣдъ безумната мълва
Той отъ да свири не прѣставалъ,
Но всѣмъ ученье проповѣдалъ. . .

Невѣжи.

Зашто сѣдишъ така, несвѣсний,
Надъ гъсла си прѣнесенъ ти,
Та пѣешъ нѣкакви си пѣсни
По цѣли дни, ношти?
Какво говорътъ тия струни?
Зашто безъ спирка ги бръмчишъ?
Зашто съсъ думи сé безумни
На сѣки часъ ти насъ глушишъ?

Пѣвецъ.

О, вие отъ мѫдроста лишени,
Што слѣпи имате очи!
Не чувате ли, че това звучи:
„Ученье вамъ, и пакъ ученье“?
Въвъ него вашътъ е покой,
Съсъ него вамъ е сичко лесно,
Отъ него ште текътъ безъ брой
Благá за васъ.
То вамъ ште бѫде най-полезно.

Невѣжи.

Каква ли полза въ него штемъ намѣри?
Какво ли може то да стори?
Не може то да се ѣде,
Нето пъкъ небето да отвори.

Да падне манна зарадъ насъ!..
Зашто ни-й то,—това ученье?

Пѣвецъ.

О, чуйте што ви думамъ азъ:
То даръ великъ е и небесенъ;
То прави сѣкого отъ насъ
Да бѫде мѫдъръ, и честитъ, и свѣсенъ,
И дава му голѣма власть
Надъ сичко—въ този Божий свѣтъ.
Учете се да разберете
Зашто васъ Богъ, кътъ сътворилъ,
Съсъ толкосъ дарби надарилъ?—
Не ли отъ тѣзъ животни по полето
Да бѫдете по-горни ви?
Учете се, учете!..
Тогава зарадъ васъ ште съмне...
Тогасъ всѣкъ ште е человѣкъ,
Ште знай што е
И што му трѣба въ днешнийъ вѣкъ.

Невѣжи.

Словата ти сѫ много тъмни...
Нима не сме челѣшка кръвь,
Както не сме така учени?
Нима и ти не си такъвъ,
Ти—толкосъ мѫдъръ, истънченний?
Недѣй съсъ гъсла си намъ да бръмчишъ,—
Напразно пръсти си трошишъ!..
Подобни си иди да диришъ
Глупци кътъ тебъ, и тѣмъ да свиришъ.
Ний нужда нѣмаме отъ тебъ!
Ученье никому не дава хлѣбъ!

Пѣвецъ.

Мълчи, несмисленний народе,
Што си останълъ жално слѣпъ,
Всегдашенъ робъ на трудъ и мъка,
Што отъ единътъ само хлѣбъ
Не мислишъ друго, не познавашъ...
На пó-високо се не прѣдавашъ!
Ти полза, полза диришъ въ вси мѣста,
А полза што е—не отбирашъ,

И слѣпъ както си не съзирашъ
Дѣ да се тръси, дѣ е тя!..
Умътъ ти е най-ограниченъ;
Животътъ ти лошъ, безразличенъ.
Не можешъ, клѣтий, да се насладишъ
Отъ ништо гиздаво, прѣкрасно!
Макаръ, че сѫштество си цълновластно—
Не можешъ да се ползовашъ отъ сичко,
Што тебъ природа подарила.
Незнаешъ што си билъ отъ пó-прѣди,
Твое отечество и твойтѣ прадѣди
Што сѫ били
И што за тѣхъ история открила—
Не знаешъ ништо за това!
Не знаешъ за какво си назначенъ
И роду си што си ти задълженъ,
Нито пъкъ какъ да му се издължавашъ,—
Ни тебъ, ни нему ти полезенъ ставашъ!..
Ахъ! ништо тебъ изяштно не влѣче...
Отъ ништо свето, идеално,
Ни отъ високо—гениялно—
Ти не разбирашъ...
И ништо тебе не плѣни!
Ти ходишъ въ тъмний свѣтъ, въвъ тъмний пѫть,
Ништожни, глупи тръсишъ забавленья,
И тънешъ въ жалки заблужденья.
Умътъ ти съ тъмнота покритъ,
Къмъ все високо упоритъ—
Не чувствова той ништо възвишенно
Ни благородно, красно, възтърженно;
И ти стоишъ посрѣдъ природата кътъ скотъ—
На нея вѣчно ти покоренъ робъ!....

Но што казахъ? Ти, клѣтий, си доволенъ,
Доволенъ, че не видишъ дѣт' си доленъ,
Потънълъ въ тежъкъ сънь... облянъ съсъ потъ!...
„Ученье, думашъ ти, не е ти нужно,
Не трѣба тебѣ тозъ Божественъ даръ„?
Мълчи, клѣтнико !... творение бездушно!
Тебъ да накаже Рокътъ Правъ
За упоритий твой нъравъ,
Урисалъ те е отъ безкрайно време
На всѣкъдѣ да носишъ тежко бреме!

И до тога връхъ твоето Чело
Ще е бѣлѣжено „ТЕГЛО“,
До дѣто станешъ доста свѣсенъ
За да приемнешъ тоя даръ небесенъ.

ВАЗОВЪ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

(По говоръ отъ Котелъ.)

I.

Снощти минъх крей Данюви—
(у Данюви) портити му раззеени,
вуйскâ му хъзър стуи,
кунети му усидлани,
хрътките му чулясъни.
Хорâтâ сâ чуду чугьетъ 1):
чи шу мисли Дан-войводâ,
дали мисли бяг да бягâ,
(бяг да бягâ) ф влашкâ зиме,
или мисли плень да плени!
Чи не мисли бяг да бягâ,
и не мисли плень да плени;—
най шâ иди лоф да лови
дрибна ловâ—іеребици
и пò-дрибна препирици.
Ни намери дрибна ловâ,
най намери сур—иленâ,—
сур—илена злътурогâ.
Пудгони гу с востър маждряк,
илен бяга, убраштâ сâ
и на Даня уттуварье:
„Ни мâ гуни Дан-войводâ,
не можиш мâ ни дустигнâ:
чи ази съм ут кушутâ
ут кушутâ първаскинье,—
аз съм сукал първо млеко.“
Уттуварье Дан-войводâ:
„Ойта теби, сур-илено,
мойту-й кончи ут кубилкâ,
ут кубилкâ първескинкâ,
и ази съм първи майци;—

---

1) Чугьет=чудьет, чудятъ.

аз съм сукал първо млеко.“
Уттуварье сур-илена;
„Нни мâ струвâй, Дан-войводâ,
чи шâ блъвнâ ду три реки,
шâ пудинсâ Румънііе;
идна рекâ—мет и маслу,
built
втора рекâ—руйно вину,
треки 2) рекâ—бело житу.
Руйно вину за бакали,
бело житу за урачи,
мет и маслу за уфчери“.

(Пѣна отъ господжица Рада въ Котелъ, а слушана и написана отъ брата Й. Г-нъ Михаила Васильова.)

II.

Страту ют гори игьеши 3), море,
ют гори—ют садинâтâ;—
ют гори ют садинâтâ, море
ис кулибарскâ юлицâ.
Иленкâ на пъкь 4) стуіеши, море,
на пъкьет, на кръступъкьет.
Страту Иленки думаши, море:,
„Иленке, първо либе-ле, море,
няшту 5) штâ дâ тâ пупитâм,
праву ми кажи, ни лъжи, море:
Шту ми си мъдрâ, къхърнâ,
Да ли си болна лижалâ,
или тâ-й майкâ мъмралâ,
или тâ-й рану дигала.“
Иленкâ Страту думаши, море:
„Страту—льо, севдâ гулямâ,
нито мâ-й майка мъмралâ,
нито мâ-й рану дигала, море,—
най мâ іе сношти гудилâ, море
за Гергье, Гергье—Чекърът,
Чекърът—чекър—войводâ.“

(Пѣна въ Браила отъ Г-на Лука Радулова изъ Котелъ, а слушана и написана отъ редакторътъ на това списание.)

ОБЩТА ЗАБѢЛѢЖКА.

Както първиятъ и главниятъ задатъкъ на „Българското Книжовно Дружество“ е обработвание, убогатявание и усъвършенствование на българската наша народна рѣчь и история, Дружеството съ особенно настоявание обнародва въ органитѣ си доставляемитѣ му за споменатий задатъкъ материяли, отъ които народнитѣ пѣсни—особенно за езикътъ сâ най-важни и най-потрѣбни. Дружеството прочее приема и

---

2) треки=третя. 3) игьеши=идеше. 4) пъкь=пъть. 5) няшту=нящто, нѣщто,—тукъ н-то трѣба твърдѣ мѣко да се изговаря.—

обнародва народни пѣсни български не само които иматъ историческо или естетическо значение и цѣна, нъ и такива пѣсни, които послужватъ за вѣрното изучване и упознаване народната ни рѣчь — въ най-широкъ смисълъ на думата. Горейзложенитѣ пѣсни отъ Котелъ, и. пр., иматъ пò вече значение и цѣна за подирнинятъ случай, сирѣчь за изучване котленското нарѣчие, което е, както се научаваме, също и въ Елена, Трѣвна и въ други, може би, голѣми села или паланки по источнитѣ старни въ Търновското окръжие.

Прочее, сѣки отъ читателитѣ ни, къто иска да прави надлежно оцѣняване на българскитѣ народни пѣсни, обнародвани въ органитѣ на Дружеството, трѣба сѣки пътъ да има добрѣ предъ видъ штото казваме пò-горѣ за народнитѣ пѣсни въобште.

Онова, което можемъ за сега на късо да забѣлѣжемъ като характеристическа чърта и чрезъ което на́й-много се различава Котленското нарѣчие отъ другитѣ поднарѣчия на народниятъ ни езикъ по всъдѣ изъ пространната ни татковина, е че съгласнитѣ букви д, т, н, когато се смѣкчатъ, изгѣварятъ се въ Котелъ твърдѣ мѣко, — тъй штото д-то чува се като мѣко г (гь), т-то само мѣко к (кь). и. пр.:

Чугьет=чудьет, чудятъ; игьеши=идеше; гяду=дѣдо; гьете=дѣте; трекя=третя; пъкь=пъть; бакю=батю; тях=тях, тѣхъ.

При тоя случай било би твърдѣ умѣстно да кажемъ нѣколко думи и за ударението на котленското нарѣчие, което въ извѣстни случаи различава се много отъ ударението на другитѣ ни поднарѣчия. Нъ, за съжаление, принудени сме да поговоримъ други пътъ за това; заштото на тоѕъ часъ лишава се печатницата отъ потрѣбнитѣ знакове за означение ударенията. —

З. Р.

КРИТИЧЕСКИ ОТДѢЛЪ.

1

ЗА КРИТИКАТА.

Задатъкътъ на „Българското Книж. Дружество, както е извѣстно, е — *распространение на просвѣштението между народътъ ни.* Но просвѣштението не е нѣшто вештествено, не е, тъй да речемъ, видимо и осезаемо. То е отвлѣчено понятие и *ве реализирва* въ умственната дѣятелность на человѣчеството, която пъкъ се проявлява, става види́ма и достъпна за сички, увѣковѣчава се — въ умственнитѣ произведения на хората. Една отъ формитѣ, при това и на́й-главната, въ които се представля складиштето — тъй да речемъ — на умственнитѣ человѣчески произведения, са̂ *книгитѣ.* Слѣдов., пълното разпространение на просвѣштението е възможно прѣимуштествено *при помоштата на книгитѣ.* Вънъ отъ сѣко съмнѣние е, че училиштата, читалиштата и т. п. заведения са̂ важни средства за распространяване просвѣштението между единъ народъ, но никой не може отказа, че *основата* на тия заведения, тѣхната *душевна храна,* както и *видимий резултатъ* тѣхенъ са̂ пакъ *книгитѣ.* За да може дѣтето *успѣшно* да придобива познания въ училиштето, необходимо му е да знае да чете и да има *добри* книги. Разказътъ на единъ добъръ учитель привлича вниманието на дѣтето и, безсъмнѣние — съобштава му добри и полезни познания, но, при сичко това, ученикътъ, макаръ и на́й-прилежниятъ, има нужда отъ книги, които да му служътъ за пособие и ръковотство въ изучване и надлежно усвояване на прѣподанний прѣдмѣтъ. Въ това отношение значението на книгитѣ ни се прѣдставлява оште много пó-голѣмо отъ една друга старна. Въ умственното развитие на дѣтето, както и въобште на сѣки едного, голѣмо значение има и собственниятъ, самостоятелниятъ умственъ трудъ. Колкото дѣтето пò-вече употрѣблява усилия самó, съ своитѣ събственни сили, да разбере онова, което чете, — толкова пó-добрѣ ште може да разбере и усвои читаюштий прѣдмѣтъ, толкова слѣдователно то е пò-уздравено въ правилното и успѣшно свое умственно развитие. Умното и хубавото разказване на добриятъ учитель въ класътъ съобштава, наистина, много и полезни познания на ученикътъ, но тѣзи познания, като *на готово дадени истини*, не би се тъй яко вкорѣнили въ умътъ на дѣтето, ако то̀ не би зело книжката и само̀ да се потруди *отново* да поразмисли и да усвои прѣдмѣтътъ, за който му са̀ разказвале въ класътъ. Така също *добрѣ водимиятъ* ученикъ прави и при прочитанието на сѣка друга книга. Истина, и въ книгитѣ ученикътъ намира *готови истини*, но при четеньето, той бива по́-съсрѣдоточенъ, по̀-тихъ и по̀-свободенъ да се спира на която страница щте, за да размисли надъ прочетаемото. Думитѣ въ книгата не *бѣгатъ* тъй, както *бѣгатъ* при говореньето. Въ класътъ, при разказванье-то на учительтъ, ученикътъ трѣба да напряга вниманието си, за да може да чуе сичко, което се разказва. Тукъ нѣма той време да се спира при нѣкоя мисъль и да разсъжда, да ли е тя тъй или не, ами трѣба сичко, току рѣчи, да приема тъй, както му се приказва. Но при четеньето ученикътъ, както вече рекохме, е свободенъ, и за то може по̀-самостоятелно да се отнася къмъ онова, което чете.

Но книгитѣ не служътъ само въ училиштата за пособие и необходимо ръководство въ умственното развитие. Вънъ отъ школата, тѣ са̀, може да се рече, добритѣ и най-леснитѣ пособия и ръководители на сичкитѣ, *безизключение*, человѣци въ тѣхното *правилно* умственно и нравственно развиваније, заштото тѣ са̀ *изложение* на безбройни опити и познания, събрани и наредени въ продължение на много вѣкове отъ человѣческиятъ родъ. Книгитѣ са̀ прочее — не само главниятъ *резултатъ* на умственната дѣятелность, *най-доброто огледало̀* на душевното състоянне на цѣлъ народъ, на цѣло человѣчество въ извѣстно време, ами оште и *ръководитель* на по̀-добро, по̀-високо душевно развитие, слѣд., — и къмъ по̀-добра бъднина, заштото вѣчно любопитната и жива човѣческа мисъль въ тѣхъ — въ книгитѣ — намира и *опора* и *потикъ* за своего по́-горньо развитие и усъвършенствование. Прочее, книгитѣ са̀ и главното средство, чрезъ което по́-правилно и по̀-лесно става распространението на просвѣштението между кой да е народъ. Понѣ — този е и този трѣба да е — споредъ насъ — идеалътъ на книгитѣ.

Но и въ умственната дѣятелность, както въобште и въ сѣка друга, не сичко става съобразно съ идеялътъ. Има и въ тази дѣятелность такива явления, които, ако и да иматъ

благовидна външность, и да са̀ излѣзли, по видимому, съ благовидна цѣль, биватъ обаче въ *сштность* по́-вече вредителни, отъ колкото полезни. Особенно това може да се каже за литературнитѣ произведения човѣчески, или — за *книгитѣ*, които, както казахме, са̀ самото складиште на умственната човѣческа дѣятелность. Толкосъ по̀-вече това може да се каже за литературнитѣ произведения на единъ народъ, който стои оште въ началото на своето умственно развитие. Литературното или книжовното поле е важно и сериозно, но за то е пъкъ то́ отворено за сички: никому не се възбранява да стъпи въ него. Заради това многома се рѣшаватъ да се покажътъ на това поле, безъ да иматъ надлежни познания, и въ едно неразвито обштество, въ единъ не добрѣ свѣстенъ и разбуденъ народъ — дълго време *безнаказанно* се ползоватъ съ незаслуженно уважение, както и съ незаслуженъ *авторитетъ*. А отъ това сътнинитѣ биватъ лошеви: тѣхнитѣ недостойни и ништожни литературни произведения вмѣсто да свѣстятъ, да просвѣтятъ, да ползоватъ обштеството, народътъ — оште по́-вече го приспиватъ, затъмняватъ и повреждатъ.

И нашата новобългарска книжина, която се намѣрва тъкмо сега въ на̀й-деликатний степень на своето възраждание, кѫто оште се лишава отъ добро, тъй да кажемъ, пресѣвание или *здрава критика*, не може освѣнъ да има значителенъ брой, да не казваме, — по̀-голѣмата часть въ употрѣбение — книги непотрѣбни за насъ — Българетѣ, вредоносни отъ колкото полезни, на които книги обаче достаточното отстранение отъ употрѣбение помежду нашата публика — или ако е възможно, на нѣкои отъ тѣхъ оправата, може да стане само чрезъ добра критика. Ние мислеме, че вече е настало време, и у насъ да се появи надлежна критика. Толкова по̀вече днесъ се изисква за насъ благоразумна критика съ редовно и постоянно слѣдване на нейний свѣтий задатъкъ по полето на българский душевенъ міръ, колкото по́-много се нуждае народътъ ни отъ книги, съ добросъвѣстно перо написани и назначени на̀й-паче за нравственното му повишение. Тука не му е мѣстото, да се пуштаме въ дълги и широки разисквания и да доказваме, че единъ отъ на̀й-главнитѣ, а також де и отъ на̀й-опаснитѣ врагове наши, когото ние сами носиме въ себе си — въ на̀й дълбокото мѣсто на своитѣ собственни пазви, е *никаквата отхрана или нравственниятъ упадъкъ* на пò-голѣмата часть отъ народътъ ни, особенно по градищтата, до колкото ние познаваме сегашното душевно положение на народътъ си, и че тоя убийца се е загнѣздилъ въ насъ по слѣдствие на историческата наша съдба, и пò-опредѣлително да кажемъ, нàй-много споредъ непосредственното наше отколѣшно съсѣдство съ гръкофанариотството. Добритѣ книги обаче твърдѣ много, да не казваме — нàй-много, могътъ на тосъ часъ да съдѣйствуватъ за умаляване и отстраняване на тоя нашъ исторически недъгъ, за когото недобритѣ списания напротивъ сà една отъ нàй-вкуснитѣ храни.

Ето отъ коя оште старна е важна и твърдѣ потрѣбна за насъ на днешенъ день благоразумната критика, която, както видиме, може тъкожде, ако и косвенно, нъ доста много да спомогне и за скорошното и пó-лесното съвършенно избавение на народътъ ни отъ реченний недъгъ.

Заради това „Бъл. Кн. Дружество“ отваря широко мѣсто въ стълповетѣ на своитѣ органи и за *критическій отдѣлъ*, кѣто счита за една отъ нàй—важнитѣ свои длъжности, както сме споменували и други пъть за това, да обръшта, при сѣка възможность, строго внимание на сѣко едно душевно произведение българско, а тожде и на такова небългарско, което допира до българский народъ и отечество — въ кое и да е отношение, — и сичко хубаво, добро и полезно да удобрява и да препоръчва, а сѣко непотрѣбно, вредително и лошаво — да осъжда. На късо да кажемъ: *строгата, справедлива и благоразумна критика* е тòже една отъ главнитѣ обязанности на Дружеството ни.

Многото тѣжки години на душевната ни мрътвина вече се изминуватъ и скоро щтътъ до край да се минътъ, кѣто благоразумно се распрѣсва истинното просвѣштение на сѫдѣ по отечеството ни. И неприятнитѣ условия на сегашното ни пробуждание и на доста силничкото ни вече душевно движение започнъли сà, ако и твърдѣ полека, нъ за тó толкова пò-сигурно и пò-здраво да се преобрѣштатъ коренно на доста благоприятни — за оздравението на нашето постъпенно и систематично напрѣдване въ просвѣштението. Прочее не е лъжа вече, че у насъ отъ день на день ръсте самосъзнанието и че духътъ ни иска и търси *храна*. Очевидно доказателство на това ни служи, между друго — подобрѣнието и размножението на нашето книгопродавство. Естественно е, обаче, че споредъ колкото пó-вече ръсте въ насъ самосъзнанието, толкова пò-много зажеднява духътъ ни за храна, толкова пò-много се изисква да бъде тая храна не само питателна, полезна и здрава, нъ и намъ подавана *тъй и толкова*, колкото само може лесно да приемне духътъ ни и да смели нàй-добрѣ. Или какъ, имаме вече малко много напечатани книжки съ разно съдържание, и нѣма съмнение, че тоя брой отъ день на день ште се умножава както се и умножава. Утѣшително е и радостно, наистина, за сѣка една българска душа, кѣто вижда, да ръсте и да се убогатява книжнината ни. Но толкова пò-вече е желателно при това, да става убогатяванието й съ книги *добри и полезни*. Особенно сега, когато вече достигваме до пó-голѣмо самосъзнание, подобно обогатяване на книжнината ни е нàй-желателно, защтото колкото пò-много добри и сериозни списания имаме, толкова пò-вече сме сигурни въ правилното и основателното си умственно и нравственно развивание и напрѣдване, — тъй кѣто такивато списания ште могътъ малко-много да удовлетворяватъ потрѣбноста на духътъ ни.

Но извѣстно е, че сѣка потрѣбность произвежда и *желатели* да я удовлетворятъ. Така също и тука. Наший разбуденъ вече што-годѣ духъ има потрѣбность отъ здрава и полезна храна, и ето че многома отъ насъ се занимаваме да удовлетвориме тая потрѣбность. Сички гледаме на себе-си като на хора способни да я удовлетворимъ колко пò-добрѣ, — и за то се рѣшаваме да писваме и да печатаме разни книги; да изваждаме вѣстници и др. п. Такава една *рѣшителность е* наистина похвална, ако тя е придружена съ пълно самосъзнание към дѣлото; и желателно е да има пó-вечко такива личности, които сѣкогажъ така да сà рѣшени и благорасположени къмъ трудъ за всенародното наше развитие. Но едно желание само, една *гола* рѣшителность е недостаточна, Иска се оште *умѣние*, искатъ се *основателни познания*, иска се т. е. *наука*. Обаче, да мислиме само и да вѣрваме, че имаме тѣзи необходими принадлежности, не ште рече оште че ги имаме. А у насъ — въ ново-българската книжнина [1]) — пó-вечето умственни трудове или литературни произведения, съ твърдѣ малко изключение, може да се каже, сâ слаби, ништожни, и по слѣдствие на това — вредителни отъ колкото полезни. Никакъ обаче не е тукъ за чудо, заштото, както и у други народи, които сâ се намѣрвали или се намѣрватъ въ първоначалното си развитие или възраждание, тъй и у насъ на тосъ часъ пó-многото отъ досегашнитѣ ни списатели не могътъ нито сâ могли да бъдътъ такива, каквито би трѣбало да бъдътъ, нито пъкъ можемъ иска отъ тѣхъ, за да иматъ сичкитѣ необхсдими тѣмъ принадлежности — като на списатели — като на *всенародни водители по душевното поле на българский народъ.* При всичко това, нѣка тукъ като повторително да кажемъ, че не трѣба да забравяме, какъ сѣко начало е мъчно, а колко пò-вече — при какви да сâ предприятия и трудове на умственното и душевно поприште. Това е така. Но да забѣлѣжваме-ли пакъ, че е време *вече*, и у насъ да се започне да се търси, както трѣба, пó-хубавото, пó-доброто и пó-полезното, ако искаме наистина да се не спираме отъ тъй утѣшителното си вече тръгвание напрѣдъ къмъ просвештението?! —

Въ сериозно и *дѣлно* съчинение сичкитѣ недостатъци се изплаштатъ съ добритѣ мисли, които читательтъ може да изчерпи отъ това съчинение. Но съ какво могътъ се изплати недостатъцитѣ въ нѣкоиси отъ сѣка старна ништожни и лоши литературни произведения? Съсъ ништо. Напротивъ, такивато списания струватъ много скъпо, заштото биватъ твърдѣ често вредителни, тъй къто има много хора, които ги четътъ и които, по неразвитието си, вѣрватъ на сичко, што четътъ въ книги въобште, и даже често отъ тѣхъ заимствуватъ — безъ сѣко обсъжданье или отборъ — много идеи и мисли невѣрни и твърдѣ вредоносни. А въ нашата сегашна книжнина, особенно къто нѣмаме оште критика — разбираме — благоразумна критика, малко ли има и такива книги, които било би много пò-добрѣ, право да си кажемъ, *никакъ* да

---

[1]) Подъ думата книжнина или литература какво разбираме ние, други пѫть ште него говоримъ. Тукъ ште забѣлѣжимъ само, че ние — Българетѣ нѣмаме оште собствени книжнина — нова, но сега полагаме вече пристойни усилия за здраво основание на новата си книжнина, — на това нáй-възвишенно душевно съкровиште на кой да е народъ. —

ги нѣмаше? При това и сега оште явяватъ се на свѣтъ и за напрѣдъ ште се явяватъ у насъ такива литературни произведения, които, съсъ своето ништожество, пó-вече ште пречътъ на правилното ни народно и обштественно развивание и напрѣдвание. И това може да става и ште да става толкова пó-лесно, колкото отъ една старна пó-вече закъсняваме да оставаме лишени отъ надлежна критика и, отъ друга особенно, колкото пó-много забирваме да чувствуваме вече потрѣбность за душевна храна, която търсиме и нáй-много която намѣрваме — разбира — *въ книгитѣ.*

Брòятъ на непотрѣбнитѣ и вредитѣлни списания въ свѣтъ въобште штѣше да бъде много пó-малъкъ, ако нравственноста и благоразумието бѣхâ се въцарили насъдѣ помежду человѣчеството, което обаче до сега не е могло и, на-да-ли ште може нѣкога — да достигне до едно такова, днесъ намъ едвамъ мислимо ублагородяване, тъй штото, ако не съвсѣмъ, то понѣ много пò-малко да се явяватъ ништожни плодове на душевното наше человеческо поле. Както и да е, но тука толкова за положително може да кажемъ, че благоразумната критика нàй-много и нàй-добрѣ може да смаля и много пъти до край да очистя вредителноста на такивато списания, дѣто и да бъдътъ тѣ.

Пò-горѣ споменъхме на късо за причинитѣ, дѣто пòвечето отъ досегашнитѣ ни списания — въ нинѣшната ни книжнина — сâ непотрѣбни и вредителни отъ колкото ползователни. Къто допълнение на това, искаме тука да означимъ съ пò-ясни думи, какъ се и у насъ проявлява той-зи тъй *очевидѣнъ фактъ,* който, ако и да е твърдѣ горчивъ, къто го изповѣдваме обаче, потвърдяваме съ това, че дѣйствително помислили сме и търсиме вече надлежни средства, за да можемъ да умаляваме и отстраняваме колко пò-добрѣ вредителноста на ништожнитѣ си списания, чрезъ което въ сштото време да въспирваме, по възможности, и появяванието на подобни книги за въ бъдъште време; и, нàй-сетнѣ, да можемъ напротивъ да проправяме и отваряме пъть за разпространение на добри и ползователни книги между народътъ си.

Мнозина отъ нашитѣ списатели *мислятъ се* за доста способни — да работятъ на литературно поле; а не малко има помежду тѣхъ и такива, които твърдѣ добрѣ познаватъ своитѣ неспособности за работенье на реченното поле, нъ тѣ, при сичко това, кѫто си заглушатъ съвѣста, пуштатъ се толкова пò-смѣло да съставляватъ или превождатъ книги и да изваждатъ вѣстници, безъ да искатъ тука да попрѣмислятъ, че съ това тѣ вредятъ отъ колкото да ползуватъ народътъ, за когато *ушъ* се тургатъ да работятъ и да посвяштаватъ своитѣ душевни трудове. И за единитѣ и за другитѣ нàй-доброто лѣкарство е — благоразумната критика, която несамо докрай извинявва, но намѣсти даже и голѣма похвала въздавва на първитѣ — сирѣчь на оние, които не сà познавали своята некадърность — за книжовното поприште; а, напротивъ, тя — истинната критика — строго осѫжда вторитѣ, заштото тѣ *съзнателно* сà полагали ръцѣ да вършатъ което *никакъ* не имъ е било работа. А такива дѣла не сà-ли *чисто прѣстѫпление* прѣдъ цѣлъ народъ? Да, прѣстѫпление; а прѣстѫплението сѣкогажъ заслужва наказание.

Ето великото значение на строгата и здрава критика, ето нейний високъ задатъкъ, ето най-сетнѣ и голѣмата необходимость — да се появи и у насъ вече подобна критика, чрезъ която да се поддържва авторитетътъ на добритѣ и достойни съчинения и въобште литературни произведения, а сички долни и безъ всѣко достойнство — да се представятъ така, штото сѣки единъ да разбере тѣхната ништожность и вредителность и да ги отхвърли.

„Българ. Кн. Дружество“ зема и тò върху си тая трудна обязанность, кѫто напълно вѣрва, че ште полага сѣко пристойно старание да я изпълня *добросъвѣстно* — толкова пò-вече колкото пò-много е увѣрено, че съ добросъвѣстното изпълнение и на тая си задължитеность не малко ште може да съдѣйствува за добрий си вървежъ къмъ самата си цѣль. Дружеството нàй-добрѣ разбира самó голѣмата отговорность, която ште има при изпълнението на тази тъй важна обязанность, заштото колкото е важна тя, толкосъ пò-добросъвѣстно изпълнение иска, и Дружеството — да повторимъ пакъ — има пълна надѣжба и увѣрение да я испълни постѫпенно ²) съ надлежно достойнство и добра съвѣсть — нàй-паче кѫто сѣко списание, което ште се турга подъ критика отъ негова старна, ште бива разгледвано, колкото е възможно, сѣко едно — отъ хора достаточно вѣшти въ такава работа, отъ хора — *специялисти*. —

Дружеството тука можѣше тутакси да пристѫпи къмъ самий разборъ на нѣкое-си съчинение, безъ да се пушта въ особенна разправа *за критиката*, каквото напротивъ сторихме съ това што казахме до тука за нея въобште. Но, както ште се увѣри и сѣки, потрѣбно бѣше да стане това — за нашата публика, заштото, до колкото ние знаемъ, твърдѣ малцина сà оште помежду ни, които да знаятъ, както трѣба, високата важность и свѣтлий задатъкъ на критиката, тъй особенно и великата нейна потрѣбность и полза на днешенъ день за наший български народъ. А оште пò-малко има отъ нашата българска публика хора, които да разбиратъ на самата дума — *критика* — сѫштото й значение и смисълъ. Многома и отъ самата ни читаяшта публика, понѣ спорѣдъ колкото сме имале случай да чуеме и разбереме, кѫто кажѫтъ: „*критикуватъ нѣкого*, разбиратъ, че нѣкого *хулятъ, нападатъ*, и др. т. Та несамо читателитѣ, но и мнозина отъ самитѣ ни списатели тъй сà обикновенно разбирали думата **критика**. Туй обстоятелство или пò-добрѣ да кажемъ, — тойзи фактъ може, спорѣдъ насъ, да се обясни по това, че до сега у насъ критиката, кѫто изключимъ единъ два случая, състояла се е пò-вече въ хули и нападания само. И така, нѣма съмнѣние, че думата — *критика* — тука е била разбирвана — *криво*, заштото нападанията и хулитѣ *никакъ* не сà критика.

Заради тоза, ние намѣрваме за твърдѣ умѣстно тука да се поспремъ малко и надъ самата дума — критика, за да разяснимъ на читателитѣ си — до колкото виждаме за потрѣбно, *какъ разбираме и за сѣкогажъ ште разбирваме* **критиката**; и освѣнъ туй — какъ ште става тя отъ старна на Дружеството.

Думата *критика* е гръцка и произлиза отъ глаголътъ Κρίνω, който ште рече: *отдѣлямъ, различавамъ; сѫдя* или *разсѫждавамъ* за нѣшто, *търся истината — произнасямъ сѫдъ надъ нѣшто.* Отъ тие тълкувания виждаме, че *критикувамъ* не

---

2) Казваме: постепенно, заштото, както е извѣстно, Дружеството нѣма оште толкова дѣйств. членове или сътрудници, штото да може пò-бърже и както трѣба да извършва сѣка една работа, означена въ неговата програма въобште. Толкова пò-трудно е за него на тосъ часъ — да изпълня критический отдѣлъ въ своитѣ органи, кѫто сѣко едно дѣло, особенно — дѣло пò-сериозно ште се разглежда отъ хора не други, а само отъ-специялисти. Та и да има вече Дружеството сичкитѣ си потрѣбни улеснения за испълнение на критический си отдѣлъ, пакъ не ште да бърза тъй много, заштото благоразумната критика не става съ бързания никога. —

ште рече *нападамъ или хуля*, ами—издирвамъ, показвамъ или изваждамъ на чисто видѣло нѣкойси предмѣтъ *тъй както си е той до-сушъ*, и това сичко представямъ съ разяснения достаточни и съсъ доказателства нàй-очевидни. Слѣдователно, задатокътъ на критиката е несравненно високъ и сериозенъ отъ колкото хули и нападания.

Истинната критика, кьто е длъжна да освѣтли добрѣ предмѣтътъ, който подлежи на разглеждението й, тя произнася надъ него свòятъ строгъ но справедливъ и нàй-безпристрастенъ съдъ. Прочее, както виждаме, критиката въ задатъкътъ си представлява ни се като една отъ нàй-съвършеннитѣ, нàй-непогрѣшимитѣ *учителки*.

Пò-горѣ казахме, че и въ литературната дѣятелность биватъ явления, които принасятъ на обштеството вреда отъ колкото полза. А отъ това можѣше да се отбѣгва достаточно, ако мнозина отъ читаяштата публика не бѣхà тъй изобилни съсъ простодушие и легкомислие, штото да не вървать и не приемватъ сичко, безъ исключение—почти, што се казва въ подобни произведения. Нужно е прочее, да се разясни и открие на читателитѣ, кои сà недостатцитѣ на такивато литературни произведения, —и не само да се направи тъй, штото да разберътъ читателитѣ добрѣ тие недостатци, ами оште и *да имъ се покаже на пò-доброто.* Така също необходимо е, при разгледванието на *достойни произведения*, да се покаже тъчно и ясно —въ што се състои достойнството имъ, и зашто именно въ това се състои, н. пр., а не въ друго. Ако-ли нѣкое съчинение има — наистина — доста недостатъци, но има при тие и доволно преимуштества, критиката трѣба, разбира се—и тука да представи съчинението тъй както си е то—отъ сѣка старна, сирѣчь тя е длъжна да извади сичкитѣ и недостатци и преимуштества на това съчинение прѣдъ нàй-чиста свѣтлина—съ голѣма тъчность и безпристрастность.

Тъй трѣба да постъпва истинната критика. Ако не постъпва така, тя не оправдава назначението си, става недостойна за името си.

И така, критиката въ сыштото си значение е несамо много важна и сериозна, но не пó-малко е и света: тя е *проповѣдникъ на истината, учитель на доброто, полезното и хубавото.* За откриване и доказвание истината, не трѣба критиката да се спира прѣдъ ниш̆то,—тя трѣба да събаря и да унищтожава сичко, което не е истина, което е непотрѣбно и вредоносно, което е грозно и дольо. И сичко това трѣба да извършва истинната критика винъги съ едно нàй-голѣмо достойнство.—

Нъ, за да може напълно да оправдава високото си назначение, тя трѣба:

1. Основно-добрѣ и всестранно да знае прѣдмѣтътъ, за който се зима да говори и да го обсъжда; или, ако така не го знае,—да го познава отъ къмъ оная старна понѣ, отъ къмъ която може и се зема да го разглежда. Ако подлежи на разглеждание, н. пр.—нѣкоя историческа драма—отъ чисто поетическата й—художественна старна, критиката може да не знае, да-ли е вѣрно съдържанието на драмата съ историята, но тя непремѣнно трѣба да разбира и съвършенно да знае—въ какво се състои истинното драматическо искуство,—трѣба добрѣ да е позната съ *психическитѣ* явления,—да разбира добрѣ характеритѣ,—напълно да владѣе съ естетическитѣ познания, и др. п. Инакъ,—разглеждванието на драмата отъ къмъ художественната й старна не ште бъде тукъ сериозно, основателно и справедливо.—

2. Да познава добрѣ обштеството—публиката, за която е написана книгата, която подлежи на разглеждание. Критиката, наистина, има и винъги трѣба прѣдъ очи да има—*истинното, полезното, хубивото и доброто*: тѣхъ, да проповѣдва, тѣхъ да дири, открива и да прѣпоръчва. Но сичко това трѣба да прави така, штото обштеството, за което го извършва, непрѣмѣнно да го разбере,—за да може тó отистина да се ползова отъ него. Заради това, критиката трѣба добрѣ да познава обштеството, че да не би—инакъ—да почне да го поучава така, штото да не може тò да разбере ништо; или да му препоръчва такива съчинения, които може наистина да сà твърдѣ *високо-учени*, но инакъ—да бъдътъ съвършенно безполезни за обштеството, ако тó не е оште въ състояние да ги разбере малко-много. Ако, н. пр.—се появи на български нѣкое таквосъ съчинение,—да речемъ—по естественнитѣ науки, което да не е нито напълно специялно написано, нито таквосъ, штото да служи за ръководство на учаштитѣ се, нито пъкъ за наро-

дътъ въобште, — разбира се, че таквосъ съчинение, колко и да бъде инакъ вѣрно съчинено съ науката, — критиката не трѣба нито да го похвали, нито да го препоръча, заштото таквосъ списание е безполезно за онова общество или за онзи народъ, за когото се назначава. Това също може да се каже и за съчинения твърдѣ специялни, отъ които народътъ обаче нѣма оште потрѣба. — та и не ги разбира.

Да́ препоръчваме на обштеството списания, които не могътъ да бъдътъ нему малко-много годни, макаръ инакъ да са́ тѣ твърдѣ добри списания, не ште рече освѣнъ да струваме съзнателно на това общество голѣмо и не едно зло — и въ нравственно и въ материялно отношение, заштото обштеството, къто ште се занимава съ книги, безъ да може се ползува отъ тѣхъ, — ште губи съ това — първо — драгоцѣнното си време, което можѣше да употрѣби при занимания съ други — ползователни за него книги; второ — чрезъ прочитъ на книги, които обштеството не разбира, както трѣба, непрѣмѣнно пада въ заблуждения, понѣкога твърдѣ опасни и вредителни; трето — къто купува обштество непотрѣбни за себе-си книги, дава паритѣ си за вѣтъръ, на мѣсто да купува други списания, отъ които къто извлѣче сыштественна полза за себе-си, ште гледа па всѣки случай да купува и за напрѣдъ оште по̀вече други книги, — чрезъ което ползува и себе-си и самата народна своя книжнина. —

3. Истинната критика трѣба да е *прогресивна*, т. е. да върви и тя напредъ по сво̀ятъ пъть, както върви и самото человѣчество въ своята душевна дѣятелность въобште; — да не остава ни на́й-малко назадъ отъ всеобштий человѣшки напрѣдокъ, заштото, ако тя е *регресивна* — назадничава, не може тогава да произнася съвършенъ съдъ надъ онова, което не види, не достига.

Къто казваме тука, че критиката трѣба да е напредователна, ште да забѣлѣжимъ, че тогава може да бъде тя напълно съвършенна въ прогресивноста си, когато добрѣ познава и цѣлата история на сичкий человѣчески прогресъ въобште.

А на́й-съвършенното украшение и превъзходство на критиката е:

4. Да има тя едно на́й-голѣмо безпристрастие. Не възможно е, наистина, да не осъди критиката или де не похвали, но трѣба както осъдата тъй и похвалата ѝ да са́ на́й-справедливи. Въ противенъ случай, — критиката изгубва сѣка сериозность и значение. Нейний задатъкъ е — да открива истината и да научва хората на нея. Но тамъ, дѣто има *пристрастие*, дѣто има *хатъръ* или *лично нерасположение*, тамъ *никога* не може да се открие истината, — напротивъ, тамъ тя нарочно се прикрива и затъмнява, и — тамъ не може да бъде напредъкъ или истинно добро.

Ето какъ гледа и винъги ште гледа Дружеството на критиката. —

Способътъ, по който ште става критиката отъ старна на Дружеството и който ний припоръчваме на сички наши критици, е слѣдний:

На́й-първо ште се даватъ на читателитѣ тъчни, ясни и подробни понятия за науката или за литературний отдѣлъ, къмъ който се относа съчинението, што подлежи на разглеждание. Ако, н. пр. се полага на разглеждание нѣкоеси историческо списание, — на́й-първо ште се излага тъчно и ясно, што е история и каква трѣба да бъде тя въ извѣстенъ свой видъ. Послѣ ште се зема въ внимание цѣлта, съ която трѣба да се пишатъ подобни съчинения, — та съобразно съ цѣлта ште се казва и каква трѣба да бъде формата на изложението, и др. т. Това къто стане предварително, послѣ ште се сравнява подлежаштето на разглеждание съчинение съ резултатитѣ, които ште са́ добити отъ предварителнитѣ разсъждения и изложения, слѣдъ което ште се произнася надъ съчинението такъвъ или инакъвъ съдъ, — споредъ разултатитѣ на разглеждането. Така ште се прави и съ всѣко едно съчинение отъ какъвъ ште и да е клонъ отъ науката.

И така, „Бъл. Кн. Дружество“ отъ такава точка гледаштицъ на критиката и държештицъ тойзи способъ — на критикуването — за на́й-естественниятъ, на́й-добриятъ и на́й-правиятъ, ште се отнася къмъ сички умственни и душевния произведения съсъ строгъ критически разгледъ, — за да може сѣко едно отъ тѣхъ да се постави на мѣстото, за което е достойно. —

2

КНИЖОВНИ ВѢСТИ.

Считаме за потрѣбно да забѣлѣжимъ тука на почтеннитѣ си читатели, че подъ „Книжовни Вѣсти“ разбираме тая рубрика отъ Критический си отдѣлъ, която ште обема рецензии, кратки книжовни извѣстия и пр. за всѣкакви произведения въ българската книжнина, а такожде и за такива небългарски произведения, които се допиратъ, въ какъвъ и да е изгледъ, до българский народъ и отечество.—

ЧИТАЛИЩЕ, ПОВРѢМЕННО СПИСАНЕІ издава ся отъ **Българското Читалище** въ Цариградъ. [Излѣзва два пътъ въ мѣсеца.] Год. I. (Бр. 1, 2, 3, 4[*]. 5, 6.) Главенъ редакторъ **М. Д. Балабановъ.** Цариградъ 1870. (Състояште отъ три пичатни коли, на голѣма осмина—страници 48.)—

Намъ ни е особенно драго, като можемъ да се възползуваме отъ тоя случай съ започвание на своитѣ *„Книжовни Вѣсти“* нáй-първо отъ това повременно списание — *„Читалище“* —, на което пò-скорошното появявание бѣше едно отъ нáй-горештитѣ желания на сичката ни вече свѣстена народна маса. Това е нáй-велико доказателство, че вече самиятъ ни народъ е силно почувствувалъ и нáй-добрѣ оцѣнилъ важноста и великата потрѣбность на едно такова списание за себеси. И благодарение на многозаслужното наше Читалиште въ престолний градъ на отечеството ни, и това велико желание на народътъ удовлетвори се презъ мѣсеца Октомврия т. г., кѫто започна̂ да излѣзьва реченното списание — редовно два пътя въ мѣсецътъ.

Ако съдимъ отъ досегашнитѣ му излѣзли 5-6 броя, не можемъ да не признаеме, че току речи всичкитѣ материяли въ статиитѣ му намѣрваме за твърдѣ добри, на много мѣста даже и превъзходни; има обаче и такъвъ материялъ въ тѣхъ, който, при всичко че — самъ по себе — е яко добъръ, но пакъ не мислиме да се годи — колкото трѣба — за сегашната ни читаяшта публика, а оште пò-малко за народътъ ни въобште. Колкото за способътъ на изложението на статиитѣ на „Читалище“, ний и отъ тази старна сме благодарни — въ цѣлости; але въ частности не можемъ да не забѣлѣжимъ и тука, че не току на едно мѣсто срѣштаме думи и особенно фрази и цѣли изражения такива, които не вѣрваме да бѫдътъ до тамъ достъпни за разбирванье нито на читателитѣ изобшто, камо-ли на народътъ ни.

Народътъ може само тогава да извлича сѫштественна полза отъ които и да било български списания, кога: 1) тѣхнитѣ матѣрияли са̂ избрани малко-много съотвѣственно съ неговото сѫщо развитие и направление, съ неговиятъ духъ и способности; и 2) когато тѣ са̂ изложени въ една такава форма — езикъ, въ която, безъ голѣми затруднения, може (народътъ) да ги проумѣва понѣ колко-годѣ.

Но, както е извѣтно, ништо отъ хората не бива на тосъ свѣтъ докрай съвършенно, — а оште пò-малко сѣка работа при началото. Тъй и *„Читалище“* не може да нѣма, при началото си нѣкои и очевидни недостатъци. Както и да е, но тие недостатци, които срѣштаме въ досегашнитѣ брюве на „Читалище“, вѣрваме, че ште изчезнътъ за напредъ, и нашето желание е, щото въ бѫдъштитѣ му броюве пò-малко или съвсѣмъ малко да ни се явятъ предъ очитѣ. Това обаче не тъй много зависи отъ редакцията, нито пъкъ отъ настоятелството на *„Читалище“*, ами нáй-повече отъ добрата воля на еднородцитѣ ни и особенно отъ благоразположението на интелигентнитѣ ни еднородци къмъ такивато обштеполезни народни предприятия. Ако, отъ една старна, тѣзи послѣднитѣ дѣйствуватъ отъ сé сърце за голѣмо распространение на „Читалище“ помежду народътъ ни на сѫдѣ, — и, отъ друга, ако непрестанно — по силитѣ си, тѣ учавствуватъ въ него съ умственнитѣ си трудове, понѣкога и съ искреннитѣ си и благоразумни съвѣти, „Читалище“, както и сички други подобни списания и вѣстници наши — не могътъ освѣнъ да напрѣдватъ, да се усъвършаватъ и да принасятъ дѣйствителни ползи на народа, за когото са̂ назначени. —

Въ идуштитѣ броюве на „Пер. Списание“, ний ште имаме случай повечко да поговоримъ за дѣлото на „Читалище“ въобште, и пò-отблизо да кажемъ оште нѣколко думи както за материялитѣ тъй и за формата на статиитѣ му. —

Естественна Історія, *първы пътъ на бъмарски систѣматически изложена,* съ приложны забѣлежкы и практическы изводы. Часть първа *Зоологія.* Классъ първи *Млѣкоподаящи живот-*

---

*) Брой 4-й на „Читалище“ не сме приели оште.—

ни. Разрядъ първи *Человѣкъ* въ сравненія съ другы-тѣ животны. Съчинена отъ Василя Х. Стоянова — Беронъ. Доктора Медицины и Хирургій. Болградъ, въ печатница-та при Централно-то Училище. 1870. (Обема 456 страници на голѣма осмина.)—

Споредъ както се бѣхме обрекли въ първий брой на това списание, ний штѣхме въ тоя брой, да положимъ подъ критически разборъ горньето списание, но заштото и до тосъ часъ не сме приели разборътъ му отъ компетентното лице, комуто нарочно сме изпроводили съ време реченната книга — да я разгледа добрѣ и обсъди, особенно отъ научна точка, принудени сме да чакаме оште.

Колкото за формалната старна на това списание, т. е. за наредата, езикътъ му и пр., както и за слѣдствията отъ това, какви сирѣчь могътъ да бѫдътъ тѣ за читаяштата ни публика, ний можехме и сега да произнесемъ свой съдъ. Но за пò-добрѣ намѣрваме да стане наедно, съвъкупно — изложението на сичкий всестранни критически разборъ върху това тъй много важно списание, надъ което може — отъ научна старна — да даде нàй-справедливъ съдъ, разбира се, само *специялистъ — физиологъ*. Къто казваме за разглежданието на това списание „отъ научна старна“, разбираме тука — да се разгледа тó, да-ли е съставено тъй, штото напълно да отговаря на нàй-здравитѣ и вети и нáй- нови резултати, придобити въ полето на физиологията, която, както е извѣстно, е нàй-новъ клонь отъ сичкитѣ други клоньове на природнитѣ науки. Физиологията е наука, на която за систематичното и основателно изучване започнъли сâ отъ твърдѣ скоро време да обрыштатъ надлежно внимание и да посвештаватъ много години даже и цѣлий си животъ нѣкоиси учени и горешти любители на тая нàй-близкна до насъ и нàй-важна старна отъ науката. Както е тъй млада — тая наука, така е отъ друга старна преважна, полезна и крайно потрѣбна за здравий напредъкъ и усъвършенствование на человѣшкий животъ, заштото тя, къто я земнемъ отъ къмъ нáй-обширниятъ й смисълъ — е единъ отъ положителнитѣ свѣтилници за всестранно и чисто освѣтление на много тъмни страници отъ истинната философия, искренъ и нáй-важенъ помошникъ на педагогиката, душа на сичкитѣ други науки за органическата природа въобште. Бистроумнитѣ и прилѣжни работници въ полето на

педагогиката, философията и на сички други науки, които сâ непосредственнитѣ двигатели на всеобштий человѣшки напредъкъ — въ умственно и нравственно отношение, тие всички тъй доблественни распространители на науката и просвѣштението, само съ помошта на физиологията успѣхâ въ пò-новитѣ времена да рѣшътъ много питания — сѣки въ специялноста си, които питания учений свѣтъ, до преди 50 - 100 годинъ, считаше за твърдѣ мъчно или за никакъ нерѣшими; успѣхâ, казваме, съ физиологията да откриятъ много истини и съвсѣмъ нови, отъ които нѣкои преди нѣколко годинъ не сâ били освѣнъ голи проблеми и ипотези, а само изложени съ ръката на метафизическото и схоластическо искуство. Както хемията, която е ключътъ на великолѣпний храмъ на сичкитѣ природни науки въобште, както вече тя е придобила голѣма важность по това, че много съдѣйствувà да ускори, възвиши и усъвърши въ единъ много голѣмъ размѣръ человѣшкиятъ напрѣдъкъ — въ материялно отношение, също не пò-малка важность има-ште и физиологията не подиръ дълго време за напредванието и усъвършенствованието на человѣшкий животъ — въ умственно и нравственно отношение, както пò-горѣ рекохме.

За това именно въздаваме тъй голѣмо значение на това нáй-ново Д^{р} В. х Ст. Бероново списание, за това гледаме да стане критическій му разборъ нáй-справедливъ и достоинъ отъ старна на „Бѣл. Кн. Дружество“ тъй, штото да остане благодаренъ отъ него и съчинительтъ му и публиката ни, между която ште желаеме да се распрѣсне насъдѣ споменътото списание и, въ едно късо време, да стигнѣше до нѣколко издания — за обшта радость, утѣха и за насърчение на цѣлъ български свѣтъ. Таково е нашето желание както за това списание тъй и за сички други български съчинения, на които надлежното распространение помежду народътъ ни, не малко зависи отъ това, споредъ както ний мислимъ, ако тѣ бѫдътъ благоразумно съставени — съотвѣтственно за народътъ.

А че това зависи много, да не казваме — твърдѣ много — отъ благоразумното умѣние, отъ добрата воля и отъ списателското достойнство на самитѣ ни списатели, не ште много доказванье. Единъ въ своето занятие достойнъ майсторъ, какъвто и да бѫде занаята му, никога не му дострашава, че неще може да си расправи стоката, — напротивъ, той е увѣренъ, че ще я купуватъ всички — и съ добра цѣна, защото добрата стока купува сѣки — съ благодарение. Или — да уведемъ други примѣръ: единъ превъсходенъ владѣтелъ надъ музикалното искуство, макаръ и да бъде родомъ Циганинъ, кога улови н. пр. цигулката и зачне да цигува тъй хубаво, тъй напето и сладко, щото да ни се струва като че сме стъпили въ храмътъ на ангелската музика въ небето, тогава всѣки тича да слуша това хубаво цигувание, и, кога престане, всички почти гледатъ, съ каквото могътъ, да възблагодарятъ искуственикътъ колкото пò-много, за да се насладятъ пакъ съ това негово тъй възвишенно искуство.

Също така е работата и съсъ списателското искуство. Истина, че тó до сега не е могло у насъ да се развие и да напредне, защото досегашнитѣ обстоятелства въ отечеството ни твърдѣ сâ били за това неприязненни; и, по това отъ друга старна не можемъ да не признаеме истината, че книжовната продажба у насъ е още много слаба. Но колкото пòвече се пробужда и втурга народътъ къмъ учението, и се приближава така до пълното човѣшко самосъзнание, толкова пó-голѣма ще става продажбата на книгитѣ ни, — *само ако тѣ бъдътъ писани, колкото е възможно, пó-приближително и пò-съразмѣрно съ първитѣ съществуящи нужди и потрѣбности на народа и отечеството ни,* защото отъ таквато книги, народътъ ни, слѣдъ прочитанието имъ, не може да не извлече съществении ползи въ много отношения, и сътнинитѣ отъ това не могътъ да бъдътъ други, освѣнъ че (народътъ) ще почне да си накупва още пò-вече книги. Трѣба-ли пакъ да се питаме и тука, отъ кого зависи това, да-ли не тъкмо отъ списателитѣ ни? Да, ний казваме — че отъ тѣхъ.

Нашитѣ списатели, понѣ сегашнитѣ — трѣба да списватъ такива съчинения, щото отъ тѣхъ да остава благодарна не само читаящата ни публика, нъ и на сѣки Българинъ и Българка, които сâ били злочести да останътъ лишени отъ познанието на „книга и писмо“, да разпалятъ чрезъ тѣхъ пламенна любовь въ сърцата имъ, за да се научатъ и тѣ да читътъ и пишътъ малко-много, ако не сички, тó понѣ доста отъ тѣхъ.

Ето на́й-великото достойнство на сѣки единъ нороденъ-популяренъ списатель, ето на́й-първото свето послание на българскитѣ наши списатели, особенно на сегашнитѣ. —

Истинното списателско достоинство състои се въ това, че трѣба списателятъ да знае добрѣ *што* пише и *какъ* го пише; или, съ други думи да кажемъ, основателно да познава: 1) *предмѣтътъ*, за който се зема да пише, и 2) *народътъ*, за когото тъкми да съчини това или онова списание.

Оние отъ нашитѣ списатели (ако можемъ да кажемъ че имаме вече *същи* списатели, каквито разбира просвѣщениятъ свѣтъ) които, при сичко че доста добрѣ *сами* се познаватъ за неспособни да испълняватъ колко-годѣ горнитѣ двѣ условия, — при списванието на своитѣ умственни произведения, аче пакъ си оставатъ „работници на книжовното поле“, на-да-ли заслужватъ тие български *писачи* пó-друго уважение отъ онова, което преди малко заслужвахá насъдѣ въ горкото ни отечество билеритѣ-доктори съсъ дългитѣ интирии отъ Янина — за тѣхното лѣкарско искуство; и не знайме, на таквато ни „списатели“, дали се пада да се наричатъ *истинни доброжелатели* на свòятъ народъ и отечество, и — слѣдователно, да-ли трѣба да имъ се вѣрва, че тѣ отсърце „посвещаватъ трудоветѣ си на олтарятъ за всенародното наше добро“.

Ами колко има помежду нашитѣ досегашни списатели, които да сâ увардвали гореспоменътитѣ условия съ една каква-годѣ строгость, при съставение на своитѣ списания? Я нѣка оставимъ туй питание, че може да ни се стори много дълбоко — за отговоръ отъ наша старна, и, пó-добрѣ, да си положимъ друго — пò-смиренно питание, сирѣчь: да-ли има помежду нашитѣ списатели понѣ толкосъ души, колкото прѣсти ни далъ Господь на двѣтѣ ни рѫцѣ, които списатели съсъ съвършенна пълнота да познаватъ и *съзнаватъ* същото значение на рѣченнитѣ двѣ условия? На́й-добъръ отговоръ на това ни питание могло би да ни даде разглежданието на сичкитѣ до сега излѣзли български книги. А сега — отъ своя старна — ще забѣлѣжимъ само, че си позволихме да направимъ това питание не съ цѣль — да покажимъ белки че не се благодаримъ съ което имаме и пр., но именно съ такова намѣрение: за да изкажимъ великото си желание и признание, че трѣба отистина да сме благодарни отъ това што имаме до сега, но че още пò-нужно и пò-потрѣбно е да търсимъ съ едно правилно постоянство *и по́-доброто,* заштото *добриятъ вървежъ къмъ истинний напредъкъ се състои само въ непрестанното исканье и всестранното търсенье на по́-доброто.*

Отъ тая точка гледаштицъ на българската нововъзраждаема книжнина, не можемъ да не изкажемъ съ особенно благодарение великото си успокоение и радость, съ които осъштаме да се наслажда тъй много душата ни предъ нови нѣкои, твърдѣ важни и многонадѣжни за благодатенъ плодъ овошчици, които, виждаме да са̂ пеникнъли, а некои штътъ незабавно да поникнътъ въ градината на българската наша книжнина. Макаръ въ сьштность и да са̂ тѣ самитѣ първи и крѣхки оште овошчици въ книжовното ни българско поле-по родътъ или качеството и по формата си, но сѐ трѣба съ на́й-дълбоко благоговение да да кажемъ: слава Богу, че ги има вече, че не са̂ у насъ думи, ами истински вече фактъ. Подъ тие явления, които безъ съмнѣние трѣба да възбуждатъ едно твърдѣ сладко утѣшение въ сърцето на сѣки единъ чувствителенъ Българинъ и Българка, разбираме тука появившитѣ се вече нѣкои и други списания на българский езикъ за нѣкои предмѣти и по естественнитѣ науки. Отъ тие списания — и по важность и по голѣмина на сво́ятъ обемъ — на първо мѣсто стои, безъ всѣко противорѣчие, на́й-новото списание на г. Д^{р}. В. х. Ст. Берона, по поводътъ на което рекохме да напишемъ тие си нѣколко тукъ редове. Отъ предисловието на споменътото му списание ний виждаме, че г. докторъ съвършенно се е прехвърлилъ въ на́й-благословенното безмѣрно поле на природнитѣ науки, за да работи тамо съ всичкитѣ си сили за народътъ и отечеството, които той тъй горешто обича и високо почита, — къто вече тъкми негова милость да довърши и издаде цѣлъ редъ книги по естественнитѣ науки, както *Зоологиия, Минерологиия, Ботаника* и пр., — книги, които са̂ на́й-потрѣбни и на́й-полезни за сѣкиго на сегашно време — а особенно за насъ — Българитѣ. Нѣка ни бъде позволено да не затаимъ и тука особенното си задоволение, дѣто виждаме да е преминълъ г. докторъ на споменътото поле, въ което господствому на́й-добрѣ и на́й-много може да „съдѣйствува въ единъ по́-обширенъ кругъ въ разпространение-то на просвѣштеніе-то и образованіе-то въ отечество-то ни.“

Ште си позволимъ да потвърдимъ това си изречение съ нѣколко доводи.

Първо, г-нъ докторъ, на когото искуството или да кажемъ — специялноста е *медицината,* а тя като не е друго освѣнъ съвокупниятъ на́й-практиченъ и на́й-полезенъ резултатъ отъ безцѣннитѣ трудове на сичкитѣ досегашни природоиспитатели за увардване и укрѣпяване на първата и на́й-велика потрѣбность на человѣкътъ за честитото му сыштествование на свѣта, безъ съмнѣние, може *на́й-вѣшто* да работи *само* въ полето на природнитѣ науки и отъ тамо да принесе сыштественни и много ползи на отечеството.

Второ. — извѣстно е, че просвѣтенитѣ днесъ европейски и неевропейски народи иматъ вече хиляди съчинения и по сичкитѣ естественни науки, отъ които всѣка една е както издирена и обработена съ всички досега възможни подробности и тънкости, тъй изложена и накъсо и пространно, и научно и популярно — споредъ сегашнитѣ и по́-нататашни дѣйствителни нужди и потрѣбности на обштеството. Въ това отношение отличава се отъ неевропейскитѣ литератури *американската,* а отъ европейскитѣ *английската, френската и нѣмската* особенно; отъ словѣнскитѣ наши литератури само чехската заслужва до сега особно уважение отъ къмъ популярното изложение на много вече съчинения по естественнитѣ науки. Тие готови вече материяли, отъ всѣка старна критически обсъдени отъ сички на́й-първи авторитети на свѣта, стоятъ въ пълно разположение сѣкиму да се възползува колкото и както ште отъ тѣхъ. Слѣдователно са̂ тъй сыщто въ разположение и г. доктору, който, прочее безъ всѣки голѣми затруднения и мъчнотии, има на́й-широка възможность да избере отъ хубави по́-хубави материали отъ тѣхъ — за съставение на своитѣ съчинения по естественнитѣ науки, както непремѣнно ште да е сторилъ при съставението на своето на́й-ново съчинение. Тукъ изисква се само, да умѣе, разбира се, *какъ* да пише и за *кого* пише, а г. докторъ, който е единъ отъ на́й-трудолюбивитѣ ни учени хора, — който отъ 15-16 годинъ насамъ постоянно живѣе помежду милитѣ си единородци, и който въ растояние на сичко това време виждаме непрестанно да се упражнява въ сериозно списателско занятие, ималъ е вече доста възможность да *изучи* малко-много сыштото положение на народътъ си — въ умственно и въ нравственно отношение, и, слѣдов. да *умѣе* вече превъзходно, какъ да пише зе него, штото съ писаното си да принесе съшта полза на когото желае.

Третьо, — онова, което непосредственно и нàй-много съдѣйствувà за блаженствуванието днесъ на просвѣштенитѣ народи отъ сѣка старна: да си прекарватъ социялниятъ животъ съ единъ начинъ тъй благороденъ, като се оттървахâ отъ сѣкакви вредоносни обичаи, нрави, предрасъдъци и суевѣрия; да си извършватъ сичкитѣ работи за преживяванието си съ толкова леснини и охолности: единъ человѣкъ, н. пр. да изработва на день толкова работа, колкото отпреди е трѣбало нѣколко дни и хиляди хора да работятъ; да пише човѣкъ и да проводи писмо въ нѣколко минути на едно нáй-далечно мѣсто, за дѣто е трѣбало други пъть цѣли дни и мѣсеци; да иде за единъ день отъ едно мѣсто на друго, за което други пъть му е трѣбало нѣколко дни и недѣли; да измисли и усъвършенствува толкова работи до единъ много високъ степень, и сега да ги прави и продава за една нáй-долня цѣна, — на сичко това главната причина е — голѣмото и повсъдно распространение на природнитѣ науки между реченитѣ народи, или, другояче да кажемъ, дълбокото имъ и ближно запознавание съ природата, която е самиятъ нáй-благодатенъ изворъ на сичкитѣ добрини за человѣчеството на той-зи свѣтъ. Безъ таковато запознавание на реченнитѣ народи съ природата, тѣ штѣхâ и до тосъ часъ да стенътъ подъ свирѣпий натисъкъ на нáй-злочестенъ отъ сѣка старна животъ, какъвто видиме да прекарватъ и до днесъ нѣкои диви племена въ пò-голѣмата часть на Африка, Австралия и отъ части въ Азия. А кому вече не е извѣстно това, че — за той-зи днесъ тъй безкраенъ човѣшки напрѣдокъ — имаме да благодаримъ нáй-много на природоиспитателитѣ, на тѣйзи всемiрни апостоли, които открихâ вѣчни и нáй-голѣми истини за да избавятъ цѣлото человѣчество за сѣкогажъ отъ неговото толкос-годишно лутание по океанитѣ на пустовѣрието и на всички други безбройни тегла на душата и на тѣлото му; които оставихâ на потомството хиляди съчинения по своитѣ специялни издирвания, за да може тò чрезъ тѣхъ да ублагочестява и ублагородява положението и живота си несамо за

тойзи нъ и за онзи свѣтъ, заштото само онзи човѣкъ може нáй-съзнателно и нáй-достойно да почита истиннаго Бога, да оцѣнява и уважява неговото величие, безмѣрната мъдрость, добрина и благодать, който е сърдеченъ любитель на природата и нáй-паче който се е запозналъ малко много съ нея, заштото олицетворението на истинната божия благодать, всесилие, премъдрость и всемогъштие за человѣчеството на тосъ свѣтъ е тази всемiрна природа, която съштествува и се управлява отъ того самаго Бога.

Споредъ това, ако има нѣшто на тосъ часъ съвсѣмъ да липсва на Българитѣ и отъ друга старна да е едно отъ нáй-необходимитѣ срѣдства за тѣхното скорошно, основателно и отъ сѣка старна здраво развивание и въобште ублагочестяване, то е споредъ насъ, — распространението особенно на естественнитѣ познания между народътъ ни — по край другитѣ, и тò подъ единъ наистина обштонароденъ или популяренъ видъ. Естетики, логики, психологии, риторики и пр. малко — ште ни ползуватъ особенно на днешенъ день; но физики, естественни истории, ботаники, зоологии, хемии и пр. ште ни принесътъ наистина много ползи въ сѣко едно отношение.

Сегашната българска наша младежъ, която е душата на нáй-ближната ни народна бъднина, само чрезъ основателно усвояване на познанията за природата ште може правилно да развие и да обогати своитѣ умственни и нравственни сили и способности, — да ги укрѣпи, да ги възвиши и приготви за единъ съвършенъ гражданственни животъ, въ какъвто само може человѣкъ да бъде напълно полезенъ и за себе-си и за милото си отечество. Съ това не искаме ний да кажеме, че не даваме никакво значение на философическитѣ или гуманни наречени познания, или пъкъ че имъ желаеме даже и пълното изключение отъ сичкитѣ български учебни заведения. Тъй не мислимъ ний, ами казваме, че ний-Българитѣ, особенно сега — споредъ сегашното дѣйствително положение на народътъ си отъ къмъ умствената му и нравственна старна, тъй и споредъ географическото положение на милото ни отечество, ний трѣба да обърнемъ едно голѣмо внимание на природнитѣ познания и да гледаме вече единъ часъ пò-скоро да ги распространяваме насъдѣ помѣжду народа си, заштото просвѣштенитѣ народи отъ тѣзи познания на́й-много си отвориха̂ очитѣ — да познаятъ *до-сущъ*, што е човѣкъ, што е свѣтъ и пр. и чрезъ тѣхъ можаха̂ да достигнътъ до едно тъй грьмадно богатсво и въ умственно и въ материялно отношение, както вече повторихме нѣколко пъти въ това си изложение. Слѣдователно и намъ штътъ природнитѣ познания да принесътъ такива голѣми добрини, толкова по̀вече, че ний сме народъ, който по̀-вече обича положителни работи. А главнитѣ причини на положителниятъ ни или, инакъ да речемъ, практиченъ характеръ, споредъ насъ, се намѣрватъ въ това, дѣто 1) ний сме Словѣне и като такива, не можемъ — споредъ характерътъ си — да не предпочитаме положителнитѣ работи отъ другитѣ; 2) географическото положение на отечеството ни е такова, штото кара ни, покрай другитѣ си поминъци, както орачество, малко-много търговия, нѣкои занаети и пр., да увеждаме и развиваме несамо сички разни занаети, нъ оште и всѣкъвъ родъ въобште отъ сичката индустрия. А за добро разцъвтяване на занаетитѣ и на малката и голѣма въобште индустрия, разбира се, че *само* природнитѣ науки са̂ нужни и потрѣбни.

Ето зашто по̀-горѣ казахме, че се радваме, къто гледаме, че подбраха̂ и въ бъл. книжнина да се появяватъ книжки за природнитѣ познания; ето зашто се радваме и отъ сѐ сърце поздравляваме г. Д^р В. х, Ст. Берона за избирванието на това му ново поприште, въ което имаме пълна надѣжба че ште бъде господствому *„практическимъ образомъ“* полезенъ на своитѣ еднородци, заштото ште може да имъ представя съчиненията си „подъ единъ обштенароденъ или популяренъ видъ“, и на мѣсти — дѣто трѣба — „перифрастическимъ способомъ“, както видиме да се изражява и самъ той въ предисловието па своята Естественна Исторія. —

* * *

Къто вече не ни позволява тука нито мѣстото нито времето, отлагаме за въ по́-нататъшнитѣ книжки изложението на раценяитѣ си и на книжовнитѣ си извѣстия за други разни български и небългарски списания, както за *„Училиште“*, *„Мірозрѣніе“* и пр.

За сега нѣка ни бъде позволено да извѣстимъ накъсо почтенната българска публика понѣ съ слѣднитѣ двѣ-три небългарски произведения, които за насъ — Българетѣ са̂ на́йважни, и, по това, само насъ могътъ крайно да занимаватъ, — разумѣва се, ако ний — сами умѣемъ за себе-си да съзнаваме тая имъ велика важность.

Ето ги:

Die geologischen Verhältnisse des östlihen Theiles der europäischen Türkei.

Nebst einer geologishen Karte in Farbendruck. Von Professor *Dr. Ferdinannd v. Hochstetter.* (Mit 20 Holzschnitten.)—

Источната старна на европейска Турция въ геологическо отношение. Наедно съ една геологическа харта, напечатана съ бои. Отъ професора Д^р Фердинанда Хохштетера. (Съсъ 20 дръворѣзби.) Това описание е изложено въ периодическото списание на *царско-кралското геологическо заведение* у Вѣна 1), и състои се току речи отъ 100 стр., къто започва въ поменътий журналъ отъ стр. 365 и свършва на стр. 461. При всичкото си кратко изложение, тоя материялъ е не малко богатъ и, както по́-горѣ се изразихме, заслужва — по важноста си за насъ — на́й-голѣмо внимание отъ всѣки чувствителенъ Българинъ. Въ него г. Хохштетеръ, ученний нѣмски геологъ, описва геологически: 1) сичка почти Тракия, особенно источна, северна и срѣдня Тракия; 2) сичкото побалканско землиште — отъ черно море чакъ до сърбскитѣ граници; 3) цѣлата родопска планина или границитѣ между Македония и Тракия; и 4) сичка сѣверна Македония, и часть на срѣдня и и источна Македония. Както описанието тъй и самата придружена съ него геологическа харта обема почти целото ни отечество т. е. собственна България (безъ Добродка), Тракия и Македония.

И така отъ тоя душевенъ трудъ на г. Хохштетера, който го е извършилъ самъ и непосрѣдственно 2), земаме доста понятие за сичко, дѣ што се намѣрва въ пазвитѣ на милото ни отечество (,както каменни въглишта и много други сѣкакви изкопаеми богатства), приемаме единъ разгледъ върху сичко, до сега недотъкнъто богатство, съ което отечеството ни е надарила тъй много прештедрата наша майка-природа. Отъ изучванието на тоя

---

1) Виж. Iahrbuch der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt. Iahrgang 1870. XX Band. III Heft. Wien. —

2) Г-нъ Др Хохштетеръ направи едно голѣмо пжтуване по отечеството ни на 1869 презъ лѣтото и самъ е изучвалъ тамо сичкитѣ старни, които описва тука. Негова милость започналъ да обнародва обширно описание на това си пжтуване въ журналътъ на царско-кралското Географическо Дружество у Вѣна. 1870.

материялъ, ний можемъ да предвидемъ и предразсъдимъ, дѣ въ отечеството ни нáй-много ште се развие за напрѣдъ и ште разцъвти фабричната дѣятелность и въобште разнитѣ родове на сичката долня и горня индустрия, което не е освѣнъ единъ отъ нáй-първитѣ жизненни питания за нашето нáй-близкно бъдъште. Съ една дума, г. Хохштетеръ, който заслужва почеть и уважение отъ всички наши еднородци, дава ни нáй-приятна възможность съ тоя свой благороденъ трудъ, да почнемъ вече сериозно да премисляме за оздравение и утвърдение на първата си национална опора за честитата си буднина въ материялно отношение.

Въ единъ отъ идуштитѣ бройове на „Пер. Списание“, ние ште се опитаме да дадеме едно пó-обширно извѣстие за това произведение, къто тъкмимъ да направимъ единъ приличенъ изводъ отъ него; или, ако намѣримъ за пó-добрѣ, ште преведемъ на български всичкото описание и ште го напечатимъ въ двѣ-три книжки на „Пер. Сп.“, къто ште го снабдимъ съсъ нѣколко потрѣбни забѣлѣжки отъ насъ. —

Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien. Von F. Kanitz. (mit 5 Tafeln und 1 Karte.) Wien. 1868. — **Пътуванне по южна Сърбия и по северна България.** Отъ Ф. Каница (Съсъ 5 таблици и 1 харта.) Вѣна. 1868. Стр. 74.

Въ това списание, на което форматътъ е голѣмъ и четвортитъ, описватъ се географически, исторически и отъ части етнографически югоисточнитѣ погранични старни на Сърбия и северозападнитѣ старни на отечеството ни. И отъ тие ни малко думи вѣрваме сѣки да види, колко е важно и това списание за насъ, което не малко ни служи за доброто изучване на предѣлитѣ, които се описватъ въ него. Едно отъ нáй-първитѣ условия за да успѣва единъ народъ умственно, както трѣба, и за да оздрави съ тоя начинъ свóятъ самостоятеленъ душевни животъ и нациолна буднина — е *основателното познание на отечеството си* въ нáй-широкъ смисълъ на думата. За това не можемъ да не бъдемъ сърдечно благодарни г-ну Каницу, който въ туй отношение ште може твърдѣ много да ни съдѣйствува. Негова милость става вече нѣколко пъти ходи по нѣкои старни изъ отечеството ни, и както самъ ни е съобштилъ, има намѣрение да обходи постъпенно всичкото ни отечество, за да го изучи добрѣ и послѣ да го опише.

Пó-нататъкъ ний се надѣваме да ни се падни възможность, за да дадемъ на читателитѣ си едно пó-обширно извѣстие и за горѣказанното списание на г. Каница. както и за другитѣ му списания, които иматъ нѣкакъвъ интересъ за насъ. За сега ште свършимъ думата си тукъ съ тая забѣлежка само, че г. Каницъ, който е вече стъпилъ въ сношение съ „Бъл. Кн. Дружество“, е единъ отъ оние пó-нови европейски учени-пътователи по отечеството ни, които съ особенна ревность и старание сá се зели да изучватъ нашето отечество и народъ.[3] —

Прѣдсѣдательтъ на дѣйст. членове, г. *М. Дриновъ* въ Москва извѣстилъ се е отъ г. Макушева изъ Венеция, че г-нъ *Лежанъ*, извѣстний френский етнографъ печата сега работи твърдѣ важни за насъ-Българетѣ:

1. *Етнографическата си харта прѣправена, на голѣмъ форматъ; и*

2. *Описание статистическо-географическо-етнографическо на Европейска Турция*, което ште съставя единъ голѣмъ томъ. —

По край това радостно извѣстие, можемъ оште да съобштимъ на еднородцитѣ си и това, че г. Дриновъ е положилъ грижа да се подарятъ на Дружеството ни всичкитѣ ръкописи на приснопаметний *Венелина.* —

Тукъ бързаме да предизвѣстимъ еднородцитѣ си оште и за това, че ште можемъ на скоро да почнемъ въ „Пер. Списание“ постепенното изложение на излѣзлитѣ досега новобългарски книги и вѣстници. За отличното имъ съставяние въ единъ доста пъленъ *азбученъ* раписъ имаме сърдечно да благодаримъ внуку на славний *П. Шафарика*, младому г. *I. Иречку* (у Вѣна), който готви и други свой душевенъ трудъ за подаряване на „Бъл. Кн. Дружество“ — сирѣчь: *описание на всичкитѣ нему до сега извѣстни наши листини (грамоти), издани отъ българскитѣ царье.* —

---

[3] Между друго, г-нъ Каницъ готви да издаде едно — въ обширенъ видъ — описание на сичката северозападна старна на милото ни отечество — въ отношение географическо, топографичесто, архиологическо и пр. Това списание ште бѫде придружено съ една нему съотвѣственна харта за рѣченнитѣ наши български предѣли.

Освѣнъ това, негова милость, къто и самъ вѣштъ живописецъ, снелъ е — въ доста голѣмъ размѣръ и хубавичко вече изработилъ съ бои — ликътъ на Видинъ; Бѣлградчикъ, Нишъ и на други градишта и мѣста въ западнитѣ старни на отечеството ни, на които ликове надлежното и пó-скорошно издание желателно е, да станѣше чрезъ штедри рѫцѣ на сами наши нѣкои благородни еднородци. —

Съ идущтата третя книжка на „П. Сп.“ надѣемъ се да можемъ да съобштемъ на почтенитѣ читатели нѣколко думи за **едно кратко описание на Българитѣ и на отечеството ни** отъ единъ пруски офицеринъ, който, както се научаваме, по заповѣдь на своето правителство, е обходилъ преди малко време балканский полуостровъ, за да го изучи и опише — за правитеството си. —

„Бъл. Кн. Дружество“, кѫто вече е стѫпало въ сношение съ повече академии и съсъ други подобни учени Дружества по разни старни въ Европа, както и особенно съ нѣкои европейски учени мѫжие, има надѣжба вече да може за напредъ повече и повече да бѫде извѣстявано съ една постоянна правилность понѣ за пó-главнитѣ работи, които ставатъ въ пространното царство на всичкий ученъ міръ и които иматъ малъкъ или голѣмъ интересъ за насъ. Библиотеката на Дружеството, въ слѣдствие на това му сношение, започнѫла е отъ нѣкое време насамъ значително да се обогатява, кѫто му сâ въ даръ присигнѫли вече (,а нѣкои сâ на пристигвание), много списания и други драгоцѣнни работи отъ разни учени лица и корпорации, както изъ *Лондонъ*, *Вѣна*, *Петербургъ*, *Прага*, *Москва*, *Краковъ*, *Загребъ*, *Лъвовъ*, *Киевъ*, *Липиска*, *Одеса* и пр. и пр., за които ште бѫдемъ честити да изложимъ едно обширно извѣстие на почтенната наша публика въ идущтитѣ книжки на „Пер. Списание“. Тука трѣба да забѣлѣжимъ, че отъ сички тие споменѫти мѣста проявяватъ се нàй-живи съчувствия кѫмъ Дружеството за неговото усѫштествование и добъръ успѣхъ, за което несъмнѣнно трѣба всѣки Българинъ и Българка да се радва отъ цѣла душа и сърце.

Тука ште си позволимъ съ особенно задоволение да зарадваме единородцитѣ си съсъ означение славнитѣ имена на нѣкои отъ оние учени мѫжие, съ които Дружеството се намѣрва вече въ сношение и които, между другитѣ, съ радость и благодарение приехá да почитѫтъ Дружеството ни съ любезното си, по възможности, участвувание въ умственната му и нравственна дѣятелность. Тие сâ: негово високопреподобие Архимандритъ Отецъ *Леонидъ* (въ Москва), който се занимава съ историята на южнитѣ Словѣне; г. *П. Безсоновъ* (въ Москва) ;г. проф. Д^{р} *Миклошичъ* (у Вѣна), г. проф. М. *Хатала* (въ Прага), нàй-прочути днесъ словѣнски езиковѣдци (филолози); г. Д^{р} *І. Чишманъ*, професоръ на черковното право на источната православна черква при вѣнский университетъ, и пр.

Освѣнъ тие господа, Дружеството е спечелило за свой сѫтрудникъ въ умственната си дѣятелность оште: г-нъ *А. Патера* (въ Прага), който е чиновникъ при музеятъ на ческото кралевство и който се занимава особенно съ историята на книжнината на всички Словѣне. —

КНИГОПИСЪ.

Въ тая рубрика ште извѣстяваме читателитѣ си за появяванието на сички български списания, вѣстници и пр., а такожде и на такива небългарски, които иматъ нѣкакъвси пò-ближенъ интересъ за насъ, кѫто ште назначаваме наименуванието на сѣко списание и пр., името на съчинителятъ му; послѣ дѣ и кога е излѣзло, и отъ колко страници състои.

Такова извѣстие Дружеството ште дава, разбира се, само за оние списания и вѣстници, които приема тò или за появяванието на които се извѣстява отъ вѣрно мѣсто. —

[български:]

ЕСТЕСТВЕННА ИСТОРІЯ. съчинена отъ **Василя Х. Стоянова-Беронъ.** Доктора Медицины и Хирургій. Болградъ. 1870. стр. 456. —

НАЧАЛНА ГРАММАТИКА за изученіе на българскый языкъ. **По К. Говорова** наредилъ **С. Радуловъ.** Книжка І. Болградъ. 1870. Стр. 116. —

ВЕЛЕСЛАВА, Българска княгиня. Драма въ петь действія. Отъ **Д. П. Войникова.** Браила. 1870. Стр. 112.—

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕДЪ на **БЪЛГАРСКА-ТА ЦЬРКВА** отъ самото й начало и до днесь. Отъ **Марина Дринова.** Вѣна. 1869. Стр. 188.—

ПОГЛЕДЪ връхъ происхожденье-то на българскій народъ и начало на **Българската Исторія.** Отъ **Марина Дринова.** Вѣна. 1869. Стр. 100.—

ВОДАЧЬ-ТЬ ПО ПЪТЯ НА ЖИВОТА. Преведе и издаде съ свое иждивеніе **Алеко А. Крьстевичь.** Вѣна 1870. Стр. 222.—

БЪЛГАРСКИ БАСНИ. Отъ **Цаня Гинчова.** Русе (Русчукъ). 1870. Стр. 112.—

ЧИТАЛИЩЕ повременно списаніе, издаваемо отъ българското читалиште въ Цариградъ. Излазя два пѫтя въ мѣсеца по три печатни коли. Главенъ редакторъ **М. Д. Балабановъ.** Цариградъ. 1870. Стр. 48.—

МІРОЗРѢНІЕ. или Български Инвалидъ — списаніе повременно. (излазя ежемѣсечно въ двѣ брошури по два печатни листове). Редакторъ **Ив. Добровски.** Букурещъ. 1870. Стр. 16.—

УЧИЛИШТЕ (забавно и поучно периодическо списаніе) Излазя — два пъти презъ мѣсеца по 1 печатна кола. Уредникъ-издатель Р. Блъсковъ. Букурещъ. 1870.—

[небългарски]

БОГОМИЛЬСТВО, Болгарская Ересь отъ Магистра В. Левицкій. Петербургъ. 1870.—

ОРЛИЧЪ, црногорски годишньак стари и нови за просту годину 1870. Уредио І. Сундечичъ. (VI. година.) На Цетиньу. Стр. 80.—

СЕРБОБРАНКЕ, лиричне, родольубне пѣсме, Спѣвао Ристо Миличъ. На Цетиньу. 1870. Стр. 72.—

Тука имаше нинѣ да слѣдва изложението оште на други разни словѣнски книги, както: чески, полски, хърватски и пр., но, като нѣма въ печатницата потрѣбнитѣ букви за вѣрно означение на тия списания, ний сме, противъ волята си, принудени да оставимъ за пò-нататъкъ изложението имъ.—

ОБШТА ЗАБѢЛѢЖКА

Къмъ списователитѣ ни въобште и особенно къмъ сички тѣ ни книгоизваждачи и пò-заможни интелигенти наши еднородци.

За да бъде пó-пъленъ, пò-съвършенъ и — слѣдователно — пó-ползователенъ „*Книгописътъ*“ ни (— за българскитѣ книги разбираме тука) както и „*Книжовнитѣ ни Вѣсти,*“ твърдѣ е желателно, „Бъл. Кн. Дружество“ да приема редовно и овреме въ даръ баремъ по едно тѣло отъ сѣко българско списание — за библиотеката си; или, ако това небъдѣше, всички български списатели и книгоизваждачи да му извѣстяватъ съ една постоянна редовность и точность понѣ за появяванието на всѣко свое кое да е списание, — сирѣчь да му забѣлѣжватъ имената на списанията си и пр. дѣ и кога сâ излѣзли, и по колко страници съдържаватъ. Истина, че Дружеството — споредъ чл. 5 на уставътъ си, трѣба да глѣда самò — чрезъ свои собственни средства да си набавва „по едно тѣло нáй-малко отъ сичкитѣ книги, вѣстници и пр., които сâ излѣзли до сега и излѣзватъ на български.“ Това е така. Но, за да изпълня Дружеството и това си задължение, потрѣбни му сâ достаточни средства — *парични*, а такивато негови средства на тосъ часъ едвамъ могътъ да стигътъ за пълно покри-

вание на неговитѣ неизбѣжни разноски, предвидѣни и означени въ тас-годишниятъ му (второгодишенъ) бюджетъ, — казваме *едвамъ*, заштото оште не всички отъ обѣштаннитѣ му и записани капитали са се внесли за втората му година, а и повечето отъ внесенитѣ вече количества на Дружеството внесохâ се доста закъснително, — слѣдъ нѣколко мѣсеца отъ започванието на втората му година.

Дружеството, като не смѣе и нито пъкъ посрѣшта своитѣ биваеми разноски съ докачвание на капиталитѣ си, а *само* чрезъ доходитѣ (процентитѣ) отъ капиталитѣ си, както е извѣстно всѣкиму, отъ дѣ прочее да земне средства за посрѣштание и на извънредни нѣкои разноски?.

Но, „Бъл. Кн. Дружество“ и да има доволно средства материялни, сé пакъ би трѣбало да му се праштатъ въ даръ по едно-двѣ тѣла, ако не отъ всички тò баремъ отъ пó-многото издавани български разни списания, както приематъ въ даръ сѣкакви съчинения и нáй-богати подобни учени Дружества по други мѣста въ Европа, дѣто всѣки списователь или книгоизваждачъ прави си особенна честь, като му се падне прилѣжъ да поднесе въ даръ на учени корпорации както и на такива лица свои списания и пр. И нáй-добрѣ устроенитѣ, и материялно нáй-богатитѣ учени европейски Дружества обогатяватъ си народнитѣ библиотеки повечето, може да се каже, съ *подарени* книги и накупватъ си само за гранични или и домашни такива списания, които не получватъ въ даръ. А-за нашето „Бъл. Кн. Дружество“, което — въ едно тъй късо време, разбира се — не е могло оште да заекне и да се засили въ пълното си утвърдение — до колкото трѣба — нито отъ къмъ нравственна нито отъ къмъ материялна старна, колко повече се изисква, понѣ за сега, да му се обогатява библиотеката съ подарявани (български) списания! Истина, че по другитѣ мѣста въ Европа, ученитѣ Дружества правятъ много подаръци отъ себе-си съ книги, но тия книги или списания сâ отъ тѣхъ сами издадени, повечето даже и съставени и издадени. А въ това отношение именно „Бъл. Кн. Дружество“ заслужва нáй-голѣма почеть и уважение отъ всѣкиго, заштото, при всичката си ускъдность, тò вече подарява до 400 словомъ **четири стотинѣ** тѣла отъ книжкитѣ на „Пер. Списание“: около 200 за разни мѣста по отечеството ни и близо до 200 на учени корпорации, лица, и пр. по различни старни въ Европа, както пò-долу ште се увѣри всѣки отъ читателитѣ ни. Той-зи неговъ подарокъ струва тъкмо 400 наполеон-дора или около 37,000 гроша турски пари.

Но тука може да ни каже нѣкой: „на-ли цѣлта на Дружеството е — да распростянява просвѣштение между народа, тó трѣба да купува за подаряване книги български“ и пр. На тоя господинъ билъ би наший отговоръ слѣдний: както си купува народътъ хлѣбъ и соль, трѣба да го научимъ *и* книги да си купува; и да обдаряваме съ книги само оние наши еднородци и еднородки, на които не е възможно да си купуватъ. А цѣлта на Дружеството, макаръ и да е *распространевание просвѣштение между* народътъ, но срѣдствата за постигване на цѣлта му не се състоятъ главно въ това, да купува или да продава книги, ами *да избирва отъ сички науки полезни и добри познания за народа, а преимуштественно да открива и обработва научно и популарно здрави материяли за българската история и езикъ, които послѣ пречистени, тъй да кажемъ, и средени да распространява между народа чрезъ своитѣ органи.*

Това е главната цѣль на „Бъл. Кн. Дружество“ и това сâ главнитѣ средства за постигванье цѣлта му. Трѣба вече всѣки отъ насъ, да разбере това добрѣ, да го знае и повни хубаво, за да не подпадва послѣ въ *непростителни* заблуждения въ сжденията си за дѣлото въобште на Дружеството. —

Слѣдъ тия нѣколко обяснителни думи, ний ште си позволимъ публично да поднесемъ учтиво умоление на сичкитѣ наши български списатели, книгоизваждачи и въобште на сички истинни наши родолюбци, за да благоизволятъ и да праштатъ въ даръ на „Бъл Кн. Дружество“ — понѣ за сега — нáй-малко по едно тѣло отъ сички свои списания — за боблиотеката на това Дружество. Покрай това си умоление, ний не штемъ да се спремъ тука и да не направимъ друго свое учтиво предложение на реченнитѣ си еднородци за да приемнътъ, ако иматъ благодарение, и да изпроваждатъ въ даръ отъ списанията си оште до нѣколко пó-извѣстни учени европейски корпорации и заведения чрезъ „Бъл. Кн. Дружество“, което, както пó-горѣ ракохме, е свързало вече сношение съ повечето отъ тѣхъ, и слѣдователно може да имъ ги праща твърдѣ лесно — отъ старна на поларитѣлитѣ. Само подарителитѣ трѣба, разбира се, всѣкогажъ навреме да теглятъ отъ себе си понѣ тѣйзи разноски, които би ставали за порто на подаръцитѣ имъ до въ града ни; а отъ тука вече Дружеството зема съ благодарение върху си всѣки трудъ и пожертвование за препраштанието имъ до означенитѣ мѣста. Освѣнъ туй, Дружеството ште извѣстява на публиката чрезъ своитѣ органи несамо *кой што и за дѣ* подарява, нъ и за самото получване на подаръцитѣ въ отрѣденитѣ мѣста.

Съ тойзи начинъ несамо ученитѣ ни еднородци лично но и всички въобште образованъ български свѣтъ стъпва въ нáй-благородно приближение съ ученний почти всички европейски міръ, който тогава прочее може непосредственно да се запознава нàй-добрѣ съсъ всичката умственна дѣятелность и нравственна сила на българский нашъ народъ. А това, че ште има голѣма важность и слѣдствия нàй-благодатни за самитѣ насъ-Българе, тъй ни се вижда очевидно, штото ний считаме за съвсѣмъ излишно да се пуштаме тукъ въ дългъ и особенъ говоръ върху това. —

Истина, че *не* всѣки нашъ списатель или книгоиздатель може да подарява отъ списанията си по 20-30 и повече тѣла, но на това намѣрва се лесницата, стига *отистина* да искаме. Тая леснина е въ ръцетѣ на пó-заможнитѣ ни еднородци и особенно на пò-интелигинтнитѣ отъ тѣхъ. Именно тѣ иматъ голѣма длъжность, длъжностъ нáй-света да купуватъ въобште на всѣки достойнъ български списателъ сичкитѣ му списания, да ги купуватъ и за себе-си и за подаряванье на ускъдни наши учашти се младежи и младици, на разни учебни заведения народни и иностранни; оште пò-вече сâ длъжнитѣ да купуватъ на оние наши списатели всичкитѣ произведения, които нàй-много се отличаватъ въ своето списателско занятие и които при това се повече лишаватъ отъ къмъ материялни средства. Съ тойзи начинъ, такивато благородни наши еднородци, ставатъ едни отъ нáй-великитѣ виновници за силното и повсъдно распространявание на просвѣштението между народътъ, заштото, отъ една старна, кжто купуватъ разнитѣ български списания и ги распръсватъ на сждѣ по отечеството ни, ползуватъ се съ тѣхъ сичкитѣ класове на народътъ, и отъ друга, съ купуванието достойни български умственни и душевни произведения, тѣ даватъ на списателитѣ ни на́й-добра възможность да се насърчаватъ и да се пуштатъ въ списвание на по̀-достойни и, слѣдов.—по́-ползователни умственни трудове. Ето едно отъ на̀й-добритѣ средства за разцъвтяване и обогатяване на българската наша книжнина, ето едно отъ на́й-добритѣ средства за желаемото повишение на българский народъ въ нравственно отношение, ето едно отъ на́й-добритѣ средства за велико развивание и уголѣмяване на умственната дѣятелность на българский народъ.

Така също нѣкои отъ тѣйзи наши по́-заможни интелигенти еднородци могли би твърдѣ лесно,—само ако штътъ—да изпроваждатъ въ даръ по едно баремъ отъ по̀-важнитѣ български списания и до нѣкои по̀-извѣстни мѣста въ просвѣтена Европа. Казваме, че *могътъ*, заштото има способи, съ които ако се възползуватъ за тая цѣль, ште да извършатъ много лесно и тая си длъжность къмъ народа и отечеството, безъ да се принудени въ същото време белки да отземватъ отъ пожертвованията си, които полагатъ за други по́-ближни народни и обштественни нужди презъ течение на цѣла година.

Ако н. пр. на 10-15 мѣста по 10 души отъ нашитѣ по̀-заможни млади интелигентни еднородци се съгласятъ да се откажатъ да правятъ презъ годината единъ-два бала по̀-малко или други европейски забавления и угоштения, да речемъ, и намѣсто това да отдѣлятъ, презъ туй време н. пр. по 2-Завстрийски желтици, което е една твърдѣ умѣренна сума за тѣхъ 1), ште иматъ едно количество за година 450 ‡. Нѣка да кажемъ сега, че презъ годината излазватъ разни български списания до 80 на брой, отъ които само 30-тѣхъ сâ по́-важни, и сѣко отъ тѣсъ последнитѣ струва—едно върхъ друго—половинъ ‡, ште каже, че 15 ‡ трѣба да дадътъ за да купятъ по едно тѣло; а, като земнътъ, да кажемъ, по 30 тѣла отъ сѣко едно списание, ште имъ стигне напълно горньата сума=450 ‡. Не възможно-ли е това? или, ако е възможно, мъчно-ли е да стане?

---

1) Тая сума ни се вижда тъй умѣренна, штото тя може да се събере и съ други начинъ оште по́-лесенъ. Ако н. пр., при сѣко по̀-голѣмичко забавление си наумяваме за предположенната цѣль, и ако при тоя случай всѣки отъ насъ—по̀-заможнитѣ отдѣля само по 2-3 гроша, пакъ ште може да се набере горньята сума.—

Никакъ не е мъчно, заштото тукъ не се изисква нито много хора, нито много трудъ нито пъкъ много пожертвование. Е, като е тъй, какъ може прочее да стане? Само и само чрезъ **единичка** *добра воля.*

Съсъ 450 ‡ наистина могътъ да станътъ на дестина мѣста въ отечеството ни единъ-два бала повече или други подобни забавления презъ годината, но, за-Бога, каква полза отъ тѣхъ би видѣло горкото ни отечество и народъ когато съ сыштитѣ пари сѣки достойнъ български списатель и книгоиздатель ште може винъги да разчитва отнапредъ оште понѣ на 30 тѣла за продадени отъ всѣко едно свое списание, и особенно когато съ тѣйзи пари ште може почти всички образованъ свѣтъ да запознава народътъ и отечеството ни непосредственно—отъ насъ самитѣ-Българе! 2)—

А колкото за важноста и ползитѣ, които могътъ да произлязатъ за народа отъ надлежното приемвание на предложението ни—да се снабдява „Бъл. Кн. Дружество“, както и други подобни наши учреждения, съ подаряване на по едно тѣло отъ всички български списания, ний ште си позволимъ да кажемъ оште слѣднитѣ двѣ-три думи.

Ништо не може тъй добрѣ и тъй много благополучно да ръководи човѣка къмъ правилно и здраво напредвание въ сѣко едно негово предприятие, колкото ако знае той *добрѣ* силитѣ си, ако знае както трѣба средствата и мѣста, презъ които се простира кръгътъ на работитѣ му. Тъй и ний-Българитѣ само тогава ште можемъ да си вършимъ основателно сичкитѣ народни работи съ единъ добъръ успѣхъ, да предприемаме всѣка своя нова работа, за извършванието на която да имаме отпредь оште *пълно* увѣрение, само тогава, казвамъ, когато ште да познаваме и оцѣняваме на̀й-добрѣ истиното со положение и въ умственно и нравственно и материялно отношение, когато ште можемъ както трѣба да познаваме силитѣ на умственната си и душевна дѣятелностъ. А това не

---

2) Съсъ всичко туй, ний не штемъ да кажиме, че искаме непрѣменно да ни се приемне което предлагаме тука, нито пъкъ способътъ който излагаме за изпълнение на предложението ни. Но искаме да речемъ, че можеме не малко работи, работи твърдѣ полезни и важни да извършваме за своето всеобшто народно благо съ начинъ твърдѣ лесенъ и безъ всѣки тѣжки пожертвования, само и само ако искаме.

се постига другояче, освѣнъ ако слѣдимъ непрестанно и точно за появяванието на сичкитѣ български произведения и дѣла отъ полето на умственната ни дѣятелность и ако всички тие подлагаме подъ едно благоразумно прегледвание и оцѣнявание.

Това именно ни накара да побързаме и помолимъ милитѣ си еднородци, за да благоизволятъ и, които могътъ и обичатъ, да снабдяватъ „Бъл, Кн. Дружество“ отъ своя старна съ единъ благороденъ даръ—отъ всѣко българско списание по едно тѣло—за библиотеката му.—

Съ надѣжба, че предложението ни ште се приемне съ благодарение отъ всичкитѣ си еднородци, ний си позволихме да имъ направимъ тая *обшта забѣлѣжка.*—

ИЗВѢСТИЕ

отъ

“Бъларското Книжовно Дружество.“

Като вече ни се привръши мѣстото тука, отлагаме за въ идуштата книжка на „Пер. Спис.“ да съобштимъ на почтенната публика подробно извѣстие за по *колко* тѣла отъ „Пер. Спис.“ и за *дѣ* подарява „Бъл. Кн. Друж.“, и *кои* отъ еднородцитѣ ни сâ благоизволили до сега да се абонисатъ за повече тѣла отъ реченното списание—за подаряване на разни старни по отечеството ни, и пр. Тука штемъ за сега да забѣлѣжимъ само, че Дружеството подарява до 200 тѣла за въ българско насъдѣ, а именно: 100 тѣла за въ Македония, 50 тѣла за въ Тракия (,особенно за въ югоисточна Тракия) и 25 тѣла за въ България (,особенно за въ западна България); освѣнъ тия, пращта Дружеството оште около 200 тѣла до повече учени корпорации и лица по разни старни въ Европа, както и на мозина наши учение мъжие и на ученици. А отъ еднородцитѣ ни, които сâ се отличили до сега съ значително спомоштествование на пó-много тѣла отъ „Пер. Спис.“—за подаряванне, сâ многоуважаемитѣ г-да **Ст. Увалиевъ**, г. **Н. Цеповъ** председателятъ на Настоятелсвото на „Бъл. Кн. Дружеството“, г. **Ст. Беронъ**, членъ на реченното Настоятелство, **„Българското Женско Дружество“** въ Браила, и пр., на които за тие имъ штедри и благородни дарове исказваме нáй-сърдечна благодарность отъ старна на „Бъл. Кн. Друж.“ и отъ старна на редакцията на това списание. А отъ младежитѣ ни, които въ туй отношение заслужватъ отъ всѣкиго особенна похвала и почитание, сâ **българскитѣ Ученици** въ училиштето-Робертъ въ Цариградъ; и г. **Д. Аиневъ**, председателятъ на Българско Благодѣтелно Дружество *„Напредъкъ“* въ Вѣна, който, между друго, благоизволи да обдари „Бъл. Кн. Дружеството“ съ нѣмскиятъ конверзачни лексиконъ отъ Маера—въ нáй-новото му издание и съ нáй-хубава подвързия. Съ тойзи си тъй много благороденъ даръ, г. **Аиневъ** дава ни ново свидѣтелство за своето горешто родолюбие, съ което господство му тъй високо се отличава, при всѣко българско народно предприятие, съ другитѣ ни благонадѣжни млади еднородци, живѣящти вънъ отъ отечеството ни. Съ такива само дѣла може всѣки човѣкъ да остави на тосъ свѣтъ *сладка споменъ* за своята благородна душа. Да даде Богъ, штото пò-скоро да стане много пò-голѣмъ, брòятъ на такивато достойни и вѣрни синове на драгата ни майка *България!*—

†

„Българското Книжовно Дружество“, едвамъ што настанâ втората си година, ето че го пристигва една люта и прескърбна вѣсть: отъ неговитѣ нáй-ревностни „спомагателни членове“ починълъ други втори, многоуважаемий българеки нашѣ кмѣтъ въ Одеса—дѣдо

СТЕФАНЪ ДИМИТРИЕВИЧЪ ТОШКОВИЧЪ!

Покойний, родомъ изъ Калоферъ, роденъ въ г. 1790; почти отъ половинъ вѣкъ насамъ житель въ Русия (въ Одеса); Богу душа предалъ на 26 Августа 1870 въ Одеса.

Съ отиванието отъ този свѣтъ на Стефана Димитриевича Тошковича, Българскиятъ народъ изгубва единъ отъ нáй-добритѣ и нáй-вѣрнитѣ свои синове, а „Българското Книжовно Дружество“—единъ отъ нáй-ревностнитѣ свои спомагателни членове.

Тѣжка е тази загуба! Покойниятъ винъги е билъ единъ отъ ревностнитѣ и неутомими труженици въ полето на народното наше свѣстявание и съживявание. Отдалеченъ отъ отечеството си, Стеф. Д. Тошковичъ винъги е билъ тамъ съ своята благородна душа, която искренно се е радвала за радоститѣ на народътъ и плакала е за неговитѣ нештастия.... Въудошевенъ отъ чувства нáй-искренни къмъ народната доброчеститина, пъленъ отъ любовь нáй-горешта къмъ милиятъ си народъ, — покойниятъ не е штадилъ нито трудъ, нито жертви за доброто на този народъ, и единственната му грижа, единственното му и нáй-горешто желание е било — *да види милиятъ си народъ свѣстенъ и честитъ.*

Стефанъ Д. Тошковичъ е билъ достоинъ сподвижникъ на приснопамятнитѣ наши единородци, Н. Палаузова и В. Априлова, въ тѣхнитѣ грижи и старания за народното наше свѣстяване, а послѣ, въодушевенъ отъ убѣждение, че само при распространение на просвѣштението между народа ни е възможно неговото истинско благополучие, Покойниятъ, заедно съ другитѣ наши единородци въ Одеса, ревностно ходатайствуваше у Правителството позволение да се приематъ на правителственно иждивение млади Българе и Българки въ учебнитѣ заведения. Така също той приимá живо участие, когато се искаше позволение да се основе въ Одеса „Одеското Българско Настоятелство“, и слѣдъ основанието на това Настоятелство, Покойниятъ до самата си смърть бѣше единъ отъ нáй-ревностнитѣ негови членове, и съ своитѣ неуморни трудове немалко съдѣйствува за успѣшниятъ му вървежъ къмъ неговата света цѣль. Винъги готовъ да направи добро на милитѣ си единородци, Стеф. Д. Тошковичъ постоянно се е отнасялъ къмъ младитѣ българе-ученици съ отеческа любовь и заботливостъ и сѣкога се е старалъ да ги улеснява въ нуждитѣ имъ, а заедно и да ги насърчва въ занятията имъ. И нѣма съмнѣние, че много отъ сегашнитѣ наши дѣятели-интелигенти, които се трудятъ на народното душевно поле, винъги ште произнасятъ името на покойниятъ съ особенно почитание, защтото тò ште имъ напомня съчувствието и отеческата грижя къмъ тѣхъ лично, както и неуморнитѣ старания на Покойниятъ за народното добро. — Далечъ отъ отечество, но винъги тамъ душою, Покойниятъ съ възхиштение и съ искренно-сърдечна радость е посрѣшталъ сѣко едно предприятие за народното добро, и никогажъ не се е отказвалъ да съдѣйствува и нравственно и материялно за пълниятъ успѣхъ на такивато прѣдприятия. Така, и при съставението и откритието на „Българското Книж. Дружество“, покойниятъ бѣше въ редътъ на ония, които нáй-много съдѣйствуваха̂ за пò-доброто нареждание и пò-якото укрѣпявание на Дружеството, и до самата си смърть той не е прѣставалъ да се грижи за добриятъ му успѣхъ. До колко горешто е желалъ Покойниятъ добъръ успѣхъ на Дружеството, вижда се и отъ това, че той подарява на библиотиката му почти цѣлата своя библиотика. Да, въ историята на нашето възрождение Българинътъ съ благовѣние ште спира погледитѣ си и надъ името на Покойниятъ, и заедно съ дълбоко въздъхвание ште се чува искренна и сърдечна благословия за това незабравено име!

Но оште не трѣбаше да ни оставя Стеф. Д. Тошковичъ! Оште имахме ние нужда и необходимость въ неговата искренна любовъ къмъ народътъ, въ неговата честна и благородна душа, въ неговата всецѣла прѣданность къмъ отечеството ни! Обаче, такава е била волята на Всемогуштиятъ... Слѣдъ една продължителна болѣсть *Стефанъ Димитриевичъ Тошковичъ* на 26 Августа т. г. утиде отъ тойзи свѣтъ въ небеснитѣ покои, кѫто остави славна память на добъръ, честенъ и благороденъ гражданинъ, на нѣженъ и любяштъ башта, и нáй-сѣтнѣ — *память на нáй-добъръ и нáй-вѣренъ синъ на своето отечество*......

Тѣжка е тая загуба, ште повторимъ, но, покорни на Сѫдбата, ний трѣба да се утѣшаваме понѣ съ това, че покойниятъ и намъ и на нашитѣ потомци винъги ште служи за примѣръ и насърчвание къмъ сичко онова, което е честно и благородно, което е необходимо и полезно за нашата народна доброчеститина... Трѣба да се утѣшаваме съ това, че години и вѣкове ште се минътъ, но името на покойниятъ както и имената на всички такива български Покойници, ште се запазва въ дълбочината на Българскитѣ сърца, и нашитѣ потомци при спомнюванието на **Стефана Димитриевича Тошковича**, и на неговитѣ доблественни за въ народна полза дѣла, ште казватъ съ сѫштата признателностъ и съ сѫштото високо благоговѣние, съ които казваме и ние сега:

Вѣчна му память!

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Страница	10	редъ 17	на мѣсто	штѫдъ	чети	штѫтъ.
„	забѣл. 1.	редъ 1	на мѣсто	случало	чети	случило
„	„	3	„	хърваскитѣ	„	хърватскитѣ.
„	„	4	„	стигнѫла	„	стигнѫла.
„	11	редъ 16	„	изговоря	„	изговаря.
„	„	30	„	бълганеки	„	български.
„	14	3	„	виде	„	види.
„	„	16	„	конто	„	който.
„	„	17	„	видѣли	„	видѣли.
„	„	31	„	по-ясни	„	по́-ясни.
„	„	забѣлѣжка редъ 1и2		принуени	„	принудени.
„	„	„	3	напачаваме	„	назначаваме.
„	15	редъ 11	„	появавеньето	„	появяваньето.
„	17	1	„	достигнѫло	„	достигнѫла.
„	22	29	„	Иѡанъ	„	Иѡанъ.
„	24	3	„	шш	„	шт.
„	26	33	„	не	„	не
„	36	20	„	Дрржества	„	Дружества.
„	„	33	„	гова	„	това.
„	38	4	„	до	„	да
„	39	4	„	житие-би.	„	житие-би.
„	„	6	„	цочерива	„	почерива.
„	„	30	„	оште	„	оште.
„	46	5	„	норади	„	породи
„	48	8	„	потънъле	„	потънъле.
„	„	„	„	сиромания	„	сиромашия.
„	„	забѣлѣжка редъ 1	„	физическивѣ	„	физическитѣ.
„	60	редъ 35	„	а х и	„	а х и
„	66	6	„	с е	„	се.
„	67	24	„	развлѣле	„	развалѣле.
„	73	3	„	второто	„	втората.
„	85	23	„	те	„	тя.
„	92	20	„	животтъ	„	жавотътъ.
„	93	5	„	възножно	„	възможно.
„	94	10	„	кослородъ	„	кислородъ.
„	95	22	„	Сдѣтъ	„	Слѣдъ.
„	100	8	„	чистата	„	чистота.
„	„	38	„	дишанье	„	дишанье.
„	102	8	„	не	„	на-
„	107	3	„	Нии	„	Ни
„	108	18	„	само	„	като.
„	„	20	„	тяхъ	„	кяхъ.
„	109	8	„	в е	„	с е
„	„	31	„	самостоятелнинятъ	„	самостоятелнинятъ
Страница	116	редъ 6	на мѣсто	когато	„	когото.
„	121	1	„	де	„	да.
„	122	9	„	списанеі	„	списание.